

נורית נתן • אלי קוזמינסקי

דרך המפה המושגית

למידה מטקסט באמצעות מיפוי מושגי

חלק ב

הבנה, הבעה ולשון לחטיבת ביניים

מספר אישור 3230
מתאריך 06/03/2013

הוצאת יסוד

תודה לאילנה מור יוסף ולאיריס חיימי שהקדישו מזמנן ותרמו חומרי למידה לספר.

ייעוץ מדעי: ד"ר רות בורשטיין

ייעוץ דידקטי: רחל אוסטרובסקי

עריכת לשון: שלומית ברנע

עריכת מגדר: עינת סאלם

עימוד וגרפיקה: סטודיו ארז

איורים ועטיפה: אודי טאוב

איורים: יעל פושקין

עטיפה: סטודיו אסתטיקס

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני אחר כל חלק שהוא מהחומר בספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

©

כל הזכויות שמורות

להוצאת ספרים יסוד

רח' החופר 34, אזור התעשייה חולון, טל' 03-5587990

נדפס בישראל, תשע"ג-2013

תוכן העניינים

משימה ראשונה: משמעות מילת הקישור 29
 טקסט: מותר האדם מן הבהמה אין 30
 משימה שנייה: השלמת מילות קישור חסרות .. 30
 משימה שלישית: השלמת "טקסט חסר" 32
 טקסט: על ארבע: כך מטפחים חיות

מחמד 32
 משימה רביעית: זיהוי מילות קישור 33
 טקסט: זבנים עליך, צרכן 33
 3. קְשָׁרִים 34
 משימה ראשונה: לעשות סדר בבלגן 34
 טקסט: ניסויים בבע"ח: מה מותר לנו לעשות ומה אסור? 34
 משימה שנייה: על קְשָׁרִים ועל אמצעי קישור ... 36
 משימה שלישית: מְקָשָׁרִים אל הטקסט 37
 משימה רביעית: והפעם הטקסט השלם 38
 טקסט: בעד ונגד יציאת נשים לעבודה 38
 משימה חמישית: עוד על קְשָׁרִים ומילות קישור 39
 טקסט: שגיאת השיווק הגדולה של קוקה-קולה 39

פרק ו'

משלבים בלשון 41
 משימה: החלפת מילים ממשלבים שונים 42

פרק ז'

מילונאות 44
 המילון והשימוש בו 44
 משימה ראשונה: שימוש במילון עברי 50
 משימה שנייה: מילים חוזרות 52
 משימה שלישית: ניבים ופתגמים 52
 מילים לועזיות 53
 טקסט: מקומו של בן-יהודה בתחית הלשון 53
 משימות 53

פרק ח'

סמנטיקה 57
 1. הכללה ופירוט 57
 משימה ראשונה: הבחנה בין הכללות לבין פרטים 57
 משימה שנייה: התאמת הכללות לפרטים 58
 משימה שלישית: מפרטים להכללות 59

שער ללשון 5

חלק ראשון: כישורי לשון – המילה והמשפט

הקדמה: הטקסט והקוראים 7

פרק א'

פתיחה: בין הטקסט לקוראיו 8
 טקסט: האם הוא דג? 8
 1. מדרש הטקסט 8
 2. תפקידי המילים והמשפטים בטקסט 9
 א. מילות התוכן 10
 ב. המיליות 10
 3. מבנה המשפטים בטקסט 11
 4. מבנה הטקסט וסוגו 11
 5. ניתוח המסר של הטקסט 12

פרק ב'

מילות התוכן 13
 1. שם עצם 13
 2. פועל 13
 זמני הפועל 14
 פעלים בציווי 14

משימה ראשונה: משפטים הכוללים פעלים

בציווי 15
 משימה שנייה: מילות שאלה ופעלים בציווי 17
 טקסט: חינוך לרמוקרטיה 17
 3. שם תואר 18
 4. תואר הפועל 18

פרק ג'

המילות 19
 משימה מסכמת: תרגיל לסיכום פרקים ב'-ג' 20

פרק ד'

משפטים 23
 מהו משפט? 23
 משימה ראשונה: איתור משפטים 24
 משימה שנייה: יצירת משפט מ"אוסף מילים" 24

פרק ה'

הקישוריות בטקסט (אמצעי קישור) 25
 1. קְשָׁרִים לוגיים 28
 משימה: מה משותף לקשרים הלוגיים? 28
 2. מילות קישור 29

2. מילים נרדפות ומילים פוליסמיות (רבות-משמעות)

- 60..... משימה ראשונה: מילים נרדפות
61..... משימה שנייה: על הומונימים (מילים רבות-משמעות)
64..... משימה שלישית: על פוליסמיה (מילים רבות-משמעות)
67..... הפכים וניגודים
68..... משימה רביעית: על הפכים וניגודים
69..... לשון ייצוגית וריגושית
69..... משימה חמישית: על ייצוגיות וריגושיות
70.....

פרק ט'

- 72..... אמצעים רטוריים
מפה מושגית לגרסה המוכרת של כיפה
76..... אדומה
מפה מושגית ל"גרסה ההפוכה" של כיפה
77..... אדומה
78..... טקסט: עולם ללא מחשבים (גרסה 1)
מפה מושגית לטקסט: עולם ללא מחשבים
79..... (גרסה 1)
80..... טקסט: עולם ללא מחשבים (גרסה 2)
מפה מושגית לטקסט: עולם ללא מחשבים
81..... (גרסה 2)
משימה ראשונה: זיהוי אמצעים רטוריים בטקסטים
82..... מסוגות שונות
82..... טקסט 1: התחממות עולמית
טקסט 2: ג'אנק פור וילדים — האלטרנטיבה
83..... הבריאה
משימה שנייה: עוד טקסט לתרגול
84..... טקסט: המאפיין הזה הוא אני
טקסט לתרגול מסכם: המשבר הכלכלי מכה ברובוטים
85.....

פרק י'

- 87..... סימני הפיסוק
משימה: סימני פיסוק בטקסט
88..... טקסט: דגים גדולים דגים קטנים

חלק שני: כישורי למידה מטקסטים – הבנה והבעה

1. לכל איש יש שם – לכל טקסט יש כותרת 91
משימה ראשונה: לאיזה טקסט אני מצפה? 91
משימה שנייה: סוג הכותרת 92

2. מה הם המושגים החשובים שכדאי לי להכיר

- 92..... כדי להבין טקסט?
משימה מסכמת: המיומנויות השותפות
94..... ללמידה מטקסט
95..... 3. במת הטקסט
משימה ראשונה: זיהוי נושא הטקסט והרעיון
96..... המרכזי שלו
96..... טקסטים: א. היחידה לקליטת עלייה
97..... ב. האופניים
משימה שנייה: טרם קריאה – הכנה
98..... לקריאה
98..... טקסט: עצמים בלתי מזוהים
99..... משימה שלישית: צלילה לעומק הטקסט
99..... 4. סיכום טקסט
מהו סיכום של טקסט?
100..... הפעילויות לכתיבת סיכום
101..... טקסטים: חוש הטעם; איך מכינים שוקולד?; פטרוזיליה: מולטימדיה
107..... מן הטבע
מהו סיכום בורר של טקסט?
109..... שלבי הכתיבה של סיכום בורר
109..... מבנה הסיכום הבורר
110..... מה לא נכתוב בסיכום הבורר?
112..... סיכום בורר לטקסט: נרגילה – העשן
114..... התנאים שמזיק יותר מסיגריות
115..... משימת כתיבה של סיכום בורר
116..... 5. סוגים וסוגות של טקסטים
טבלת הטקסטים על פי סוגות
117..... משימה: זיהוי סוג הטקסט
137..... טקסט 1: הכנת סופגניות
טקסט 2: טלוויזיה רעה היא טלוויזיה טובה
138..... טקסט 3: מיזוג אוויר
139..... טקסט 4: שניים אוחזים בסיגריה
139..... טקסט 5: סילבי
140..... טקסט 6: פריז – מעיר האופנה
141..... לעיר האופניים
142..... טקסט 7: קיבוץ מנרה
144..... 6. סוגי שאלות
משימה ראשונה: זיהוי סוגי השאלות
145..... טקסט: השביתה ותוצאותיה
משימה שנייה: שאלות ותשובות: זיהוי סוג השאלה
145..... במקום סיום: משל החגורה השחורה
148.....

שער ללשון

חלק ראשון: כישורי לשון — המילה והמשפט
חלק שני: כישורי למידה מטקסטים — הבנה והבעה

חלק ראשון:

כישורי לשון — המילה והמשפט (עמ' 9)

הקדמה: הטקסט והקוראים

בספר "להצליח להבין – להצליח ללמוד" יש שתי הקדמות: הראשונה מופיעה בראש הספר, לפני "שער למיפוי"; השנייה – מקדימה את "שער ללשון". שתי ההקדמות מאירות את הגישה המונחת ביסודו של הספר ומנחות את דרך ההוראה-למידה. העיון בכל אחת מההקדמות לא ייארך יותר משיעור או שניים.

מומלץ להקדיש להקדמה לא יותר משיעור אחד או שניים (תלוי ברמת התלמידים).

אפשר להתחיל את הלמידה בספר באחד משני האופנים הבאים:

1. למידה ב"שער ללשון" ולאחריו שני החלקים האחרים על פי סדרם
 2. ללמד על פי סדר השערים: "שער למיפוי" ולאחריו – "שער ללמידה מטקסטים". ההפניה ל"שער ללשון" תיעשה על פי הצרכים הדידקטיים: לצורך ביסוס, העמקה ותרגול.
- בכל מקרה, המורה צריך להכיר את שתי ההקדמות ולהחליט מה מתאים למטרותיו, לכיתתו ולתלמידיו.

פרק א'

פתיחה: בין הטקסט לקוראיו (עמ' 9)

כל טקסט מביע רעיונות; הרעיונות מובעים באמצעות מילים; צירוף המילים יוצר משפטים; צירוף המשפטים יוצר פסקה וצירוף הפסקאות יוצר טקסט. המשמעויות הייחודיות של הטקסט עולות גם מן המילים המרכיבות אותו, גם מצירופיהן למשפטים, לפסקאות ולטקסט כולו וגם מההקשר החברתי והתרבותי שהטקסט נוצר בו.

נדגים את הדברים באמצעות טקסט קצר בן פסקה אחת.

האם הוא דג? (עמ' 9)

הלווייתן הוא דג ענקי אמתי. אורכו כאורך שמונה חדרים ומשקלו כמשקל ספינה קטנה. הלווייתן דומה מאוד לדג. הוא חי בים, יש לו זנב וסנפיר כמו של דג, ובכל זאת הוא אינו דג. מכיוון שהלווייתן בחר לגור בים, השתנה גופו ונעשה דומה לגוף של דג. אבל כמו דרי היבשה, יש לו נחיריים והוא נושם אוויר בריאותיו. אוזניים אין רואים אצלו, אבל יש לו נקב שמיעה קטן. והעיקר, "הגברת לווייתן" אינה מטילה ביצים אלא ממליטה לווייתנים קטנים, ואפילו מיניקה אותם.

מתוך: ל' פישלמן (תשל"ט). דו-חיים וזוחלים (חלק ב' – דגים). תל אביב: הקיבוץ המאוחד. עמ' 136

יש מספר דרכים להבנת המסר והמידע העיקריים של הטקסט: (1) מדרש הטקסט; (2) בדיקת תפקידי המילים והמשפטים בטקסט; (3) בדיקת מבנה הטקסט; (4) ניתוח המסר של הטקסט.

1. מדרש הטקסט (עמ' 9)

במדרש הטקסט אנחנו מסבירים את הטקסט במילים שלנו, כלומר מנסים להבהיר במילים אחרות את המידע שבטקסט. לדוגמה, הסבר הטקסט שקראנו:

במשפט הראשון מחבר הטקסט אומר כי הלווייתן הוא דג ענקי ואמתי. במשפט השני הוא מפרט וממחיש בעזרת דימויים את אורכו (כאורך שמונה חדרים) ואת משקלו (כמשקל ספינה קטנה) כדי שיקל על הקורא לדמיין את גודלו. במשפט השלישי המחבר מסתייג מהקביעה כי הלווייתן הוא דג. הוא אומר כי הלווייתן אמנם דומה מאוד לדג, מאחר שהוא חי במים ויש לו זנב וסנפיר כמו של דג, אך למרות הדמיון הלווייתן איננו דג.

המשפט החמישי מחזק את הקביעה ומסביר שמאחר שהלווייתן בחר לחיות בים ולא להמשיך לחיות ביבשה, גופו נעשה דומה לדג, אף על פי שאינו דג. מכאן ועד לסוף הטקסט ממשיך

הכותב להוכיח שהלוייתן אינו דג: יש לו נחיריים והוא נושם בעזרת הריאות; אף על פי שאין לו אוזניים הוא שומע בעזרת נקב שמיעה קטן; והעיקר – הלוייתנית, המכונה כאן "הגברת לווייתן", ממליטה לווייתנים קטנים ואפילו מיניקה אותם, בניגוד לדגים אמתיים המטילים ביצים.

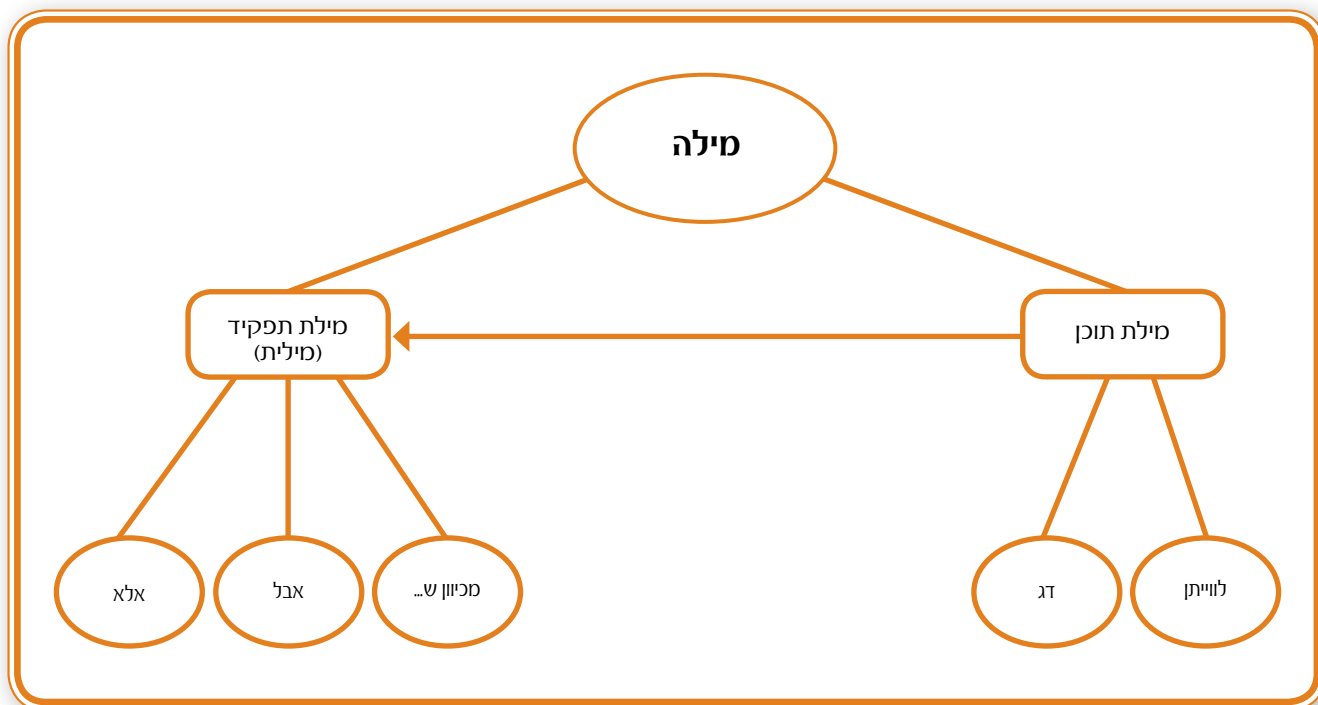
במדרש הטקסט באו אפוא לידי ביטוי כל המשפטים של הטקסט בתוספת הבהרות. כדי לבצע את המדרש נעזרנו בידע שלנו על המילים, על משמעויותיהן הלשוניות ועל תפקידיהן התחביריים, וכן בידע שיש לנו על מבנה המשפטים ועל אופן ארגונם לטקסט. כדי שתוכלו להבין טוב יותר למה אנו מתכוונים, נדגים בקצרה את מרכיבי הידע על מילים ועל משפטים.

2. תפקידי המילים והמשפטים בטקסט (עמ' 10)

תפקידי המילים בטקסט

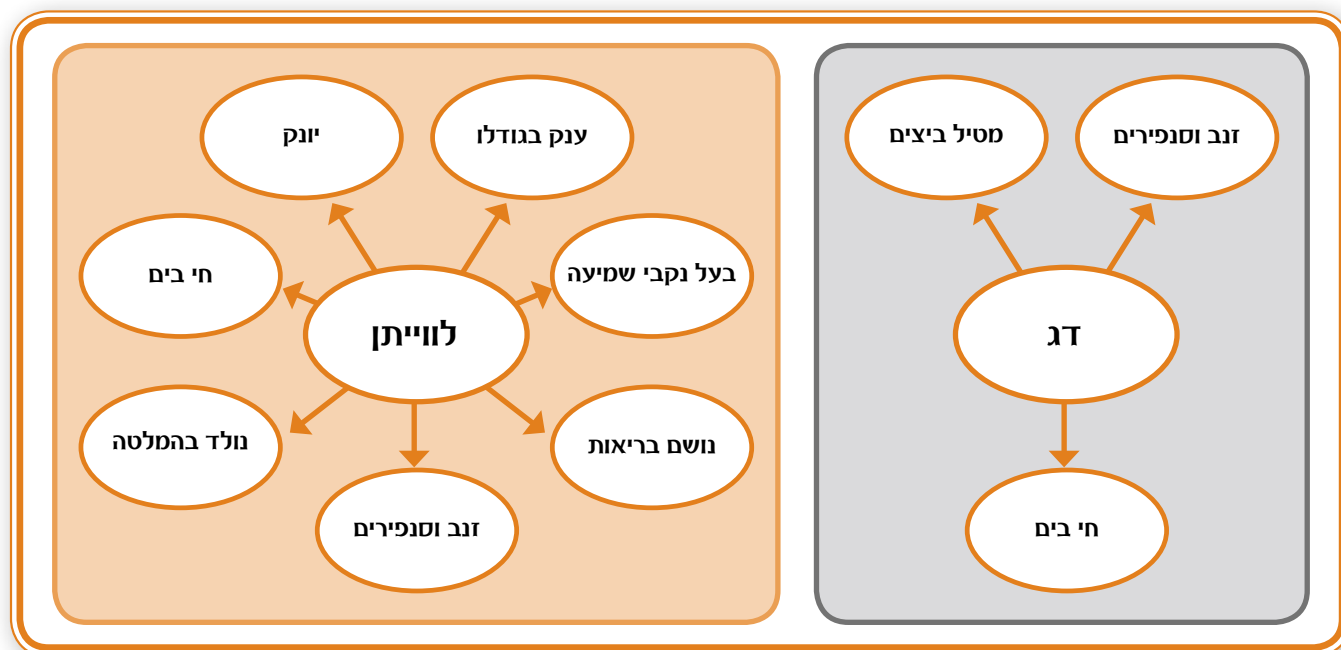
בכל טקסט יש מילים הייחודיות לו, ויש מילים החוזרות בדרך כלל בכל הטקסטים. המילים הייחודיות לטקסט הן מילות התוכן שלו; המילים החוזרות שאפשר למצואן בטקסטים שונים הן מיליות. תפקידן של המיליות לשמש "דבק" בין מילות התוכן, ובכך ליצור משמעות רציפה לטקסט השלם.

התרשים שלהלן מדגים את חלוקת תפקידי המילה בטקסט:

2. א. מילות התוכן (עמ' 11)

בדקנו את המילים בטקסט וראינו שמילות התוכן הייחודיות לו הן לווייתן ודג, החוזרות מספר פעמים בטקסט כי בהן טמון עיקר המסר של הטקסט. לכל אחת ממילות תוכן אלה נקשר מידע. נציג זאת בעזרת מפת כוכב (שמש).

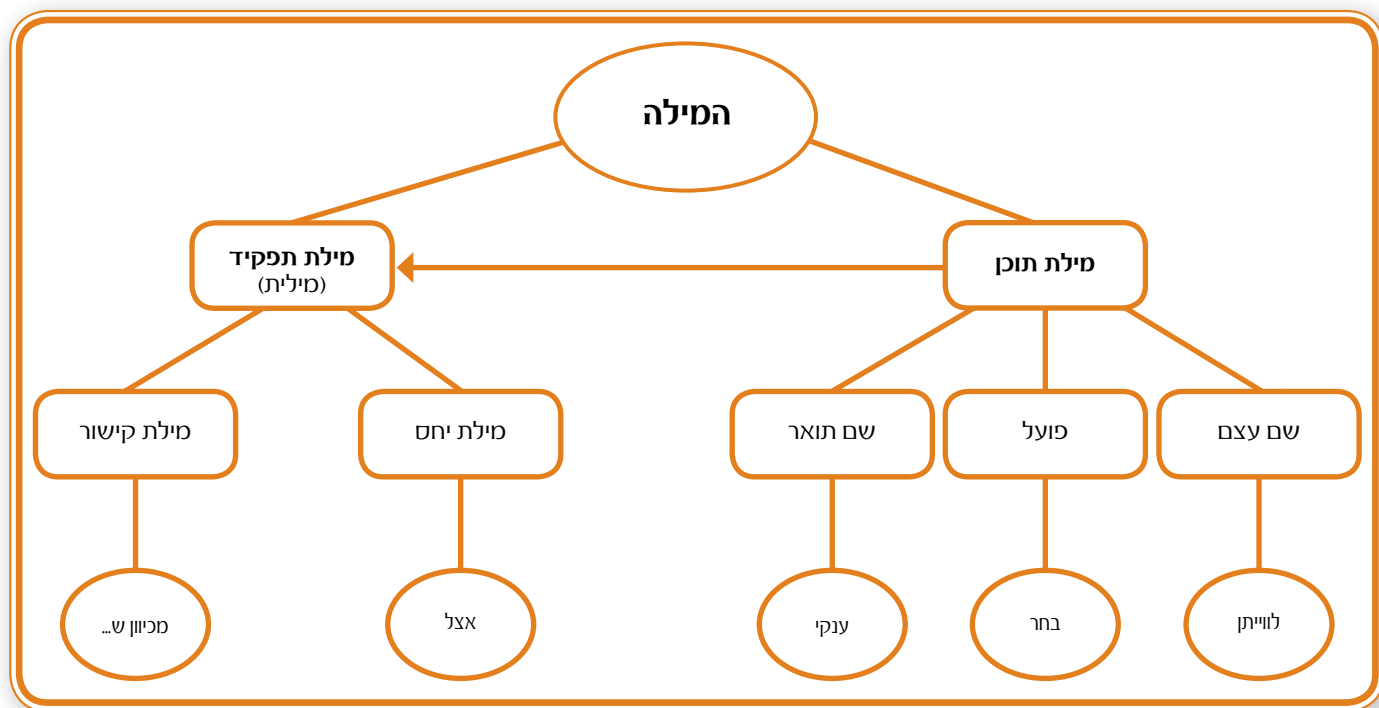

במפות כוכב (שמש) אלה נוכל להבחין בפריטי מידע הייחודיים לכל אחת מהמילים (דג, לווייתן) שבמפות, וכן בפריטי מידע דומים המופיעים בשתייהן. בהמשך נדון במשמעות השוני והדמיון שבין שתי המפות. עיקר מילות התוכן בטקסט הם שמות עצם ופעלים, אך אין להתעלם משמות התואר ומתיאורי הפועל. (ראו להלן את ההתייחסות הנרחבת יותר בפרק המוקדש למילות התוכן.)

2. ב. המיליות (עמ' 11)

המיליות בטקסט משמשות כעין "דבק" המקשר בין מילים במשפט, בין משפטים ובין פסקאות. המיליות יכולות להפוך את המשפט על פיו ולשנות את הקשרים שבו. המיליות מבליטות דקויות שונות של משמעויות ומקנות משמעות למילות התוכן שבמשפט, לפסקה ולטקסט כולו.

כדי להקל עלינו את מלאכת מיון המילים בטקסט, ניעזר שוב בתרשים.

3. מבנה המשפטים בטקסט (עמ' 12)

חלק מהמשפטים בטקסט הם פשוטים, לדוגמה: "הלווייתן הוא דג ענקי אמתי." (משפט 1), וחלקם משפטים מורכבים, לדוגמה: "מכיוון שהלווייתן בחר לגור בים, השתנה גופו ונעשה דומה לגוף של דג." (משפט 4).

בדרך כלל, השיקול המנחה את מחבר הטקסט בבחירת סוג המשפטים – פשוטים, מחוברים או משפטים מורכבים – מותאם למטרות הכתיבה שלו.

את המשפט המורכב (משפט 4) אפשר לפרק לשלושה משפטים קצרים ופשוטים:

א. הלווייתן בחר לגור בים.

ב. גופו השתנה.

ג. גופו נעשה דומה לגוף של דג.

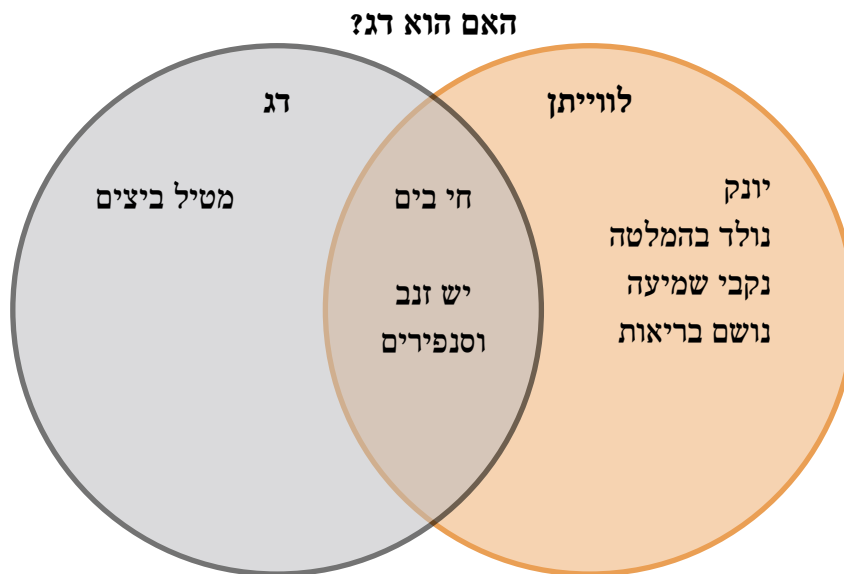
המחבר השתמש במשפט מורכב המכיל את המילית "מכיוון ש" כדי להבליט את הסיבה והתוצאה: גופו השתנה ונעשה דומה לגופו של דג בגלל בחירתו לגור בים. אפשר להביע את הסיבה והתוצאה גם במשפט איחוי: הוא בחר לגור בים, ולכן גופו השתנה ונעשה דומה לגופו של דג.

4. מבנה הטקסט וסוגו (עמ' 12)

בטקסט שלפנינו שמונה משפטים ויותר, יש בו מעט מאוד פעלים, ומשמעם בדרך כלל אינו מעיד על תנועה אלא על מצב. הטקסט ממוקד במסירת מידע בנושא מסוים (מהו הלווייתן), ועל כן הוא מידעי.

5. ניתוח המסר של הטקסט (עמ' 13)

בוודאי שיערתם כבר שהמחבר מנסה להעמיד את המשמעות של שתי מילות התוכן העיקריות של הטקסט דג ולווייתן זו ליד זו, כדי להסביר לנו שהלווייתן איננו דג אלא רק דומה לדג. "תרגום" של מפות הכוכבים (השמש) שהצגנו, מסייע להבנת מסר זה. כדי להמחיש אותו, החלטנו להפגיש אתכם עם צורה גרפית נוספת הממחישה את המסר – מעגלים חופפים. בכל אחד מהמעגלים נמצא מידע הייחודי לאחת המילים – דג או לווייתן; בחלק החופף של שני המעגלים נמצא מידע משותף לשתי המילים. באופן זה אפשר לעמוד בקלות רבה יותר על המסר של הטקסט – כמות המידע הנמצא בחלק המצליב את שדות המשמעות של דג ושל לווייתן. מתברר שהתכונות הייחודיות של הלווייתן (ארבע תכונות) "עולות" על התכונות המשותפות לדג (שתי תכונות), ולפיכך הלווייתן רק דומה לדג.

התשובה: לא, הלווייתן איננו דג. הוא רק דומה לדג.

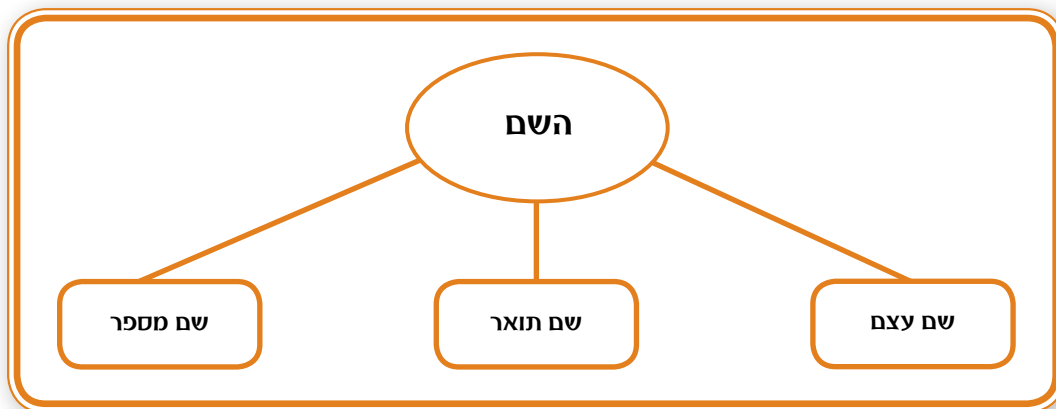
לסיכום, ראינו שהבנת המשמעויות הטמונות בטקסט, כולל הבנת תפקידי המילים שבתוכו והקשרים שבין המילים, זיהוי מבנה הטקסט והבנת המסר שלו, כולם יחד מסייעים לקורא להבין את המסר שלו.

בפרקים שלהלן בשער הלשון נתמקד בכל אחד מרכיבי הטקסט ונרחיב את הדיבור על תרומתם לטקסט, לתוכנו ולסוגו.

פרק ב'

מילות התוכן (עמ' 14)

1. שם עצם (עמ' 291)

שם עצם הוא מילה המציינת שם מוחשי או מופשט בעולם כגון: ילד, נחש, אבן, חכמה.

לשם העצם יש מספר סימני זיהוי:

- א. אפשר להוסיף לו את ה"א היידוע – ילד – הילד, ילקוט – הילקוט;
- ב. אפשר לצרף לשם העצם כינויי קניין (שייכות) – שלי, שלנו, שלכם: ילד – ילדי, ילקוט – ילקוטכם;
- ג. שם העצם יכול להופיע בצורת יחיד ובצורת רבים: בית – בתים, ספר – ספרים, שלחן – שלחנות.
- ד. לשם העצם יש מין דקדוקי – זכר או נקבה: ספר – זכר, מכונת – נקבה.

השמות והפעלים הם עמוד השדרה של הטקסט. כאשר שמות העצם רבים מן הפעלים הטקסט מתאר ומסביר ועל כן הטקסט מידעי, כלומר טקסט המעביר מידע, מאופיין בריבוי שמות עצם.

2. פועל (עמ' 14)

פועל הוא מילה המביעה פעולה או מצב בזמן מסוים או בדרך מסוימת. לפועל יש נטייה בזמן על פי גוף. למשל: הילד כותב – פועל זה מציין פעולה: הילד ישן – פועל זה מציין מצב. שימו לב: בהסבר "מילה המציינת פעולה או מצב בזמן מסוים או בדרך מסוימת" – הכוונה היא שהזמן או הדרך מובעים במילה עצמה ולא מחוצה לה. על כן המילה "שמרתי" במשפט "אתמול שמרתי על הבניין" היא פועל. אבל המילה "שמירה" במשפט "השמירה אתמול הייתה נעימה" אינה פועל אלא שם עצם.

זמני הפועל (עמ' 15)

בעברית הפעלים נוטים בעבר ובעתיד. צורות הבינוני (כגון: עובר, נמלט, מספר, מתנחל, מעביר, מורה) מביעות זמן הווה כשהן פעלים.

לדוגמה: במשפט "משה שומר על הבניין" צורת הבינוני מביעה פועל. בעבר משפט זה יהיה "משה שמר על הבניין", ובעתיד: "משה ישמר על הבניין". צורת הבינוני משתנה בהטיה לזמן עבר או עתיד, לכן היא משמשת כאן פועל.

במשפט "משה שומר הבניין" – "שומר" היא שם, משום שאם נטה את המשפט בעבר או בעתיד, צורת הבינוני לא תשתנה. אם נרצה לומר את המשפט בעבר או בעתיד נצטרך להוסיף פועל עזר "היה" או "יהיה" ופועל העזר יביע את הזמן.

צורת השם אינה משתנה בשינוי הזמן. הפועל משתנה בשינוי הזמן.

הפעלים המביעים פעילות יוצרים אווירה של עשייה בטקסט בזמן מסוים. לכן, ככל שיש בטקסט יותר פעלים המביעים פעילות, תחושת הפעילות שבו גוברת. ולהפך, מיעוט פעלים המביעים פעילות משרה על הקורא אווירה רגועה יותר, המבוססת על ריבוי של תיאורים. גם הבניין שהפועל ניטה בו מעיד על היות הפעולה פעילה או סבילה. לדוגמה:

ירון לבש את המעיל, לעומת: אמא הלבישה לירון את המעיל.

במשפט הראשון ירון ביצע את הפעולה בעצמו, ובמשפט השני – ירון היה סביל כי אמו גרמה לו להיות לבוש במעיל.

יש להבחין אם הפועל פעיל (שִׁבְּרָתִי) או סביל (נִשְׁבְּרָה). לשימוש בפועל מסוג זה או אחר יש לעתים קרובות מסר תוכני. למשל: במשפט "שברתי את הצלחת", הדובר (נושא המשפט) מקבל על עצמו את האחריות לשבירת הצלחת. בניגוד לכך, האומר "הצלחת נשברה" – אינו מקבל על עצמו את האחריות לשבירתה וגם אינו מטיל אותה על איש, אלא רק קובע עובדה.

ככל שיש בטקסט יותר פעלים המביעים עשייה אמיתית, הוא דינמי יותר ומעיד על פעילות רבה. לכן ריבוי פעלים מתאים לטקסט סיפורי שיש בו עלילה. במילים אחרות: כמות הפעלים בטקסט מסייעת להגדיר את סוג הטקסט.

פעלים בציווי (עמ' 292)

יש הקוראים לפעלים בציווי "פועלי הוראה".

מבחינת תוכנם יש לפעלים בציווי מעמד מיוחד. הם אינם מעבירים מידע אלא מבקשים מהנמען שימלא את הבקשה המובעת בהם.

לפניהם טבלה שכלולים בה פעלים בציווי. בטור הראשון רשומים פעלים בציווי; בטור השני – הסבר לכל פועל; בטור השלישי יש הנחיות לפעילות הנדרשת למילוי ההוראה. הטור הרביעי ריק.

משימה ראשונה:

משפטים הכוללים פעלים בציווי (עמ' 16)

העתיקו את הטבלה המוצגת להלן. עיינו בספרי הלימוד שלכם, חפשו דוגמאות לכל אחד מהפעלים בציווי וכתבו אותן במחברת.

פעלים בציווי	הסבר לפעילות הנדרשת	הנחיות לביצוע	דוגמה למטלה
1. הָשׁוּ	מצאו נקודות דמיון והבדל בין דברים שונים.	הביאו את הדומה ואת השונה על פי אמות מידה.	השוו מנהגי חתונה בעדות יהודיות שונות.
2. הַבְדִּילוּ בֵּין... לְבֵין הַבְחִינוּ בֵּין... וּבֵין	מצאו רק את ההבדלים.	מצאו אמות מידה (תבחינים = קריטריונים) להדגשת ההבדלים.	הבחינו בין מקורות המידע השונים הנוגעים לנושא הנלמד.
3. הַסְבִּירוּ	בארו, פרשו, הבהירו.	כתבו פסקת הסבר – ביאור במילים שלכם.	הסבירו מהו משטר דמוקרטי.
4. תִּאְרוּ	הציגו הפרטים המרכיבים את הנושא.	כתבו פסקת תיאור במילים שלכם.	תארו את אחת המתנות שקיבלתם ליום הולדתכם.
5. הַדְגִּימוּ	הציגו דוגמאות להמחשת הדברים שטענתם ולביסוסם.	הציגו דוגמאות מהטקסט או מניסיונכם האישי.	הדגימו כיצד פועלת המצלמה שלכם.
6. הַגְדִּירוּ	זהו דבר על פי שיוכו למחלקה מסוימת; ציינו את הייחודיות של הדבר.	כתבו את משמעות הדבר, ציינו את הייחודיות שלו באופן חד-משמעי, ללא הסבר או תיאור.	הגדירו את המושג "תיק". אפשר לבקש גם הגדרה של מושגים מופשטים יותר כמו "חופש"
7. בִּקְרוּ	הביעו עמדה אישית כלפי עמדת הכותב או הנושא עצמו.	כתבו פסקת ביקורת הכוללת נימוקים והוכחות לחיזוק הטענה.	בקרו את אחת מתכניות הטלוויזיה האהובות עליכם.

המשך:

פעלים בציווי	הסבר לפעילות הנדרשת	הנחיות לביצוע	דוגמה למטלה
8. דונו	בחנו את הנושא מנקודות מבט שונות.	הציגו את ההיבטים השונים של הנושא.	דונו בתופעת הסמים ההולכת ומתפשטת בבתי הספר.
9. הוכיחו	בססו את אמתות הנושא באמצעות מתן הוכחות וסיבות הגיוניות.	הביאו ראיות מהכתוב, הציגו הוכחות המאשרות את שנדרשתם להוכיח.	הוכיחו את עמדתכם כלפי אלימות בבית הספר.
10. סַפְּמוּ	אתרו בְּטַקְסַט (פְּתוּב או דְּבוּר) את הרעיונות החשובים ביותר וכתבו טקסט קצר הכולל אותם.	כתבו פסקה המכילה רק את הנקודות העיקריות של הטקסט.	סכמו את הטקסט "חינוך לדמוקרטיה".
11. סַפְּרוּ	מְסַפְּרוּ את הנושאים או את הנקודות בטקסט.	הכינו רשימה ערוכה על פי מספרים, אותיות וכדומה.	מנו את תפקידיו של מחנך הכיתה.
12. מִיְּנֵנוּ	סדרו את הדברים לפי מינם או סוגם או לפי כל אמת מידה שהיא.	הכינו טבלה, רשימות וכדומה.	מיינו את מילות הקישור על פי המשמעויות שלהן.
13. אֶתְרוּ	מצאו את המילה או הביטוי שנתבקשתם למצוא.	העתיקו את המילה או את הביטוי בשפת הטקסט.	אתרו את מילות הקריאה בטקסט.
14. צַטְטוּ	הציגו את הדברים כפי שמוצגים בטקסט (מילה במילה).	אתרו את המילים הנדרשות והעתיקו אותן מהטקסט.	צטטו את הדברים שנשא ראש הממשלה במסיבת העיתונאים.

משימה שנייה:

מילות שאלה ופעלים בציווי (עמ' 18)

קראו בעיון את הטקסט **חינוך לדמוקרטיה**:

1. נסחו שלוש מטלות המתייחסות לטקסט וכוללות פעלים בציווי, למשל: כתבו הוראה שעניינה הוא המשפט המרכזי בכל פסקה, או – כתבו שאלות העוסקות במבנה הטקסט וכד'.

2. נסחו שלוש מטלות המתייחסות לטקסט ויש בהן מילות שאלה, למשל: כתבו שאלה המתייחסת לציפיות מכותרת הטקסט, או – סוגי התפיסות של הדמוקרטיה וכד'.

חינוך לדמוקרטיה

דמוקרטיה היא מושג מקודש במזרח ובמערב, אך מחולל לא פחות. רבים דוגלים בדמוקרטיה, ורבים עוד יותר משתמשים בה כבססמה מועילה לתפיסת שלטון. על פי משמעותה המקורית, כפי שהתגבשה במכורתה, יוון העתיקה, מתכוונים לציין בה משטר מדיני, שסמכותו וכוחו הופקדו בידי האזרחים עצמם. זאת להבדיל ממונרכיה, שסמכותה וכוחה הופקדו בידי יחיד, ובניגוד לאוליגרכיה, שסמכותה וכוחה נתונים בידי מספר קטן של אנשים.

ידועות שלוש תפיסות לפחות של הדמוקרטיה: שלטון העם, שלטון המבטא את רצון העם ואורח חיים הומני. לתפיסות אלה היו הסתעפויות ופרשנויות; לא נפרט אותן, אך נציין שהממשל הדמוקרטי, כפי שהתגבש במערב, מבוסס על עקרון הפרדת הרשויות: על הגדרת הסמכויות של הרשויות בחוקה ועל הענקת זכויות לאזרח, ובכללן הזכות להביע דעות, לבקר, ולהפיץ השקפות שונות מהמקובלות ולחלוק בגלוי על מדיניות השלטון.

על אף הגיוון הרב והשוני הקיים במוסדות דמוקרטיים בכל מדינה, ולמרות ההבדלים בחוקות ובנהלים, מאופיינת הדמוקרטיה בארצות המערב כיום בשני עקרונות-אב. מדובר בעקרון הכרעת הרוב ובעקרון הזכות לחלוק על הרוב ולמתוח ביקורת על מדיניותו. דו-קוטביות זו גורסת, שאין לשלוט באחרים בלי לאפשר לאזרחים לבקר את ערכי השלטון והמדיניות ולפעול למען שינוי המדיניות או למען החלפת השלטון.

עיתון "דבר", 1985

טקסט מדריך מתאפיין בריבוי של פעלים בציווי.

טקסט שמרובות בו מילות השאלה הוא לעתים קרובות טקסט לימודי, כלומר טקסט שמטרתו היא הוראת נושא או תחום כלשהו.

3. שם תואר (עמ' 19)

שם תואר הוא שם המתלווה לשם העצם.

לשם התואר יש הטיה: מין ומספר (יחיד, יחידה, רבים, רבות). שם התואר מתאים במין ובמספר לשם העצם שהוא מתאר, לדוגמה: סֵפֶר מַעֲנִין, מַגֶּבֶת רַכָּה, עֲצִים גְבוּהִים, תְּמוֹנוֹת צְבָעוֹנִיּוֹת.

לשם התואר יש מספר מאפיינים:

א. אפשר לצרף לשם התואר את ה"א היידוע אם שם העצם שאליו הוא נלווה מיודע: הַסֵּפֶר הַמַּעֲנִין, הַתְּמוֹנוֹת הַיְּפוֹת.

ב. שם התואר יכול לבוא בדרגות השוואה שונות:

דרגת הדמיון (השוויון) – טובים כמוני;

דרגת היתרון – לשם התואר אפשר להוסיף את המילים יותר, פחות, למשל: הם טובים יותר ממני; הציונים של כיתה ח1 טובים יותר מהציונים של כיתה ח2.

הערה: המילים – "יותר", "פחות" ו"מאוד" תבואנה אחרי התואר, ולא לפניו.

דרגת ההפלגה – לשם התואר אפשר להוסיף את המילה ביותר, למשל: התלמידים הכי טובים בכיתה, או התלמידים הטובים ביותר בכיתה.

במשפט "הילדה היפה ביותר בגן" – המילה "ביותר" מתייחסת לשם התואר יפה, המתאר את שם העצם הילדה.

תפקידם של שמות התואר הוא להוסיף מידע מאפיין לשמות העצם שבטקסט. למשל: הלוויין הוא כמו דג ענקי, גודלו כשל ספינה קטנה. ריבוי תוארי השם אופייני לטקסטים תיאוריים. בטקסט האם הוא דג? יש מעט מאוד תוארי שם ולרובם יש משמעות של גודל. נסו לשער מדוע.

4. תואר הפועל (עמ' 19)

תואר הפועל הוא מילה חסרת מאפיינים צורניים.

פועל

לדוגמה: דן רץ מהר.

המילה מהר מתארת כיצד דן רץ.

יש מקרים שאין בהם פועל (הוא חבוי), ובכל זאת יש תואר הפועל:

הספר שם – הספר (נמצא) שם.

הילדים פה – הילדים (נמצאים) פה.

פרק ג'

המיליות (עמ' 20)

המיליות בטקסט משמשות כעין "דבק" המקשר בין מילים במשפט, בין משפטים ובין פסקאות.

המיליות יכולות להפוך את המשפט על פיו ולשנות את הקשרים שבו. המיליות מבליטות דקויות שונות של משמעויות, ולכן מחברי טקסטים חייבים לבחור בקפידה במילית המתאימה למסר שהם רוצים להעביר לקוראים. לדוגמה:

1. קיבלתי ממנו את הספר.

2. המחברת על השולחן.

3. נחתי, אבל לא יצאתי לטיול.

אפשר לומר כי מילות הקישור מקנות משמעות למילות התוכן שבמשפט, לפסקה ולטקסט כולו. לנוחיותכם אנו מצרפים טבלה של מיליות (שימו לב: הטבלה אינה כוללת את כל המיליות אלא רק את השכיחות):

בין המיליות השונות נהוג להבחין על פי סוגיהן והשימושים בהן כמפורט בטבלה.

1. מילות יחס	2. מילות קישור*	3. מילות שאלה	4. מילות שלילה
באות לפני שמות עצם. נוטות על פי הטיית שם העצם ביחיד או על פי הטיית שם העצם ברכים.	מחברות בין מילים ובעיקר בין פסוקיות. אין להן הטיה.	מילות השאלה פותחות שאלות של זמן (מתי?), סיבה (מדוע?), תכלית (לשם מה?), אופן (איך?), כמות (כמה?), ויתור (למרות מה?), תנאי (באיזה תנאי?).	מילות שלילה הן סוג של תוארי פועל המביעים את ההפך מחיובי באמצעות אמירת לאו, ביטול ומניעה.
דוגמאות: בי, בו, כך, לי, לו, להם על, עלי, עלינו	דוגמאות: כדי ש..., אף על פי ש..., כי, אם, אפילו; ו..., או גם	דוגמאות: מתי מתחיל השיעור? מדוע לא הגעת למסיבה? איך הצלחת להתחמק?	דוגמאות: לא קניתי היום עגבניות. אל תגיע למשרד, אמר הפקיד. היזהר לבל תיפול!

* ראו גם פרק ה: הקישוריות בטקסט

משימה מסכמת: תרגיל לסיכום פרקים ב' - ג' (עמ' 21)

משימה קבוצתית

בחרו אחד מהשירים שלהלן. ערכו טבלה ומיינו בה את המילים בשיר לפעלים, שמות עצם, שמות תואר, תוארי הפועל ומיליות.

א. בְּשִׁהִיּוֹם עוֹלָה מִלִּים וּלְחֹן: מֵאִיר בְּנָאִי

1. בְּבָשִׁים מְטָפְסִים עַל הָר	13. בְּשִׁהִיּוֹם עוֹלָה
2. וְאֲנִי מִתְרַחֵק מִהַכְּפָר.	14. בְּשִׁהִיּוֹם עוֹלָה
3. מִקֵּל וְחִלְלִי בִיד,	15. מִתְמַלֵּא חַיִּים.
4. מִסְתַּכֵּל לְשָׂמִים וְשָׁר.	16. אֲזִי מִזְמֵן פְּגִשְׁתִּי בִשְׂדֵה,
5. אֵיךְ הַיּוֹם עוֹלָה,	17. מִלְאָךְ בְּדַמּוֹת אִשָּׁה.
6. אֵיךְ הַיּוֹם עוֹלָה	18. עֲמִדָּתִי, לֹא יָכוֹל לְבָרֵחַ.
7. מִתְמַלֵּא	19. הִיא חִיכָה, נִגְעָה בְּשַׁעְרֵי,
8. חַיִּים.	20. לְחֻשָּׁה בְּרוּךְ אֶת שְׁמִי
9. פְּרָחִים מְשַׁחֲקִים מְשַׁחֵק	21. וְנִעְלָמָה.
10. עִם הָרוּחַ וְעִם הַפְּרָפְרִים.	22. מְסַפֵּיק עִם הַחֲלוּמוֹת.
11. אֵתָהּ בְּנֻדָּאִי תִצְחֵק,	23. אֵין אִשָּׁה. לֹא הִיָּה גַם מִלְאָךְ.
12. אִם תִּרְאֶה אֵיךְ בָּלְנוּ שָׁרִים.	24. בְּבָשִׁים מִמְּשִׁיכִים לְרַעוֹת,
	25. אֲנִי מִחְלָל לָהֶם כָּה.

ב. חֲלִיל מְקַנֶּה סוּף מִלִּים וּלְחֹן: נַעֲמִי שֹׁמֵר

1. יְדִידִי עֹשֶׂה חֲלִיל לִי	9. חֲלִילִי עֵתִים עֲצוּב הוּא,
2. מְקַנֶּה יָרֵק שֶׁל סוּף,	10. וְעַל-כֵּן הוּא מְלִל.
3. וְאָמַר: עֲבָשִׁי נִגְנִי לִי,	11. כְּמוֹ שׁוֹעֵל קֶטֶן עֲזוּב,
4. שִׁיר שְׂמִיחַ אוֹ עֲצוּב.	12. שְׂאֵבֶד בְּתוֹךְ הַסּוּף.
5. חֲלִילִי עֲשׂוֹי מְסוּף הוּא,	13. חֲלִילִי צוֹחֵק בְּקִיץ,
6. וְעַל כֵּן הוּא מִחְלָל,	14. חֲלִילִי בּוֹכָה בְּסִתּוֹ,
7. אֵיךְ הַשְּׂמֵשׁ וְהַצֵּל	15. בְּאֵבִיב הוּא מִתְרוֹנֵן לוֹ
8. נִשְׁקָפִים בְּרָאִי הַמִּים.	16. בְּצַפּוֹר בְּרָאשׁ עֲנָף.

17. אף בחרף הוא שומע,
18. איך הרוח בעלים,
19. לבדו לשיר יודע
20. באלף חלילים.
21. מי יודע איזה פלא?
22. אי הדרך נכנסו?
23. כל המנגינות האלה,
24. אל קנה ירק של סוף.
25. ידידי עשה חליל לי,
26. מקנה ירק של סוף.
27. ואמר: עכשיו נגני לי,
28. שיר שמח או עצוב.

ג. המגפים של ברוך מילים: אלון אולארצ'יק ומנחם זילברמן; לחן: דני סנדרסון

1. הוא קנה אותם בזול,
הם היו מלאים בחול,
הוא נקה אותם בספירט כל שעתים.
2. האכיל אותם מרק,
בשוקיאו הוא שתק,
הוא לקח אותם לסרט כל יומים.
3. אבל יום אחד הוא קם
עדין מנמנם,
חפש ת'מגפים בארון.
4. ובמקום שהם היו
רק גרבים נשאר
שספרו לו את הכל בהגיון, ש -
- פזמון:
- נעלים קונים מהר
וגרבים לא חסר.
אף מגפים ומכנסים
שתמיד קונים קומפלט,
קשה מאד להשיג אותם בעת.
נגני, נגני, גיטרה ...
5. לדרכו יצא יחף,
מצנן וגם עיף,
ובלו מודע לעמק הצרה.
בששאל עובר-נשב
אם ראה את מגפיו,
רק מתוך נימוס נשמיט את התשובה.
6. ברוך תר בכפר נעיר
במצב מאד שביר,
הדיפרסיה במוחו השתוללה.
בשפנה, חסר אונים, למדור חפוש קרובים,
התנגז עליו פקיד הקבלה, כי -
- פזמון:
7. והנה ליד סנה,
שם מלא ת'מימיה,
הוא גלה עקבות שלא נעשו מזמן.
8. ופתאם בין השיחים
הוא שמע שם לחשושים,
בזרועות בחור אחר ראה אותם.
9. לא ידע הוא מה לעשות,
אם לצחק או רק לבכות,
מה שלא יהיה הוציא את המטפחת.
10. את ההוא לצד לקח
ושלף את האקדח
שירה עליו בדור אחד בתחת. כי
- פזמון:
11. אז ההוא אמר סליחה,
וקפל את השמיכה
והלך הביתה בלי לעשות
חכמות.

12. וּמֵאֵז וְעַד הַיּוֹם,
גַּם בְּנֶשֶׁם גַּם בְּחַם,
הֵם תְּפוּרִים אֶצְלוֹ יֵשֶׁר
לְעֵצְמוֹת. כִּי -

פזמון:
וְאִם אַתָּה לֹא מֵאֲמִין,

כדאי לשים לב לריבוי הפעלים בשיר. השיר מתמקד בברוך, במגפיו (ראו כותרת השיר) ובפעולות שברוך עשה. ריבוי הפעלים בעבר נסתר ממחיש את העשייה המרובה של ברוך סביב מגפיו ויוצר תחושה של עשייה מרובה עד כדי הגזמה. תחושה זו מחזקת את הנימה האירונית של השיר.

ד. לְכָל אֶחָד יֵשׁ מִיָּלִים: עוֹזֵי חִטְמָן; לַחֵן: שְׁלוֹמִי שֶׁבֶת

1. לְכָל אֶחָד,	17. לְכָל אֶחָד,
2. יֵשׁ תִּי־אֶחָת שְׁלוֹ,	18. יֵשׁ תִּי־חִלּוֹם שְׁלוֹ,
3. שְׁתִּסְגֹּר אֹתוֹ מַעְגֵּל.	19. שְׁנַדְמָה וְהִנֵּה הוּא קָרֵב.
4. לְכָל אֶחָת,	20. לְכָל אֶחָת יֵשׁ תִּי־חִלּוֹם שְׁלָה,
5. יֵשׁ תִּי־אֶחָד שְׁלָה,	21. שְׁיִבּוֹא וְיִסְעִיר אֶת הַלֵּב.
6. שְׁיִבּוֹא וְיִפֹּל בְּגוֹרֵל.	22. כְּמוֹ מִיָּם לְצִמָּא,
7. כְּמוֹ בְּגֵד לְגוֹף,	23. וְלִי־אוֹשׁ הַתְּקִנָּה,
8. כְּמוֹ אֲוִיר לְנִשְׁימָה,	24. וּבִיָּם שֶׁל קְרִירוֹת
9. בְּתוֹךְ הַטְּרוֹף	25. יֵשׁ לָהֶם אֶהְבָּה.
10. הֵם מוֹצֵאִים נְחֵמָה.	26. וְאֵת, הַנִּשְׁמָה הַמְּתוּקָה שְׁלִי,
11. וְאֵת, הַנִּשְׁמָה הַמְּתוּקָה שְׁלִי,	27. הַיְּחִידָה שְׁמִדְלִיקָה אוֹתִי,
12. הַיְּחִידָה שְׁמִדְלִיקָה אוֹתִי,	28. וְאֶתְךָ, אֲנִי כָּל הָעוֹלָם,
13. וְאֶתְךָ, אֲנִי כָּל הָעוֹלָם,	29. וְאֶתְךָ, אֲנִי כָּל הַיְּקוּם.
14. וְאֶתְךָ, אֲנִי כָּל הַיְּקוּם.	30. בְּלַעְדֶּיךָ, אֲנִי חֲצִי בֶּן אָדָם,
15. בְּלַעְדֶּיךָ, אֲנִי חֲצִי בֶּן אָדָם,	31. וְאֵת, הַנִּשְׁמָה הַמְּתוּקָה שְׁלִי.
16. בְּלַעְדֶּיךָ, אֲנִי בְּעֶצֶם כְּלוּם.	32. בְּלַעְדֶּיךָ, אֲנִי בְּעֶצֶם כְּלוּם.

אנו ממליצים לחלק את הכיתה לקבוצות כשבכל קבוצה יהיו ממצאים מכל אחד מהשירים. אפשר גם לקבוע מראש ארבע קבוצות, וכל קבוצה תעסוק בשיר אחר.

ערכו דיון בקבוצות והשוו בין הממצאים שלכם. האם תוכלו להסיק מהשוואה זו מסקנות הנוגעות לאופיו של השיר ולתוכנו?

לאחר הדיון בקבוצות ייערך דיון במליאה כשכל קבוצה תציג את ממצאיה וחשוב מכך: את מסקנותיה.

פרק ד'

משפטים (עמ' 24)

מהו משפט?

על פי הגישה הסטרוקטורליסטית (=מבנית) המשפט הוא רצף מילים לוגי שבסופו הנגנה של הפסק גדול. הנגנה זו מתבטאת בכתב בנקודה, סימן קריאה או סימן שאלה.

אוסף מילים בלתי מסודר איננו יוצר משפט. גם קבוצת מילים המוסרת מידע חלקי, ונחוץ מידע נוסף כדי להבינה בשלמותה, כמו: המסיבה שהתקיימה בבית הספר – אינה משפט. מטרתו של כל משפט היא לספר משהו על מצב מסוים (עובדה, אדם). משפט לדוגמה: המורה החזירה לתלמידים את המבחנים.

לעיון נוסף בהגדרת המשפט ראו אגמון-פרוכטמן מ' (1980). בנתיבי תחביר. מפעלים אוניברסיטאיים, עמ' 11.

"כלי עזר" יעיל ונוח היכול לסייע להחליט אם יחידה מסוימת היא משפט, הוא התבנית: "אני רוצה להגיד לך ש.....". כל מה שיכול "להיכנס" לתבנית זו – הוא משפט.

1. בכל משפט קיימים שני יסודות עיקריים:

הנושא – גרעין המשפט (על מי או על מה מדובר במשפט);

נשוא – החלק המחדש מידע על הנושא. גרעין הנשוא הוא הפועל במשפט פועלי, ושם או צירוף יחס במשפט שמני.

נושא חלק נשוא

לדוגמה: הרוכבים הכניסו את הסוסים לאורות.

הפועל "הכניסו" הוא הנשוא.

הנושא הוא שם העצם המתאים לפועל במין ובמספר ושאין לפניו מילת יחס. במשפט הנדון "הרוכבים" הוא שם עצם שאין לפניו מילת יחס והוא מתאים במין ובמספר לפועל "הכניסו". על כן הוא הנושא של המשפט.

כל המילים המתלוות לשם עצם הן משלימות שם. לדוגמה: במשפט "קניתי חולצה כחולה", המילה "כחולה" מתלווה לשם העצם "חולצה", ועל כן היא משלימה אותו. כל המילים המתקשרות לפועל הן משלימות פועל. לדוגמה: במשפט "רצתי מהר", המילה "מהר" מתלווה לפועל "רצתי", ועל כן היא משלימה אותו.

2. כל פועל במשפט הוא נשוא, אך לא כל נשוא הוא פועל.

יש משפטים שאין בהם פועל נטוי והנשוא הוא שם (משפט שמני). לדוגמה: הגינה מרהיבה.

הילדים הקטנים בפינת המשחקים.

3. כל משפט מסתיים באחד מסימני הפיסוק האלה: נקודה, סימן שאלה, סימן קריאה או שלוש נקודות. הכותב קובע איזה סימן פיסוק יבוא בסוף המשפט על פי תוכנו של המשפט ועל פי תפקידו (ראו את הפרק על סימני הפיסוק).

משימה ראשונה:

איתור משפטים (עמ' 25)

פעילות בזוגות

היכולת להבחין בין משפט לבין מבע שאינו משפט, היא אחד הכלים החשובים ביותר להבנת טקסט ולכתיבת טקסט מכל סוג (תיאורי, טיעוני, מידעי וכד'). לפיכך, יש להתעכב על נושא זה במהלך הלמידה בספר כולו.

לפניכם מספר מבעים. חלקם משפטים וחלקם אינם משפטים.

כתבו "כן" ליד המשפטים והציבו נקודה בסופם.

כתבו "לא" ליד המבעים שאינם משפטים.

כתבו את התשובות במחברת בטור, על פי הדוגמה למשפט הראשון:

1. המבצע הצבאי השגרתי <u>לא</u>	6. אין נביא בעירו <u>כן</u>
2. הציפורים כחולות הכנף <u>לא</u>	7. תלמיד התחייבות מורה <u>לא</u>
3. הרבה מים זרמו ברחובות <u>כן</u>	8. הטיול הסתיים בהצלחה <u>כן</u>
4. בטלוויזיה הוקרן אתמול סרט מרתק <u>כן</u>	9. הנחיתה מגן עדן <u>לא</u>
5. השביתה כסף הפסקה <u>לא</u>	10. ההופעה אתמול הייתה מרתקת <u>כן</u>

משימה שנייה:

יצירת משפט מ"אוסף מילים" (עמ' 25)

פעילות בזוגות

חשוב להטמיע אצל התלמידים את ההבחנה בין משפט [המוסר מידע שלם על משהו (מצב, אדם, אירוע) שהתרחש בזמן מסוים] לבין מבע שאינו משפט. המשימה הנוכחית דורשת להפוך את כל המבעים שאינם משפטים – למשפטים, באמצעות הוספת מידע חדש (נשוא) על הנושא. התוספות למבעים יהיו לפי בחירתם של התלמידים; חשוב להקפיד שכל השלמה תהיה הגיונית.

- העתיקו את כל מבעי המשימה הראשונה שאינם משפטים והפכו כל אחד מהם למשפט.
- סמנו בכל משפט את החלקים שהוספתם וציינו מהו תפקידם במשפט.
להלן הצעתנו ל"תיקון" המבעים:
- הגודד סיים בהצלחה את המבצע הצבאי שהפך להיות כמעט שגרתי בעקבות פעילויות המחבלים. קשרנו בין המילים בעזרת הוספה של מידע חדש, ושינינו את סדר המילים.
אפשר גם המבצע היה כמעט בלתי שגרתי.
- הציפורים כחולות הכנף עפות בשמים.
הוספנו נשוא ומידע חדש על הנושא.
- התלמיד לא קיים את ההתחייבות שלו כלפי המורה.
הוספנו נשוא ומידע חדש על הנושא.
- השביתה במהלך ההפסקה פרצה בגלל הדרישה לתת לעובדים את הכסף שהובטח להם.
הוספנו נשוא ומידע חדש עליו על הנושא.
- הנחיתה בישראל מ"גן העדן" שבמזרח איננה קלה למטיילים.
הוספנו נשוא ומידע חדש עליו.

פרק ה'

הקישוריות בטקסט (אמצעי קישור) (עמ' 26)

כל טקסט בנוי מרצף של משפטים, המקושרים ביניהם באמצעות קשרים [connectives] על פי המילון של קריסטל (Crystal, 1991) לבלשנות ולפונטיקה] המביעים קשרים לוגיים (הוספה, בררה, ניגוד, סיבה ותוצאה, תנאי ועוד) ויוצרים רצף סמנטי, לוגי ורטורי בין חלקי הטקסט. לפיכך, טקסט מקושר הוא טקסט ברור ומובן.

הקשרים הם מונח-על בחקר השיח הכולל חלקי דיבור תחביריים אלו: מילות קישור, כינויי גוף, כינויי קניין, כינויי רמז (היוצרים אזכורים), מילות יחס, תוארי פועל, וכן חזרות על מילים, על צירופים (phrases), או על יחידות טקסטואליות גדולות יותר, המרות של ביטויים והשמטות.

הקשרים המציינים יחסים בין תוכניהם של משפטים רצופים, מתארים קשרים לוגיים (הגיוניים) כגון תוספת, ניגוד, תנאי, סיבה, תוצאה, מסקנה, זמן, מקום, ברירה, הכללה ופירוט.

הלידיי והסן (Halliday & Hasan, 1976) טוענים שתפקידן של מילות הקישור הוא תפקיד תחבירי הקשור למבנה המשפט, ואילו תפקיד הקשרים שייך לטקסט, לחקר השיח, והם מקשרים בין משפטים נפרדים. מילות קישור הבאות בתוך משפט מאוחה אינן קשרים. הן קשרים רק כשהן באות במשפט אחד ומוסבות אל משפט אחר. לדוגמה: במשפט "דן אדיב, אולם אחיו חצוף." "אולם" היא מילת קישור, לא קשר, כי המשפט הוא משפט מאוחה.

לעומת זאת, בראש המשפט השני שבצמד המשפטים הבא "אולם" היא מילת קישור בתפקיד קשר; היא מקשרת בין משפט אחד לקודמו: 1. דן אדיב. 2. אולם כשפגש אותי אמר, התעלם ממני. בורשטיין (תשס"ג) ממליצה להקפיד ולהשתמש במונח קשרים כאשר מדובר בתפקיד ולא בחלק הדיבור.

בתחביר הנלמד על פי תכנית הלימודים בחטיבת הביניים (שלב א') עוסקים בעיקר בגבולות המשפט ובמילות קישור המקשרות בין חלקים בתוך המשפט. גישת הספר "דרך המפה", המתמייחסת להבנת הטקסט השלם באמצעות מפה מושגית, מחייבת אותנו לתת את הדעת גם לקשרים הקיימים בין מושגים המובעים על ידי יחידות גדולות של הטקסט (פסקאות). הקשרים המשמשים אותנו במפות המושגיות – נוסף על סימונם הגרפי באמצעות קווים או חצים – כוללים הן קשרים במובן שגור כגון, הן דרכי קישור נוספות כגון פעלים. יתר על כן, ציון הקשרים במפה נעשה בחלקו על ידי שימוש במילות הטקסט, ובחלקו על ידי היקש ואחזור מונחים מתאימים ממאגר הידע של הלומד. פרק ד' ב"שער ללמידה מטקסטים" דן בקשרים שבמפה המושגית: יש לתת שם את הדעת להבחנות שהוצגו כאן בין הקשרים שבטקסט לבין הקשרים שבמפה.

סעיף זה עוסק בעיקר במילות הקישור (מאחות ומשעבדות). נהוג לחלק את מילות הקישור לשני סוגי משנה:

1. מילות קישור המשמשות לאיחוי – מילות איחוי כגון "ו", "גם", "או" – באות בין חלקי דיבור שווים מאותו שדה סמנטי (בין ש"ע לבין ש"ע, בין ש"ת לבין ש"ת, בין פועל לפועל), בין משפטים ובין איברים מקבילים במשפט מאוחה.
2. מילות קישור משעבדות – מילות שעבוד כגון "כי", "כאשר"; מילות השעבוד באות בראש פסוקיות במשפטים מורכבים.

מילות הקישור משני הסוגים אינן ניתנות להטיה.

לפני שנמשיך נסכם את ההסברים למושגים שפגשנו עד כה:

1. **קְשָׁרִים לוֹגִיִּים:** יחסי משמעות בין מילים, בין צירופי מילים או בין משפטים.

הקשר יכול להיות מובע בחלקי דיבור שונים בתוך המשפט:

מילת יחס – דן הגיע לפני משה;

תואר פועל – דן למד היטב, לכן הצליח בבחינה;

פועל – הברק קודם לרעם.

ספר זה מעניין ביותר, עם זאת הוא כתוב בשפה קשה.

2. **מילות קישור** (מונח בתחביר). מילות הקישור נחשבות למילות תפקיד. תפקידן הוא

לקשר בין חלקי דיבור שווים (בין שם עצם לבין שם עצם, בין שם תואר לבין שם תואר, בין

פועל לפועל), בין איברים במשפט מאוחד (כל חיי האמנתי בחינוך פתוח, אך לאחרונה

התחלתי להטיל ספק ביתרונותיו) ובין פסוקית למשפט הראשי במשפט מורכב (הוא

הצליח בבחינה כי למד היטב כל השנה).

3. **קְשָׁרִים** (מונח בחקר השיח). הֶקְשָׁרִים הם מילים המציינות קישורים תוכניים בין משפטים,

בין פסקאות ובין חלקי טקסט גדולים, כמו תוספת, ניגוד, תנאי, סיבה, תוצאה, מסקנה,

זמן, מקום, בִּרְרָה, הכללה ופירוט.

הקשרים כוללים מילות קישור, כינויי רמז, מילות יחס, תוארי פועל, כינויי גוף, כינויי

רמז ועוד.

מהו טקסט מקושר?

כפי שכבר למדתם, טקסט מורכב מאוסף של קטעים (פסקאות) הבנויים ממשפטים, אך

"האוסף" הזה איננו מקרי. מטרתו של הכותב היא לבטא רעיון מסוים שיוכן לקהל הקוראים.

לכן, עליו להקפיד על רצף הגיוני בסדר הפסקאות והמשפטים ועל קשר ביניהם. דמו לעצמכם

בנייה של בית – האם הנחת הלבנים מספיקה? ודאי שלא. הבניין עלול להתמוטט מהר מאוד.

לכן הבנאי "מדביק" את הלבנים זו לזו במלט, וכך מתקבל קיר חזק ועמיד. הֶקְשָׁרִים הם המלט

המקשר בין חלקי הטקסט.

הקשר בין חלקי הטקסט (משפטים וקטעים) נבנה באמצעות קשרים הכוללים: מילות קישור,

תוארי פועל, כינויים (גוף, רמז, קניין) היוצרים אזכורים וחזרות. בשלב זה נדון בהרחבה

במילות הקישור בלבד.

המונח התחבירי "מילות קישור" כולל שני סוגים:

1. מילות איחוי (במשפט כולל ובמשפט מאוחד):

א. בין חלקי משפטים (במשפט כולל)

דני, רותי ויעל ניצחו בתחרויות השחייה שהתקיימו בבית הספר.

לקחתי את התיק ואת המצלמה ויצאתי לטיול.

ב. בין איברי המשפט (במשפט מאוחד):
דני הכין שיעורים, ואילו ירון צפה בטלוויזיה.
בכיתה התנהל ויכוח סוער, ולכן התלמידים לא יצאו להפסקה.
לא הבנתי את החומר, לכן שאלתי את המורה.

2. מילות שעבוד (במשפט מורכב):
אף על פי שירד גשם סוער, התקיים שיעור התעמלות בחצר בית הספר.
תחילת ההופעה נדחתה מפני שהייתה הפסקת חשמל.
לא באתי למסיבה כי הייתי עסוק.
יותר משאני משועמם אני עייף.

איתור מילות הקישור בטקסט והבנת תפקידן, יקדמו אותנו בהבנת הטקסט.
כדי לסייע לכם להתמצא ב"ים" של מילות הקישור, ריכזנו את מרביתן בטבלה, שחולקה על פי תפקידה של כל מילה. למשל: מילות קישור שתפקידן להצביע על סיבה, על השוואה.

מיון מילות הקישור על פי תפקידיהן (עמ' 28)

1. תוספת	2. ניגוד	3. ויתור	4. השוואה
ו... גם אף	אבל, אם כי אך אולם ואילו אלא	גם כי אף כי אף על פי כן אף על פי ש...	יותר מש... פחות מש... כמו ש... כפי ש... כשם ש...

5. אופן	6. סיבה	7. תוצאה	8. תכלית
בצורה ש... בדרך ש... כך ש...	מאחר ש... משום ש... היות ש... הואיל ו... מכיוון ש... מפני ש... כי	לכן לפיכך על כן הואיל וכך עד ש...	כדי ל... לשם למען על מנת בשביל ש... בשביל ל...

9. תנאי	10. זמן	11. מקום	12. מסקנה, סיכום
תנאי קיים:	כש...	במקום ש...	מכאן ש..
אם	כאשר	ממקום ש...	ש...
אילו	בזמן ש...	למקום ש...	לפיכך
בתנאי ש...	בשעה ש...		
במקרה ש...	עד אשר		
	(ב)טרם		
תנאי בטל:	אחרי ש...		
לו			
אילולא			
אלמלא			
לולא			

ועתה הגיע תור התרגול.

1. קשרים לוגיים

משימה:

מה משותף לקשרים הלוגיים? (עמ' 29)

פעילות בקבוצה

לפניכם שלוש קבוצות של משפטים.

זהו את הקשר הלוגי בכל משפט, ומצאו את המשותף לשלושת הקשרים בכל קבוצה. הקשר הלוגי מובע במילות קישור, במיליות יחס, בכינויים או בתוארי פועל.

קבוצה I:

1. לאחר היציאה למחנה, פרצנו בשירה אדירה.
הקשר הלוגי מובע במילת יחס.
2. אחרי שיצאנו למחנה, פרצנו בשירה אדירה.
הקשר הלוגי מובע במילת קישור.
3. יצאנו למחנה, ובאותה שעה פרצנו בשירה אדירה.
הקשר הלוגי מובע במילת יחס + כינוי + שם עצם.

הקשר הלוגי המשותף למשפטים אלו הוא זמן.

קבוצה II:

1. כדי לקבל ציון טוב, מילאנו את כל המטלות. הקשר הלוגי מובע במילת קישור.
 2. בשביל לקבל ציון טוב, אנחנו מבצעים את כל המשימות. הקשר הלוגי מובע במילת יחס.
 3. כדי שנקבל ציון טוב, אנחנו מוכנים לבצע את כל המטלות. הקשר הלוגי מובע במילת קישור.
- הקשר הלוגי המשותף למשפטים אלו הוא תכלית.

קבוצה III:

1. למרות המצב החברתי הקשה בכיתה, התלמידים אינם פועלים לשיפור. הקשר הלוגי מובע במילת יחס.
 2. המצב החברתי בכיתה קשה, ולמרות זאת התלמידים אינם פועלים לשיפור. הקשר הלוגי מובע במילת יחס + שם עצם.
 3. אף על פי שהמצב החברתי בכיתה קשה, התלמידים אינם פועלים לשיפור. הקשר הלוגי מובע במילת קישור.
- הקשר הלוגי המשותף למשפטים אלו הוא ויתור.

2. מילות קישור

משימה ראשונה:

משמעות מילת הקישור (עמ' 30)

פעילות בזוגות

- בטקסט "מותר האדם מן הבהמה אין..." חסרות מילות הקישור.
1. קראו את הטקסט "החסר".
 2. השלימו את מילות הקישור המתאימות בעזרת "מחסן מילים" הנמצא בסופו של הטקסט. שימו לב: במחסן המילים יש מילה אחת מיותרת, ויש מילות קישור המופיעות בטקסט יותר מפעם אחת.
 3. ציינו את משמעותה של כל מילת קישור שהשלמתם.

מותר האדם מן הבהמה - איין

"מותר האדם מן הבהמה אין..."

מקובל לחשוב כי הכושר להשתמש במכשירים ובכלי-נשק, מיוחד רק לאדם. זו תכונה המבדילה אותו מבעלי-חיים ומשמשות בסיס לתרבותו. אך נמצא כי בכל זאת מצויים בעלי-חיים אחדים מבין העופות והיונקים, המשתמשים במכשירים, ויש בתגליות אלו עניין מיוחד.

מכשירים וכלי נשק הם כמו "ידיים נוספות", הנמצאות מחוץ לגוף וניתן להשתמש בהן לפי הצורך.

אפשר להגדיר בעל-חיים כ"משתמש במכשירים", אם הוא מחזיק עצם מסוים בידיו, בטפְּרָיו, במקורו, בלסתותיו או בגופו, ומשתמש בו כתוספת לגוף, כדי להשיג מטרה מסוימת שבלעדי אותו עצם לא יוכל להשיגה. כך, למשל, משתמש הפרוש הנקרי מְלֶפְגוּס בענף קטן או בקוץ של צֶבֶר כדי להוציא את החרק המשמש לו לטרף מתוך הסדקים שבעץ. ואילו הרקם משתמש באבנים על מנת לבקע ביצי יָעַן ולאכול את תוכנו. לִוְטֶרֶת הים משתמשת באבן כדי לפצח קונכיות וליהנות מבשרן.

הקופים נחשבים לאינטליגנטים ביותר מכל בעלי-החיים ומסוגלים לפיכך להשתמש בכלים מסוימים בחיי היום יום. מלבד ענפים ואבנים שהקופים נעזרים בהם לשם השגת מזון, נצפו שימפנזים שמעכו עלים כדי להפכם למַעֵין ספוג שיסייע להם להעלות מים לשתייה מתוך גומות עמוקות. הם השתמשו בעלים גם בשביל לנקות את עצמם.

חוקרים הלומדים את התנהגות בעלי החיים, מעוניינים לקבוע אם השימוש במכשירים על ידי בעלי-חיים נעשה כתוצאה מלמידה או שזוהי תכונה תורשתית. לשם כך עורכים תצפיות בשתי קבוצות מאותו המין ובוחנים קבוצה של פריטים החיים בחברתם הטבעית, לעומת התנהגותם של פריטים החיים בשבי, שלא הייתה להם כל אפשרות של למידה ותרגול.

מתוך: מוצפי ר' ושחר, מ' (2003): מילים לכל עט. אבן-יהודה: רכס.

מחסן מילים:

כדי, או, ואילו, אם, על מנת, לפיכך, במקרה ש..., גם, בשביל, אך

משימה שנייה:

השלמת מילות קישור חסרות (עמ' 31)

פעילות יחידנית

בתחילה ישלימו התלמידים את מילת הקישור החסרה בכל משפט. לאחר מכן בפעילות ב', יסבירו את ההשלמה שלהם בעזרת תבנית קבועה של הסבר. השימוש בתבנית זו יסייע לתלמידים להטמיע הסבר לגבי ההחלטה על מילת הקישור המתאימה בכל משפט, ולהיעזר בחשיבה רפלקטיבית על ההשלמה שלהם. אפשר לצרף את שתי הפעילויות ולבקש מהתלמידים להשלים את המילה החסרה ולהסביר את ההשלמה.

בכל אחד מן המשפטים הבאים חסרה מילת קישור.

1. השלימו את המילה החסרה.

- א. משום שֶׁעלו המחירים, פתחו הסוחרים בשביתה.
- ב. אין זה קל לקצץ בהוצאה ציבורית, אבל הדבר אפשרי.
- ג. ההדגמה יכולה להקדים את הרעיון הכללי שאותו היא באה להבהיר, או לבוא אחריו.
- ד. תינוק בוכה כאשר חם לו מדי, וכאשר הוא רעב או רטוב.
- ה. תלמידים רבים מתקשים להתחיל בכתיבה מפני שיש להם קשיים בארגון החומר.
- ו. התוכניות השונות נבדלות זו מזו בפרטים, אך לכולן משותף החיפוש אחר דרכי הוראה יצירתיות.
- ז. דעות קדומות הן דעות המתקמות קודם שנעשה הניסיון, היות שֶׁעליו בלבד יכולה הדעה להתבסס. (מתוך: מרטין בובר, דעותיו הקדומות של הנוער)
- ח. אדם בא לעולם עם כושר מולד ללמוד שפות, ואילו בעלי חיים אחרים נולדים עם כישורים הטבועים בהם באופן גנטי, והם מאפשרים להם לזהות ולהכיר צורות מסוימות, צבעים וקולות, ועוד.

2. הסבירו את תפקיד מילות הקישור שבחרתם. היעזרו בדוגמה למשפט 1 (על פי כהן, 2001).

- א. מילת הקישור שבחרתי היא משום ש מפני שזיהיתי קשר סיבה בין העלייה במחירים לבין פתיחת השביתה של הסוחרים.
- ב. מילת הקישור שבחרתי היא _____ מפני שזיהיתי קשר _____ בין _____ לבין _____.
- ג. מילת הקישור שבחרתי היא _____ מפני שזיהיתי קשר _____ בין _____ לבין _____.
- ד. מילת הקישור שבחרתי היא _____ מפני שזיהיתי קשר _____ בין _____ לבין _____.
- ה. מילת הקישור שבחרתי היא _____ מפני שזיהיתי קשר _____ בין _____ לבין _____.

- ו. מילת הקישור שבחרתי היא _____ מפני שזיהיתי קשר _____
 בין _____ לבין _____.
- ז. מילת הקישור שבחרתי היא _____ מפני שזיהיתי קשר _____
 בין _____ לבין _____.

משימה שלישית:

השלמת "טקסט חסר" (עמ' 32)

פעילות בזוגות

לפניכם טקסט "חסר" נוסף. כל המילים החסרות הן מילות קישור.
 עיינו בטקסט עד סופו.
 חזרו לתחילת הטקסט והשלימו את המילים החסרות, על פי הבנתכם.
 נמקו את ההשלמות שלכם.
 אפשר להציע לתלמידים להסביר את ההשלמות שלהם בעזרת התבנית שהוצעה במשימה הקודמת.

על ארבע: כך מטפחים חיות מחמד

אצלנו, בני האדם, טיפוח נחשב למותרות. אבל עבור הכלבים והחתולים שלנו, טיפוח הוא פעולה הכרחית, יום-יומית ושגרתית, ששומרת על רווחתם ובריאותם, ומאריכה את חייהם. אז מה בדיוק צריך לעשות ולמה?

טיפול מונע נגד פרעושים וקרציות:

החיות הקטנות והמעצבנות האלה הן מטרד שאינו רק לא-נעים אלא אף מסוכן. ריבוי פרעושים עלול לגרום, בעיקר לגורי כלבים וחתולים, לאנמיה. כמו כן, הגירודים שהם גורמים הם מקור לזיהומים, לפצעים, לאלרגיות ולהתקרחויות. טפיל קטן אך מסוכן עוד יותר הוא הקרציה, שלא רק מוצץ את דמו של הכלב אלא גם יכול להעביר לידיד הטוב שלנו חיידק שגורם לקדחת קרציות, מחלה מסכנת חיים.
 בקיץ יש להקפיד על טיפול מונע נגד פרעושים וקרציות בכל ארבעה שבועות, שכן תנאי הלחות הגבוהים מעודדים בקיעה מוקדמת של ביצי הטפילים.

סירוק והברשה:

חשוב להבריש את שיערם של הכלבים והחתולים לעתים קרובות, כדי לאוורר את הפרווה ולנקות אותה מלכלוך שנדבק אליה. הסירוק חשוב בעיקר כדי למנוע היווצרות קשרים בשיער, שמקשים על העור לנשום, מציעים מקום מרבץ מצוין לטפילים ומעכבים גילוי בעיות עור.

נוסף על כך, הסירוק או ההברשה מקטינים את כמות השיער הנושרת מהחיות, וזו כמובן ברכה לשונאי המטאטאים

תספורת:

כלבים לא בהכרח זקוקים לה, **אם כי** כלבים בעלי פרווה ארוכה ישמחו להקל על גופם בעונת הקיץ וליהנות משיער קצר יותר. יחד עם זאת, חשוב לדעת שפרווה גדלה גם על כפות הרגליים של הכלב, ושיעור יתר בכף הרגל יקשה עליו לדרוך בנוחות. תספורת מקומית באזור זה היא לא רק עניין של יופי, **אלא** עוד דרך לשמור על בריאותו של הכלב ועל רווחתו.

חתולים ארוכי פרווה שלא מסורקים על בסיס יומי מומלץ לספר לפחות בתקופת הקיץ. החתולים בולעים שיער רב **בשעה שהם** מתלקקים, דבר העלול לגרום ל"כדורי שיער" שמתקשים במערכת העיכול ומסכנים את בריאותם.

נועה הירש, אוהור ב-29.7.08 <http://www.ynet.co.il>

משימה רביעית:

זיהוי מילות קישור (עמ' 33)

פעילות יחידנית

קראו את הטקסט **זבנים עליך, צרכן**.

1. סמנו בטקסט את מילות הקישור ואת משמעויותיהן.
2. העתיקו מתוך הטקסט חמישה משפטים המכילים מילות קישור, וציינו ליד כל מילת קישור את תפקידה במשפט (חיבור או שעבוד) ואת משמעותה.

זבנים עליך, צרכן

1 זבנים הם עם מסוכן. **ככל שהם** אדיבים וחביבים יותר, כן עלינו להישמר מפניהם יותר.

כשזבן מוצא לו עניין לענות בו בדיוק בסמוך למוצר שאתה בוחן, דע לך שהוא מתכנן מתקפה על כושר השיפוט שלך. **אם** הוא חוסם בגבו את דלת הכניסה לחנות, **כשפניו** מגלים התעניינות מרובה בכל מילה היוצאת מפיו, דע לך שהוא חוסם לך, פשוטו כמשמעו, את דרך הנסיגה מהחנות החוצה.

כאשר הוא מציע לך לבחור את הצבע המתאים למוצר, שעוד לא החלטת כלל שאתה רוצה בו – שיהיה לך ברור שהוא כבר החליט בשבילך שעליך לקנות.

אם הזבן מגלה השתתפות במצבך הכלכלי המעורער ומתנדב להראות לך משהו זול יותר, אל תתפתה מיד להוכיח לו ולעצמך שאצלך הטיב קובע ולא העלות. אל תיתן לו להכות אותך ב"נוק אאוט" מוחץ בגלל נימה כלשהי של התנשאות מעליבה המשתמעת מהצעתו המתחשבת.

10

ואחרון אחרון, ולא דווקא חביב – **אם** הוא מתנדב להעיד על טיב המוצר מניסיונו האישי **או** מנדב לתכלית זו קרוב, ידיד, מכר **או** סתם שכן, הייה סמוך ובטוח שהוא שולף מאשפתו את חץ הפיתוי ומכוונו היישר ליצר רכישת המציאות שלך.

15

זכור אפוא, **ככל שהזבן חייכן ואדיב, קשוב לכל משאלה שלך ומזדרז למלאה עוד בטרם העזת להגותה בקול, כך הוא מסוכן יותר לשלמות כיסך או ארנקך. הסכנה שתצא מן החנות עם מוצרים, שכלל לא התכוונת לקנות וספק אם אתה באמת זקוק להם, גדלה אפוא ביחס ישר לאדיבותו ולזריזותו של זבן ערמומי.**

מתוך: מוצפי ר' ושחר, מ' (2003): מילים לכל עט. אבן-יהודה: רכס.

3. קשרים

חשוב להבין תחילה מה מקומם של הקשרים בטקסט השלם. הערה: כפי שציינו בהקדמה לסעיף זה, הקשרים המילוליים שבין המושגים במפה הם סוג של קשרים.

משימה ראשונה: לעשות סדר בבלגן (עמ' 35)

פעילות קבוצתית

פעילות בקבוצה או בזוגות, והדיון – בפורום הכיתתי
הטקסט בסדרו הנכון מוצג כאן רק בפני המורים. התלמידים יגיעו לסדר הנכון בהמשך המשימה.
פעילות זו ממוקדת במציאת קשרים גלויים וסמויים בין הפסקאות, בחשיפה של השתלשלות העניינים
בטקסט, ביכולת ארגון של טקסט לכיד, מקושר והגיוני, ובהצגת הנמקות מפורטות של התלמידים
לגבי סדר הפסקאות שהם מציעים.
סדר הפסקאות על פי טקסט המקור הוא: $1 = ג$; $2 = א$; $3 = ד$; $4 = ב$

ניסויים בבע"ח: מה מותר לנו לעשות ומה אסור?

בדיון המתנהל בין מדענים לבין פעילי זכויות בעלי חיים בדבר מוסריותם של ניסויים בבעלי חיים נשכחת לעתים עובדה פשוטה: שאלת האתיקה של ניסויים בבעלי חיים איננה שאלה מדעית, אלא שאלה ערכית ומוסרית. לפיכך אין עדיפות לעמדתם של מדענים ורופאים המשתתפים בדיון. לעומת זאת, אני מניח שלמדענים ולרופאים יש מודעות גבוהה לתוצאות שמחקרים בבעלי חיים הביאו לשיפור הטיפול בסבל האנושי. השאלות העיקריות שסביבן מתנהל הדיון נוגעות למחירו של שיפור זה ובוחנות את זכותם של בני האדם לגבות אותו מבעלי חיים.

1

הרצון הטבעי של בני אדם למנוע סבל מבני אדם אחרים והרצון הטבעי לא פחות של בני אדם למנוע סבל מבעלי חיים מתבססים בחלקם על אמפתיה – היכולת לחוות את עולמו הפנימי של ה"אחר" כאילו היה עולמו שלנו. אך מאחורי שאלת האמפתיה מסתתרת שאלה נוספת: עד כמה דומה עולמם החווייתי של בעלי חיים לעולם החווייתי של בני האדם? ואם כן, האם הן דומות לחוויות רגשיות אנושיות? מחקרים שנערכו ב-30 השנים האחרונות הגיעו למסקנה שליונקים יש חוויות רגשיות הדומות לחוויות שלנו.

2

אם כן, האם יש גבול למה שמותר לעשות לחיית מעבדה? התשובה לשאלה זאת תלויה בהשקפתם הערכית של בני אדם ובהשקפה המקובלת על החברה שבתוכה הם חיים. אילו זכויות מוקנות למי שיכול לחוות רגשות? לדעתי, עצם הביטוי "צער בעלי חיים" מבוסס על שתי הנחות חשובות: הראשונה, לבעלי חיים יש יכולת לחוות חוויות רגשיות (צער, או לפחות כאב), והשנייה – יש למנוע חוויות של כאב וצער מבעלי החיים במידת האפשר.

3

אם כן, היכן עובר הגבול בין עריכת ניסויים רפואיים בבעלי חיים לבין גרימת סבל בל יתואר להם? לדעתי ולצדדי, אין גבול ברור. היות שלבעלי חיים יש חוויות רגשיות הדומות לחלק מן החוויות שלנו, רק אנו, בני האדם, חייבים לשאול ולהחליט מה הן ההשלכות של דמיון זה על מה שמותר ועל מה שאסור לנו לעשות להם.

4

לפניכם 4 פסקאות של טקסט המוצגות בסדר "מקרי" לחלוטין, שלא על פי הטקסט המקורי.
קראו כל פסקה והחליטו מהו מקומה עד אשר יתקבל טקסט לכיד והגיוני.
נמקו (בכתב) את סדר הפסקאות שקבעתם.

ניסויים בבע"ח: מה מותר לנו לעשות ומה אסור?

הרצון הטבעי של בני אדם למנוע סבל מבני אדם אחרים והרצון הטבעי לא פחות של בני אדם למנוע סבל מבעלי חיים מתבססים בחלקם על אמפתיה – היכולת לחוות את עולמו הפנימי של ה"אחר" כאילו היה עולמו שלנו. אך מאחורי שאלת האמפתיה מסתתרת שאלה נוספת: עד כמה דומה עולמם החווייתי של בעלי חיים לעולם החווייתי של בני האדם? האם יש לבעלי חיים חוויות רגשיות? ואם כן, האם הן דומות לחוויות רגשיות אנושיות? מחקרים שנערכו ב-30 השנים האחרונות הגיעו למסקנה שליונקים יש חוויות רגשיות הדומות לחוויות שלנו.

אם כן, האם יש גבול למה שמותר לעשות לחיית מעבדה? התשובה לשאלה זאת תלויה בהשקפתם הערכית של בני אדם ובהשקפה המקובלת על החברה שבתוכה הם חיים. אילו זכויות מוקנות למי שיכול לחוות רגשות? לדעתי, עצם הביטוי "צער בעלי חיים" מבוסס על שתי הנחות חשובות: הראשונה, לבעלי חיים יש יכולת לחוות חוויות רגשיות (צער, או לפחות כאב), והשנייה – יש למנוע חוויות של כאב וצער מבעלי החיים במידת האפשר.

בדיון המתנהל בין מדענים לבין פעילי זכויות בעלי חיים בדבר מוסריותם של ניסויים בבעלי חיים נשכחת לעתים עובדה פשוטה: שאלת האתיקה של ניסויים בבעלי חיים איננה שאלה מדעית, אלא שאלה ערכית ומוסרית. לפיכך אין עדיפות לעמדתם של מדענים ורופאים המשתתפים בדיון. לעומת זאת, אני מניח שלמדענים ולרופאים יש מודעות גבוהה לתוצאות שמחקרים בבעלי חיים הביאו לשיפור הטיפול בסבל האנושי. השאלות העיקריות שסביבן מתנהל הדיון נוגעות למחירו של שיפור זה ובוחרות את זכותם של בני האדם לגבות אותו מבעלי חיים.

אם כן, היכן עובר הגבול בין עריכת ניסויים רפואיים בבעלי חיים לבין גרימת סבל בל יתואר להם? לדעתי ולצדדי, אין גבול ברור. היות שלבעלי חיים יש חוויות רגשיות הדומות לחלק מן החוויות שלנו, רק אנו, בני האדם, חייבים לשאול ולהחליט מה הן ההשלכות של דמיון זה על מה שמותר ועל מה שאסור לנו לעשות להם.

התרגיל מבוסס על הטקסט "ניסויים בבע"ח: מה מותר לנו לעשות ומה אסור?"
מאת יורם יובל. פורסם ב"חיות וחברה" 26.6.2009.
אוחזר ביום 20.3.2010
<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3736551,00>

משימה שנייה:

על קשרים ועל אמצעי קישור (עמ' 36)

פעילות בזוגות

הפעילויות שלהלן מתייחסות לטקסט בסדר הפסקות הנכון.

קראו שוב את הטקסט המסודר על פי סדר הפסקאות הנכון, ומלאו את המשימות הבאות:

1. סמנו בצבע את הקשרים שבין המשפטים.
2. כתבו מה משמעותו של הקשר שסימנתם בין המשפטים.
3. סמנו (בצבע אחר) את הקשרים שבין הפסקאות.
4. דונו בקבוצה בשאלה: האם הקשרים שסימנתם בתשובה לשאלה 3 עזרו לכם לקבוע את סדר הפסקות הנכון? נמקו את התשובה בעזרת הטקסט.

משימה שלישית:

מקשרים אל הטקסט (עמ' 36)

פעילות בזוגות

לפניכם כותרת וקשרים של טקסט חדש שנלמד במהלך השיעור: בעד ונגד יציאת נשים לעבודה מחוץ למשק ביתן.
קראו את כותרת הטקסט ואת הקשרים שלו, והעלו השערות לגבי תוכן הטקסט ולגבי מבנהו.

חשוב מאוד לעודד את התלמידים להציג דרכים שונות להעלאת ציפיות. לפנינו דוגמה אחת: על פי הכותרת אני מבין שהטקסט מציג טענות בעד ונגד יציאת נשים לעבודה מחוץ למשק ביתן. רפרפתי על פני הקשרים המודגשים וראיתי שמחבר הטקסט ריכז תחילה את כל הטענות התומכות ביציאת נשים לעבודה (בעד), ואחר-כך מופיעות הטענות נגד היציאה לעבודה. הטקסט מסתיים במסקנה כלשהי של המחבר: "מסקנתי היא..."

מהמידע שליקטתי במהלך הקריאה אנסה עכשיו לחשוב על טענות שיתמכו ביציאת נשים לעבודה וכן על טענות שתציגנה דעה שונה – נגד היציאה לעבודה מחוץ לבית..... מומלץ לבקש מהתלמידים לכתוב את טענותיהם בתוך הטקסט החסר, ולאחר מכן לקיים דיון בטענות שהם כתבו, יחד עם נימוקים לכתיבת טענות אלה. לאחר שיקבלו את הטקסט השלם המקורי, יוכלו להשוות את הטענות שהם העלו עם טענות המחבר. במהלך שיעור זה הדיון בכיתה חשוב מאוד. אפשר לקיים את הפעילות הזאת גם במסגרת של קבוצות או זוגות – לפי השיקולים הדידקטיים של כל המורה.

בעד ונגד יציאת נשים לעבודה מחוץ למשק ביתן (טקסט חסר)

נשים בימינו מעוניינות לעבוד במקצוען מסיבות אישיות וכלכליות, אך עבודתן "מתנגשת" לעתים בתפקידיהן המסורתיים כאימהות וכעקרות בית. יש כמה נימוקים בעד יציאת נשים לעבודה. בראש ובראשונה העבודה עשויה לתת לאישה עניין וסיפוק. שנית, העבודה יכולה לתרום לפיתוח האישיות והכישורים של האישה. נוסף לכך מעניקה העבודה לאישה עצמאות כלכלית ובטחון עצמי. נותר לנו לציין כי נשים מוכשרות ובעלות השכלה גבוהה יכולות לתרום לקידום המשק והחברה ולפיתוחם. לעומת נימוקים רבי משקל אלה, יש נימוקים רציניים גם נגד יציאת האישה לעבודה מחוץ למשק ביתה: נימוק ראשון הוא שלאישה עובדת אין די זמן כדי לטפל בילדיה ולטפחם, וכן לטפל בביתה. מלבד כל אלה, המאמץ הכרוך בחלוקת הזמן בין העבודה, המשפחה והבית גורם למתח וללחצים בקרב בני המשפחה. מסקנתי היא שחשוב שאישה תצא לעבוד מבחינה אישית, כלכלית וחברתית, למרות "המחיר הגבוה" הכרוך מבחינת הטיפול במשפחה ובבית. כדי לאפשר יציאתן של נשים לעבודה, יש לעבד תכניות ולחוקק חוקים, שיאפשרו לנשים לעבוד במשרות חלקיות. יש לעודד הקמת מעונות וגנים שיטפלו בילדים בשעות שהאם צריכה לעבוד ולנוח, ויש לחתור ליום לימודים ארוך. נוסף על כך, רצוי לחנך את הילדים בבית הספר ובבית, להיות שותפים בניהול הבית ובטיפול באחים הקטנים. יש לנטוע בהם את ההכרה, במסגרת החינוך לערכי המשפחה, שנטל האחריות לבית חייב להתחלק בצורה שווה בין שני בני הזוג.

משימה רביעית:

והפעם הטקסט השלם (עמ' 37)

פעילות כיתתית

1. קראו את הטקסט (קריאה דמומה).
המורה יכול לקרוא את הטקסט בקול רם בהתאם לשיקוליו.
2. בזמן הקריאה שימו לב לכל הקשרים שהוצגו בשלב הקודם של הפעילות.
3. דונו בקבוצה או במסגרת הכיתתית: באיזו מידה ההשערות שהעליתם בשעת הרפרוף על פני הטקסט (משימה שנייה) אומתו במהלך הקריאה של הטקסט השלם?
4. כיצד תסכמו את חשיבותם של הקשרים להבנת הטקסט? כתבו את התשובות שלכם ונמקו אותן. אתם יכולים להביא נימוקים לדבריכם גם מטקסט אחר.

בעד ונגד יציאת נשים לעבודה מחוץ למשק ביתן

נשים בימינו מעוניינות לעבוד במקצוען מסיבות אישיות וכלכליות, אך עבודתן "מתנגשת" לעתים בתפקידיהן המסורתיים כאימהות וכעקרות בית.

יש כמה נימוקים בעד יציאת נשים לעבודה. **בראש ובראשונה** העבודה עשויה לתת לאישה עניין וסיפוק. **שנית**, העבודה יכולה לתרום לפיתוח האישיות והכישורים של האישה. **נוסף לכך** מעניקה העבודה לאישה עצמאות כלכלית ובטחון עצמי. **נותר לנו** לציין כי נשים מוכשרות ובעלות השכלה גבוהה יכולות לתרום לקידום המשק והחברה ולפיתוחם.

לעומת נימוקים רבי משקל אלה, יש נימוקים רציניים גם נגד יציאת האישה לעבודה מחוץ למשק ביתה: **נימוק ראשון** הוא שלאישה עובדת אין די זמן כדי לטפל בילדיה ולטפחם, וכן לטפל בביתה. מלבד כל אלה, המאמץ הכרוך בחלוקת הזמן בין העבודה, המשפחה והבית גורם למתח וללחצים בקרב בני המשפחה.

מסקנתי היא שחשוב שאישה תצא לעבוד מבחינה אישית, כלכלית וחברתית, למרות "המחיר הגבוה" הכרוך מבחינת הטיפול במשפחה ובבית. כדי לאפשר יציאתן של נשים לעבודה, יש לעבד תכניות ולחוקק חוקים, שיאפשרו לנשים לעבוד במשרות חלקיות. יש לעודד הקמת מעונות וגנים שיטפלו בילדים בשעות שהאם צריכה לעבוד ולנוח, ויש לחתור ליום לימודים ארוך. **נוסף על כך**, רצוי לחנך את הילדים בבית הספר ובבית, להיות שותפים בניהול הבית ובטיפול באחים הקטנים. יש לנטוע בהם את ההכרה, במסגרת החינוך לערכי המשפחה, שנטל האחריות לבית חייב להתחלק בצורה שווה בין שני בני הזוג.

משימה חמישית:

עוד על קשרים ומילות קישור (עמ' 38)

פעילות בזוגות

1. קראו את הטקסט שגיאת השיווק הגדולה של קוקה-קולה.

שגיאת השיווק הגדולה של קוקה-קולה

ב-23 באפריל 1985 עשתה חברת קוקה-קולה את מה שנרשם בהיסטוריה של עולם השיווק כאחת השגיאות המביכות ביותר. כדי להפוך את מגמת הירידה המתמשכת בנתח השוק שלה, החליפה קוקה-קולה את נוסחת המשקה המקורית שלא שונתה 99 שנים, בנוסחה "משופרת" ומתוקה יותר. במבחני טעימות שקדמו להשקה זכתה הנוסחה ה"משופרת" לדירוג גבוה יותר מהנוסחה המקורית.

מה שהתרחש לאחר מכן הפתיע גם את שועלי השיווק הוותיקים של קוקה-קולה. מוקדי שירות הלקוחות הטלפוניים של החברה הוצפו ב-1,500 שיחות מלקוחות זועמים, ועובדי החברה – החל במנכ"ל וכלה באחרון עובדי ההבטחה – ספגו גינויים כאחראים לבגידה במותג האהוב. היו גם לקוחות שהרחיקו לכת והחלו לאגור בביתם בקבוקים של קוקה-קולה בנוסחת המשקה המקורית. היו גם לקוחות שהקימו ארגוני תמיכה, הכריזו על חרם נגד החברה ואף רוקנו לאות מחאה את בקבוקי המשקה השחור והחדש על מדרכות הערים. נתח המכירות של ה"ניו קוק" ירד ל-3% בלבד מהשוק, אף כי הקולה החדשה זכתה להצלחה חלקית בלוס אנג'לס ובמספר שוקי מפתח אחרים.

ב-15 השנים שקדמו למהלך המשונה הזה נתח השוק של קוקה-קולה הלך ונשחק. בקרב מול המתחרה פפסי יצאה האחרונה וידה על העליונה. אנשי השיווק של החברה פתחו בפרויקט סודי, "פרויקט קנזס", כדי לבחון טעם חדש לקוקה-קולה ולשכלל אותו. במבחני הטעימות למשקה החדש השתתפו 200 אלף איש, והתוצאות הצביעו על העדפה ברורה לנוסחה המשופרת.

אולם מה שהחברה שכחה להביא בחשבון הוא גורם שאין למדוד אותו בקלות: נאמנות הצרכנים למותג הקיים. החברה כשלה בחיזוי התגובה הרגשית העזה מצד הצרכנים לשינוי הנוסחה. מאז, חיזוי התגובה הרגשית הפך מרכיב מכריע ביסודות השיווק.

ביולי 1985, פחות משלושה חדשים לאחר שמנהלים בכירים בקוקה-קולה הבטיחו שלא יחזירו לשוק את הנוסחה המקורית, שבה קוקה-קולה לשווק את הנוסחה הישנה. החברה גם הוסיפה את התיוג "קלאסי" למשקה כדי להבדיל אותו מהטעם החדש והלא רצוי. מכירות החברה זינקו. החברה המשיכה לשווק את הקוקה-קולה 2, אך זו הוסרה סופית מהחנויות ב-1992.

בדיעבד, המהלך הבעייתי הזה רק עשה טוב לתדמית של קוקה-קולה. הוא הגדיר את המותג ככזה שמגלם ערכים כמו נאמנות, בשונה מזה של פפסי ושל מתחרות אחרות. פניית הפרסה הפתאומית שעשתה החברה החמיאה ללקוחות החברה, והצלחת החברה בשנים שלאחר מכן הצמיחה כמה תיאוריות שטענו כי החברה תכננה את המהלך כולו, כי כל זה נועד כדי להסוות את המעבר משימוש בסוכר לשימוש בסירופ תירס כממתיק זול יותר, ואף לטשטש את תמצית הקוקה האסורה בחוק שהייתה בנוסחה המקורית. בחודש פברואר 2009, 24 שנים אחרי הטלטלה הגדולה, הסירה החברה את המילה "קלאסיק" מתוויות הבקבוקים האדומות.

על פי כתבה של מיכל רמתי, "הארץ", 23 באפריל 2009

כרזת פרסום לקוקה קולה

2. סמנו בטקסט את כל אמצעי הקישור המופיעים בו.
3. מיינו את אמצעי הקישור למילות קישור (אמצעי קישור הנמצאים בתוך משפטים) ולקשרים (בין משפטים ובין חלקי טקסט).
4. הסבירו את משמעותו של כל קשר ושל כל מילת קישור וחשיבותם להבנת הטקסט:

[illegible]

פרק ו'

משלבים בלשון (עמ' 41)

משלב לשוני הוא דרך הבעה לשונית המשתנה בהתאם לנסיבות. מבחינה זו השימוש בלשון דומה להרגלים חברתיים אחרים, למשל: נימוסי האכילה ברחוב (למשל פלאפל או פיצה) שונים מנימוסי השולחן בסעודה רשמית. בני אדם גם מתלבשים בהתאם לנסיבות, ואין דומה הלבוש על שפת הים לבגדים שלובשים בחגיגת נישואין. נוהגים להבחין בשלושה משלבים: המשלב הגבוה, המאופיין בין היתר בתקינות דקדוקית, בשימוש בניבים ובאוצר מילים גדול וניסוח תקין של משפטים, כולל משפטים מורכבים; הבינוני המאפיין את לשון הדיבור השכיח בעבודה, בבית הספר והנמוך המאופיין על ידי שימוש לא תקין, אוצר מילים מצומצם ומשפטים שאינם בנויים כהלכה. עם זאת חשוב לציין שאין הבחנה ברורה וחד משמעית בין המשלבים ולמעשה בשימושי הלשון יש רצף בין המשלבים וכל דובר עברית רהוטה ידע להבחין ביניהם. למשל, כל קורא עיתון היודע עברית יחוש בהבדל בין לשונם של כתבי הספורט לבין לשונם של כותבי המאמרים העוסקים בבעיות חברתיות. אין דומה השימוש בלשון בהרצאה אקדמית ללשונם של רוכלים בשוק. גם משורר ינקוט משלב אחר כאשר הוא כותב את שיריו וכאשר הוא עורך קניות במרכול השכונתי.

עם לימוד השפה רוכשים הילדים גם את הנהגים החברתיים ובאמצעותם את השימוש במשלב הולם את הנסיבות. לעתים קרובות שימוש מכוון במשלב לא הולם יוצר הומור (לדוגמה: רבים ממערכוני "הגשש החיוור").

לפניכם שישה צמדי משפטים. בכל צמד יש מילים דומות במשמעותן, אך שייכות למשלב שונה (המילים מודגשות בכל אחד מצמדי המשפטים).

קראו את צמדי המשפטים שלהלן וציינו מהו ההבדל בין המשפטים בכל אחד מהצמדים. באילו נסיבות הייתה משתמשים בכל אחד מהמשפטים בכל צמד?

1. א. אמא: יוסי, גש הלום!
ב. אמא: יוסי, בוא הנה!
2. א. בעיתון דווח כי האולם היה מפוצץ ואי אפשר היה להשיג כרטיסים להופעה.
ב. בעיתון דווח כי האולם היה מלא עד אפס מקום ולא היה אפשר להשיג כרטיסים להופעה.
3. א. יש מצב שתגיעו היום לביקור?
ב. יש סיכוי שתבואו היום לביקור?
4. א. הילד קיטר על המורה.
ב. הילד התלונן על המורה.
5. א. שמעתי את מה שאמרת אבל פספסתי את העיקר.
ב. לא החמצתי אפילו מילה אחת ממה שאמרת.
6. א. מחירו של הספר הוא שמונים וחמישה שקלים.
ב. הסיכה עולה רק חמש שקל.

משימה:

החלפת מילים ממשלבים שונים (עמ' 42)

פעילות בזוגות

לפניכם חמישה משפטים שבכל אחד מהם סומנו מספר מילים.

קראו את המשפטים והחליפו את המילים המודגשות במילים ממשלב אחר.

ציינו ליד כל משפט אם משמעותו השתנתה, אם נוספה לו משמעות וכדומה.

1. במגרש התקיים משחק כדורגל, כשלפתע נשמע קולו של אחד השחקנים: "יאללה, עוף לי מהעיניים, אני לא רוצה לראות אותך יותר!"
2. מעשייה סינית מספרת על איכר עני שהתמזל מזלו והצליח לרכוש זוג סנדלים חדש.
3. "... קטונתי מלייעץ למשטרה בדבר שיטות פעולה, אולם כמי שמבלה שלא ברצונו שעות רבות בכבישים, אינני מתרשם מנוכחות משטרתית בהם." (תיאורו של רופא)
4. באמצע היום נפלה עלינו הידיעה שהמבחן שנקבע למחר, נדחה לשבוע הבא!
5. טיילנו לאורך הטיילת של תל אביב ושטפנו את עינינו בצבעו הכחול של הים ובמראה האנשים הרבים שהתגודדו על החוף.

הערה: לתלמידים אנו מציעים הסבר אחד לא מורכב העוסק במשלבי לשון. אם המורה מבחין שתלמידיו מתעניינים בנושא ומעוניינים לקבל מידע נוסף, הוא יכול להציע להם כל הסבר מההסברים וההגדרות שלהלן, בהתאם לשיקוליו הדידקטיים.

חוקרים ובלשנים שונים מגדירים את המשלב הלשוני בצורות שונות.

סיוון (תשל"ט) מרחיב את ההגדרה וטוען כי משלבים הם סגנונות דיבור שונים שהדובר משתמש בהם בנסיבות שונות או סגנונות האופייניים לשכבות חברתיות שונות. הבחירה במשלב מסוים נעשית מתוך מאגר המעמיד לרשותנו פריטי לשון רבים ומגוונים. מאגר זה הוא אוצר הלשון של הכלל, והמאגר הלשוני האישי של הפרט. בשני מאגרים אלה, הכללי והאישי, מצויים פריטי לשון מגוונים כגון לשון ספרותית (גבוהה), לשון מקצועית, ולשון דיבורית יומיומית (נמוכה); לשון מליצית ולשון מדויקת; לשון ריגושית ולשון נייטרלית. למשל, המשלב שהמורה משתמש בו כשהוא מדבר אל תלמידיו בשיעור, יהיה שונה מהמשלב שהוא ידבר בו עם חבריו בחדר המורים או אפילו עם אותם התלמידים בסיטואציה שונה (למשל, בטיול). מה שנחשב במשלב מסוים לשון לא תקינה, יכול להיחשב לשון תקינה במשלב אחר. לפיכך, שימוש במשלב לשוני מתאים, מבטיח תקשורת נאותה בין המשתתפים.

ניר (1981) משלב דרך הבעה לשונית האופיינית לנסיבות חברתיות בעלות תכונות דומות. לדבריו המשלב הוא אפוא מעין תת-לשון, המתייחסת אל האדם או אל קבוצה של דוברים כאל נתון קבוע, ואילו אל הנסיבות או אל השימושים בלשון, כאל גורם משתנה.

על פי רגב (תשמ"ה) התופעה הנקראת משלבי הלשון אינה עוסקת במשמעות המילים (סמנטיקה) אלא בצד החברתי של השימוש בלשון. הנסיבות משפיעות על הלשון: שימושי הלשון נבחרים בהתאם לנסיבות, לנושא, למוען, לנמען, לסיטואציה, למדיום, ועוד.

שראל (2000) רואה בדינמיות המתמדת ובשינויים המתקיימים בלשון מאפיין חשוב של לשון דינמית. לתפיסתו, הלשון היא פונקציה של תהליכים חברתיים-תרבותיים ופסיכולוגיים שחלות בהם תמורות מתמידות, והן אשר מכתיבות את מהות השינויים, את קצבם של תהליכי הלשון ואת מאפייניהם. שוורצוולד-רודריג (2002) מוסיפה עוד וטוענת כי משלב הוא סוג לשון המשמש את האדם בנסיבות מיוחדות או בהקשר מסוים, למשל סגנונו של אדם כאשר הוא מדבר אל חבריו, אל פקודיו, אל אשתו, אל חבריו ואל תלמידיו.

גדיש (תשס"ד) טוענת שהבידול המשלבי-סגנוני בין נרדפים מאפשר להכיר כמה רמות לשון ואף להשתמש ביותר מרמת לשון אחת בטקסט. האמצעי העיקרי להגשמת מטרה זו הוא עיסוק במילים בצורות ומבנים תחביריים מרמות הלשון הגבוהות שאינן כלולות באוצר המילים הבסיסי של הלומדים. גדיש מדגימה כמה קבוצות מילים נרדפות מרמות לשון שונות:

התעורר / הקיץ;

ברח / נמלט / נס;

יש לי ספק / אני מסופק / אני מפקפק;

התלבט / התחבט;

סידר / רימה / הוליך שולל;

קיטר / התלונן / התאונן;

ברצינות / בכובד ראש;

במרכז העיר/ בטבורה של (ה)עיר.

הערה: במילונים של אבן-שושן (המילון החדש), של שויקה (רב-מילים), מילון ההווה ומילון ספיר מופיעים סימונים ליד המילים השונות, המציינים את המשלב הלשוני של המילה.

במילון אבן-שושן מופיעים סימונים המציינים את הרובד ההיסטורי של המילה: לשון מקרא, לשון חכמים, תקופת ההשכלה, עברית חדשה וכדומה; במילון ההווה מצוין מדי פעם (המוני) (עגה) או (ספרותי); במילון ספיר הרובד ההיסטורי מצוין באותיות: עח – עברית חדשה, מז – לועזית וכדומה. ברב מילים המשלב הלשוני של המילה מצוין במפורש.

לדוגמה: פָּחַז, 1. ספרותית מיהר;

קפֹּט, [יידיש, גרמנית] סלנג אבוד.

אנו מציעים לערוך דיון במליאה בנושא שיבוץ מילים לועזיות ושאלות מלועזית בטקסטים כתובים בעברית. יש דעות לכאן ולכאן וטוב יהיה אם התלמידים יביעו את עמדותיהם. אפשר גם לעסוק בשאלה באיזה משלב יש לצפות לשימוש נרחב יותר במילים לועזיות. הנטייה היא לומר שבמשלב גבוה, אך בדיקה תוכיח שגם בלשון המדוברת היומיומית (ולאו דווקא בעגה) משולבות מילים לועזיות רבות ושילוב זה אינו מוכיח בהכרח נקיטת משלב גבוה.

נושא אחר לדיון הוא נקיטת משלבים שונים בהתאם לנסיבות או שלא בהתאם להם. כדאי גם לתת את הדעת על עירוב משלבים. במקרה כזה כדאי לבקש מן התלמידים להתכונן לדיון ולהביא לכיתה טקסטים שיש בהם עירוב משלבים אם לצורכי הומור ואם לצרכים אחרים (כגון מערכונים של "הגשש החיוור").

הצעה אחרת לדיון במליאה היא חזרה לשירי הזמר שמילותיהם כתובות לעיל 7-10 ולדון בלשונם מנקודת המבט של המשלב הנקוט בהם.

פרק ז'

מילונאות (עמ' 43)

פרק זה מבוסס על שני תחומים עיקריים בחקר הלשון: לקסיקולוגיה וסמנטיקה. תחומים אלה עוסקים באוצר המילים והצירופים מנקודת המבט של משמעות המילים במשפט ובטקסט. עיקר עניינה של הלקסיקולוגיה הוא תיעוד המילים במילון, ולכן נקודת המוצא לרוב היא המילה היחידה: מקומה במילון, הוראותיה, גזרונה, ומתוך כך גם יחסיה עם מילים אחרות. הסמנטיקה של המילה "מחפשת" יחסי משמעות וגלגולי משמעות המשותפים לקבוצות של מילים. במהלך הלימוד שלנו בספר נתמקד בעיקר במילה היחידה ובהשתלשלות משמעה ויחסיה עם מילים אחרות. המטרה היא להרחיב את אוצר המילים, לחדד את ההבחנה בין משמעויותיהן ולהביא לדיוק בשימוש בהן. כל זאת, בלוויית ערנות להקשר הטקסטואלי שהמילים הנדונות מופיעות בו, לתפקידן הרטורי בטקסט ולהקשר החברתי והתרבותי שלו. נוסף על כך, נפנה את התלמידים למילונים השונים כדי שיעמדו על ההבדלים ביניהם וכדי שיתרגלו את החיפוש במילון.

המילון והשימוש בו (עמ' 43)

במהלך הלימוד בספר נתעכב פעמים רבות על המילה היחידה ונבחן את השתלשלות המשמעויות שלה ואת יחסיה עם מילים אחרות. המטרות שלנו הן להרחיב את אוצר המילים שלכם ולחדד את ההבחנה בין המשמעויות של המילים השונות. יכולת ההבחנה תסייע לכם להשתמש במילים בדיוק רב ככל האפשר, תוך כדי התחשבות בהקשר שלהן בטקסט.

יש מילונים מסוגים שונים, שנכתבו לצרכים שונים: מילון המתרגם משפה לשפה (דו-לשוני), למשל: מילון עברי-אנגלי, עברי-ערבי וכדומה; מילון המגדיר מושגים בתחום מסוים, כמו לקסיקון אישים ומונחון למונחי המוזיקה, למשל; מילון לניבים; מילון למילים נרדפות (נקרא גם "תזאורוס") ומילון חד-לשוני המגדיר מילים מאותה שפה: עברי-עברי, אנגלי-אנגלי וכדומה.

במהלך הפעילויות שלנו נתמקד בשלושה מילונים עבריים: "מילון אבן-שושן", "רב מילים המילון השלם" ו"מילון ספיר". כדי לייעל את מלאכת החיפוש שלנו במילונים השונים, חשוב שנעמוד תחילה על המבנה הייחודי של כל מילון.

מומלץ לעבוד עם התלמידים על כל מילון ולראות ביחד איתם כיצד מוצגים הערכים, ומה מייחד כל מילון מבחינת אופן הצגת הערכים, באמצעות בדיקה של ערך מסוים (כמו "מרד") והשוואת ההתייחסות אליו בכל מילון.

להלן נציג כמה מן המילונים החשובים המצויים כיום לדוברי עברית. לא כללנו תיאור של מילון בן-יהודה, אך רצוי מאוד שהתלמידים ידעו על קיומו, ואם הוא מצוי בספריית בית הספר, כדאי שגם יכירו אותו.

1. אבן-שושן, א' (2003). מילון אבן-שושן מחדש ומעדכן לשנות האלפיים. תל אביב: המילון החדש בע"מ.

אוצר שלם של הלשון העברית הספרותית, המדעית והמדוברת; ניבים ואמרות עבריים וארמיים, מונחים בין-לאומיים, ראשי תיבות ועוד. הפעלים מופיעים על פי סדר הא"ב של אותיות השורש. המילון מנוקד ולצד מונחים מסוימים מופיעים איורים, וכן סימנים באשר למקור המילה, צירופים וניבים הקשורים במילה זו או אחרת, ציון שם העצם על פי הא"ב והפעלים על פי השורשים ועוד.

2. **שויקה, י' (1997). רב מילים: המילון השלם לעברית החדשה.** תל אביב: סטימצקי, המרכז לטכנולוגיה חינוכית וידיעות אחרונות.

מילון לעברית בת-זמננו, המכיל את אוצר המילים והצירופים של העברית בת זמננו בכל המשלבים, מהמליצי ועד לסלנג. כן נכללו במילון אוצר מילים רחב מהמקרא, מספרות חז"ל, מספרות ימי הביניים ומהספרות הרבנית.

המילון איננו מנוקד (ליד כל מילה ללא ניקוד מוצגת המילה בניקוד לשם הבהרת ההגייה, וכן כדי להבחין בשינויים בכתיב המלא (שאינו מנוקד) לעומת הכתיב החסר (המנוקד). אחד מחידושיו של המילון הוא בהציגו רכיבי מילים מסוימים כערכים עצמאיים: רכיבי הלחמים וכן תחיליות וסופיות בלועזית הנושאות משמעות (למשל, הערך "לוגיה"). במילון נכללים שמות "קלסיים" כמו שמשון, דון קישוט וקולומבוס, נוסף על שמות מדינות, סוגי מטבעות ושמות גאוגרפיים. מילון זה מצוי גם בצורה ממוחשבת.

3. **בהט ש' ומישור, מ' (1995). מילון ההווה.** תל אביב: מעריב ואיתאב. מילון עברי-עברי שכותרת המשנה שלו היא "מילון שימושי לעברית התקנית של ימינו". הוא כולל כעשרים ואחד אלף ערכים ראשיים. במילון יש ייצוג של מילים מכל התחומים ומכל רמות הלשון. מילון זה נוהג בכתיב חסר הניקוד, אך המילים כתובות גם כשהן מנוקדות. המילון מתחשב במילים שאינן לפי התקן, אך הוא מסב לכך את תשומת הלב. יש גם ציונים לרמה הסגנונית והמשלבית. הפועל מיוצג בצורת ההווה, וזה עיקר חידושו של מילון זה.

4. **אבניאון, א' (1997) (עורך). מילון ספיר.** תל אביב: הד ארצי ואיתאב. מילון עברי-עברי, חדש ועדכני המבוסס על מילון ההווה של שושנה בהט ומרדכי מישור, חברי האקדמיה ללשון העברית. במילון מעל למאה אלף ערכים והגדרות מוצגים על פי הכתיב חסר הניקוד בכרך אחד. למילים המוגדרות, העומדות בראש הערכים, נוסף גם הניקוד. הפעלים מופיעים במילון בצורת ההווה שלהם, בסדר א"ב חיצוני ופנימי. המילון כולל מילים בלועזית שהשתרשו בעברית (ג'ודו, טלוויזיה), שמות מקומות (ג'מייקה, פוקט) וראשי תיבות (גל"צ).

הערה: כדאי להסב את תשומת לב התלמידים למילון ההיסטורי של הלשון העברית שערכה האקדמיה ללשון העברית. מילון זה מצוי רק בצורה ממוחשבת אבל אפשר וכדאי לראותו ולו לשם הדגמה בלבד.

כל מילון בוחר להסביר את המילה בדרך אחרת, בהתאם לגישת מחבר המילון ולמטרותיו. בכל מילון מוסבר הערך או בדרך של נרדפות או של ניגודיות או של היכללות או של הגדרה קלסית.

לפעמים המילה מוסברת באמצעות מילים נרדפות : קמצן = כילי. מילים נרדפות הן מילים השונות זו מזו, אך יש להן אותה משמעות או משמעות קרובה. יש מילים נרדפות שהשוני ביניהן משלבי, למשל: שמים = רקיע, איפה = היכן.

למילה הגדרה באמצעות ניגודיות: לעתים המילים מוסברות באמצעות מילת שלילה + המילה המנוגדת המוגדרת. למשל: חי = לא מת. (ניגודים: מילים שיש להן משמעות מנוגדת זו מזו. למשל: יש – אין; אמת – שקר).

הסבר באמצעות הכללה (היכללות) – מושג-על שהוא מכנה משותף למילים האחרות מאותו חלק דיבור, למשל – מילות יחס (הכללה לפרטים כמו – שם עצם, פועל, שם תואר, מילת קישור, שם מספר).

נציג לפניכם את ההבדלים שבין המילונים באמצעות השוואת ההסברים של שם העצם מִזְג ושל הפועל מִזְג.

1. הפירוש של המילה ב"מילון אבן-שושן" הוא: 1. תערובת של נוזל בנוזל, עירוב משקה חריף במשקה חריף פחות או במים... [דוגמאות]; 2. תכונה, טבעו של אדם או בעל חיים, רגישות טבעית כללית ואופן התגובה הרגשית למצבים שונים, טמפרמנט... [דוגמאות]; 3. מזיגה, חבור... [דוגמאות].

2. הפירוש של המילה ב"רב מילים" של שויקה הוא: טבע, אופי, מכלול תכונותיו של אדם או של בעל חיים; אופן התגובה הרגשית של מישוהו למצבים שונים (רוח בעיקר בצירופים המתארים את המזג כגון "מזג חם", "מזג קר", "קר מזג", "טוב מזג וכד'.... [דוגמאות].

3. הפירוש של המילה ב"מילון ספיר" הוא: 1. כלל התכונות של אדם או של בעל חיים; 2. טבע האדם או בעל החיים; 3. תערובת נוזלים; 4. חיבור, מזיגה

4. השוו את ההסברים שבשלושת המילונים שצוטטו. האם יש פירושים למילה שאינם מופיעים בכל המילונים? אם כן – באיזה מילון חסר הפירוש? האם תוכלו להצביע על הסיבה לכך? מה אפשר ללמוד מההשוואה בין הפירושים המופיעים בכל מילון?

הצגת ההבדלים בין המילונים באמצעות שם העצם מִזְג (עמ' 45)

המילון / מרכיבי ההגדרה	מילון אבן-שושן	רב מילים	מילון ספיר *
1. ביטוי צורני			
ניקוד וכתוב (הגייה)	מִזְג	מזג	< מִזְג
כתיב מלא/חסר	-	מִזְג, מִזְג	-
2. מורפולוגיה			
שורש המילה	-	מ-ז-ג	<מזג>
חלק דיבר:			
פועל – זיהוי בניין			
שם – זכר/נקבה	ז'	שם ז'	ש"ע ז'
דוגמאות להטיות	מִזְג-, מִזְגוּ, מִזְגִים, מִזְגִי-	מִזְגִים; מִזְגִי-;	מִזְג-, מִזְגִים, מִזְגִי-, מִזְגוּ
משפחת מילים	-	-	-
3. משמעויות המילה			
משמעויות המילה ודוגמאות	(1) תַּעֲרֹכַת נוֹזֵל בְּנוֹזֵל, עָרוּב מִשְׁקָה חֲרִיף בְּמִשְׁקָה חֲרִיף פְּחוֹת אוֹ בְּמִים: "שָׁרְרָה אֶגֶן הַסֶּהַר, אֶל יַחֲסֵר הַמִּזְג" (שִׁיר הַשִּׁירִים ז, ג), (וְכֵן בְּמִסְכַּת נִדָּה...) (2) תְּכוּנָה, טַבְּעוֹ שֶׁל אָדָם אוֹ בְּעַל חַיִּים, רְגִישוֹת טַבְּעִית כְּלָלִית וְאֶפֶן הַתְּגוּבָה הָרַגְשִׁית לְמַצְבִּים שׁוֹנִים, טִמְפֶּרְמֶנְט: "וְהָיוּ בְּנֵי הַמְּדִינָה [...] מִזְגוֹ שֶׁל הַמֶּלֶךְ רָעָה" (בְּרֵאשִׁית רַבָּה). מִזְג רִתְחָנִי, מִזְג קָר וְאֲדִישׁ. (3) מְזִיגָה, חֲבוּר: "לְהַתְמִזְג עִם רוּחַ הַדּוֹר מִזְג עוֹלָם וּלְהִיכָפֵּט לְבָתוֹכוֹ" (בִּיאָלִיק, יוֹצֵר הַנוֹסֵחַ).	טבע, אופי, מכלול תכונותיו של אדם או של בעל חיים; התגובה הרגשית של מישהו למצבים שונים (רווח בעיקר בצירופים המתארים את המזג, כגון 'מזג חם', 'מזג קר', 'חם מזג' וכדומה). אומרים שלאיטלקים יש מזג חם תרתי משמע – הם אנשים חמים ולבביים מאוד, אבל מתרגזים על נקלה; לסוסה הזאת יש מזג נוח, והיא משמשת ללימוד רכיבה.	1. [תמ] כלל התכונות של אדם או של בעל חיים; 2. [תמ] טבע האדם או בעל חיים; 3. [תנ] תערובת נוזלים; 4. חיבור, מזיגה
משלב	-	-	-
תחום	-	-	-

* [עח] עברית חדשה
[תמ] תלמוד ומדרשים
[תנ] תנך

המילון / מרכיבי ההגדרה	מילון אבן-שושן	רב מילים	מילון ספיר
ניבים וצירופים עם דוגמאות	מִזְג הָאֵוִיר, מִצַּב הָאֵוִיר בְּזִמָּן וּבִמְקוֹם מְסִים מִבְּחִינַת הַקָּר וְהַחֹם, הַלְּחוּת וְהִיכָשׁ, צְחוּת הַשָּׁמַיִם וְהַעֲנָנוּת, הָרוּחוֹת, הַלְּחָץ: מִזְג הָאֵוִיר הַחֹם וְהַלֵּחַ (קֵאנוֹן א ב). מִזְג אֵוִיר קָשָׁה (גִּשְׁמִי-זַעַף, סוּפּוֹת). אֵל יַחֲסֹר הַמִּזְג! (עֲפִי שִׁיר הַשִּׁירִים ז, ב) הִבּוּ יֵין לְשִׁתְּיָה! חֲלוּשׁ הַמִּזְג, רַךְ הַמִּזְג, רַךְ מִטְבָּעוֹ, שְׁאִינוֹ תִּקְיָה בְּדַעְתּוֹ: "וְהַיְהוּדִים רַכִּי הֵלֵב, חֲלוּשֵׁי הַמִּזְג" (שִׁבְט יְהוּדָה, מט). מִזְג חֹם, אֲפִי תוֹסֵס, נוֹחוֹת לְהַתְּלֵהָב וּלְהַתְּרַגֵּשׁ: "שְׁלֹמֹה לִי הָיָה בְּעַל מִזְג חֹם בְּטָבָעוֹ" (מִנְדֵּלִי מו"ס, רעח). מִזְג קָר, אֲפִי שֶׁקֶט וְאֲדִישׁ, שְׁאִינוֹ מִתְּרַגֵּשׁ עַל נִקְלָה: "אִישׁ בְּעַל מִזְג קָר הָיָה הֵלֵל" (בְּרִדִּיצ'בֶּסְקִי, סְפּוּרִים קעב). מִזְג טוֹב, אֲפִי טוֹב, טוֹב לֵב: "רַבִּי יוֹדִיל שֶׁבְּעַל מִזְג טוֹב הָיָה וּמִיָּמֹו לֹא סָרַב מִלַּעֲשׂוֹת מָה שֶׁמִּבְּקָשִׁים מִמֶּנּוּ" (עֲגֻנוֹן, כָּלָה, שמדר). 	מִזְג אֵוִיר – שֵׁם ז', מִצַּב הָאֵטְמוֹסְפֵרָה בְּזִמָּן מִסּוּיִם כִּפִּי שֶׁהוּא מִבוּטָא עַל יְדֵי מִשְׁתַּנִּים מֵטֵאוֹרִלּוֹגִיִּים, כְּגוֹן טֵמְפֵרֶטוּרָה, לְחָץ אֵוִיר, רוּחַ, לְחוּת, מִשְׁקָעִים וְרָאוֹת. לֹא כְדֹאִי לְצִאָת לְטִיּוֹל בְּמִזְג אֵוִיר סוּעֵר שְׂכֹזָה; בִּאֲוֹסֵט מִזְג הָאֵוִיר בְּתֵל אֲבִיב חֹם וּלְח. מִזְג טוֹב – שֵׁם ז', אֲפִי נָעִים וְנִינּוּחַ; אֲפִי שְׁאִינוֹ נוֹטָה לְקִיצוֹנוּת. מִזְג לְטִינִי – שֵׁם ז', מִזְג חֹם שֶׁמִּקּוֹבֵל לִיַּחֵס לְבִנֵּי הָעַמִּים דּוֹבְרֵי סְפִרְדִּית, וְכֵן לְבִנֵּי עַמִּים דּוֹבְרֵי פּוֹרְטוּגִזִּית, אִיטָלְקִית אוֹ צִרְפֶּתִית, הַחִיִּים בִּאִירוּפָה וּבִאֲמֵרִיקָה. וְעֵיין גַּם חֹם מִזְג; חֲמוּם מוּחַ [מִזְג]; טוֹב מִזְג; קָר מִזְג; תַּחֲזִית מִזְג הָאֵוִיר. 	מִזְג אֵוִיר – מִצַּב הָאֵקְלִים בְּזִמָּן מִסּוּיִם (חֹם, רוּחַ, גֶּשֶׁם, עֲנָנִים וְכְדוּמָה); מִזְג חֹם אֲפִי תוֹסֵס, מִתְרַגֵּשׁ אוֹ מִתְרַגֵּז בְּקִלּוֹת; מִזְג טוֹב אֲפִי נוּחַ, טוֹב לֵב; מִזְג קָר אֲפִי שֶׁקֶט וְאֲדִישׁ, שְׁאִינוֹ מִתְרַגֵּשׁ בְּנִקְלָה.
סוג ההגדרה: מילים נרדפות או מנוגדות	-	-	-
4. אטימולוגיה (גיזרון המילה)	;		
מקור המילה	קָרוֹב אֶל מָסָךְ; אֲרָמִית: מִזְגָּא; עֲרִבִית: מִזְגָּא' תַּעֲרִבָת, יֵין מְהוּל בְּמִים.	-	-

הפועל: מזג (עמ' 48)

המילון מרכיבי ההגדרה	מילון אבן-שושן	רב מילים	מילון ספיר
1. ביטוי צורני			
ניקוד וכתוב (הגייה)	מִזְג	מזג	מוֹזַג
כתיב מלא/חסר			
2. מורפולוגיה			
שורש המילה	—	מ-ז-ג	<מזג>
חלק דיבר:			
פועל – זיהוי בניין	(במשמעויות המילה יש פירוט של משמעויות הפועל על פי הבניינים)	פ' קל	פ'
שם – זכר/נקבה			
דוגמאות להטיות		לְמִזְג, מְזַגְתִּי, מוֹזַג, אֶמְזַג, מְזַג, מְזֻג!	מוֹזַגְתִּי; מְזֻג; יְמֻזַּג; לְמֻזַּג
משפחת מילים	הַמְזַגוֹת	המזגות (הימזגות), מוֹזַג, מְזַג, מְזֻג, מְזִיגָה, נְמֻזַּג	
3. סמנטיקה			
משמעויות המילה ודוגמאות	פע' מִזְג 1. מָהֵל נוֹזֵל בְּנוֹזֵל: "יֵיזן שְׁמֻזְגוֹ עוֹבֵד כּוֹכָבִים אֲסוּר" (עבודָה זָרָה נח); 2. יִצַּק נוֹזְלִים לְתוֹךְ כְּלִי לְשִׁתָּהּ וְלִמְזַג אֶת-, מוֹזַג, יְמֻזַּג] נפ' מְזַג 1. נְמָהֵל, עֲרַכְבּ.. 2. נוֹצֵק לְשִׁתָּהּ... 3. נִתְעַרְכֵּב, נִתְרַכֵּב וְלִהְיוֹת נְמֻזַּג, יְמֻזַּג] פע' מוֹזַג 1. צָרַף יַחַד, עֲרַב, וְסַת, יִצֵּר מְזִיגָה שֶׁל דְּבָרִים שׁוֹנִים אֲנִי בְּהִשְׁאָלָה] הַצִּיר מוֹזַג אֶת הַצִּבְעִים הַשׁוֹנִים. הַמְכַשִּׁיר הַחֲדָשׁ מוֹזַג אֶת הָאוֹר בַּחֲדָר. 2. לְבֹן, בָּרַר, זָקַק וְלִמְזַג אֶת-, מ-, י-] פע' מְזַג עֲרַב, צָרַף מִדְּבָרִים שׁוֹנִים, וְסַת; הַדְּבָרִים מְזַגוּ לְתַכְנִית אַחֲדָה...; הַחֲדָר מְזַג עַל יְדֵי הַמְזַגֵּן וּרְאָה עוֹד עֲרַף מְמֻזַּג] – [מְמֻזַּג, יְמֻזַּג] הת' הַתְמַזְג, הִתְעַרְב, הִתְחַבֵּר, הִצְטָרַף... [וְלִהְיוֹת מְזַג ל-, מִת-, יִת-]	שפך נוזל לתוך כלי ששותים ממנו, מילא כלי במשקה או בנוזל. המלצר מזג את היין לכוסות.	1. [עח] יוֹצֵק לכוס; 2. [תמ] מוֹהֵל נוֹזֵל בנוזל, מערבב שני סוגי נוזלים

מילון ספיר	רב מילים	מילון אבן-שושן	המילון מרכיבי ההגדרה
-	-	-	משלב
-	-	-	תחום
-	-	-	ניבים וצירופים עם דוגמאות
-	-	-	מילים נרדפות או מנוגדות
-	-	ארמית: מְזַג; ערבית: מְזַג' מהל	4. אטימולוגיה (גיזרון המילה) מקור המילה

בחרו שם עצם (רצוי רב-משמעויות כגון "חוק", "משפט", "שורש", "ראש", "רגל", "עין", "יד"). וערכו טבלת השוואה בין המילונים. תוכלו להיעזר בטבלה שלעיל.

נעבור לעיון מעמיק במאפיינים של כל מילון (מבנה, התייחסות לפירושים וכד'), ומתוך כך נבין באיזה מילון עדיף לחפש מילה מסוימת.
כשתופיע המילה רְשֵׁת בטקסט העוסק באינטרנט – איפה כדאי יהיה לחפש את הפירוש שלה – ב"מילון אבן-שושן", ב"מילון ספיר" או ב"רב מילים"?
נמקו את השערתכם והוכיחו אותה גם בעזרת מובאה מהמילון שבחרתם בו.

משימה ראשונה:

שימוש במילון עברי (עמ' 50)

פעילות יחידנית

למילוי המשימה עליכם להצטייד בשלושה מתוך ארבעת המילונים: "מילון אבן-שושן", "מילון ההווה", "מילון ספיר" ו"רב מילים".

1. קראו את הטקסט מספר תהלים קכ"א, א' – ח'. שימו לב: הטקסט נסרק מספר התנ"ך.

2. א. לפניכם הסברים למילים "צֶל" ו"נֶפֶשׁ" הלקוחים משלושה מילונים:

(1) צֶל

מילון אבן-שושן: 1. שטח כהה או אפל הנוצר מאחורי גוף אטום החוצץ בין השטח ובין מקור האור, בבואה אפלה הנוצרת מצדו של גוף שאינו מופנה אל האור; 2. דמות מטושטשת ובלתי ברורה; 3. שלילה, גירעון.

מילון ספיר: 1. בבואה כהה של עצם המסתיר מקור של אור; 2. שטח שקרני האור אינן מגיעות אליו; 3. דמות מטושטשת; 4. חיסרון, פגם, גירעון, שלילה; 5. (בהשאלה) מחסה, מבטח; 6. משל לדבר חולף.

רב מילים: 1. צורה או דמות כהה הנוצרת על גבי משטח כלשהו, כשדבר לא שקוף נמצא בין מקור של אור (כגון השמש, הירח, מנורה, פנס) לבין אותו משטח; 2. שטח שנעשה חשוך או אפל יחסית לשטח שמסביבו ובדרך כלל גם קריר יותר, מפני שמשו חוסם את מעבר האור אליו, ובעיקר את מעברן של קרני השמש; 3. שטח כהה יותר בציור, בסרטוט וכד', שבאמצעותו מבקש היוצר ליצור רושם של אפלה יחסית, של חשיכה או של צורה הנוצרת בגלל חסימת דרכן של קרני אור; 4. דמות מטושטשת לא ברורה ואפלה; 5. צל של משהו א. כמות קטנה מאד שלו, שמץ או קורטוב ממנו. ב. שריד או זכר ממנו; שארית עלובה ומעוטת עוצמה שלו; 6. השפעה מאיימת או פוגעת; זיכרון מעיק, דבר שמעיב על משהו אחר; 7. (בפסיכולוגיה של יונג) ארכיטיפ המייצג את הצד הנחות שבאישיות האדם.

(2) נֶפֶשׁ

מילון אבן-שושן: 1. נשמה, רוח חיים שבכל חי; 2. אדם; 3. האדם גופו, הוא עצמו; 4. שחקן במחזה, המשתתף בהצגה; 5. מצבת זיכרון למת, ציון לנפטר.

מילון ספיר: 1. נשמה, רוח החיים, רקע התפיסות, התחושות והרעיונות שבתודעת האדם; 2. רצון, חפץ; 3. חיים; 4. נשימה; 5. אדם יצור חי; 6. דמות במחזה; 7. ביטויים: מילא את נפשו (אכל לשובע), מענה את נפשו (צם); 8. מצבת זיכרון, בניין על קבר; 9. עצמו, גופו; 10. תאוה; 11. דם; 12. צוואר, גרון (באו מים עד נפש).

רב מילים: 1. נשמה; רוח החיים המפעמת ביצורים חיים; החלק הרוחני, הלא גופני והלא גשמי של האדם, שנהוג לחשוב כי בו שוכנים טבעו האמיתי, מחשבותיו ורגשותיו העמוקים; 2. איש, בן-אדם (בעיקר לצורך מפקד, ספירה וכדומה); 3. (בעיקר בנטייה) האדם עצמו, הוא גופו.

ב. באיזה מהמילונים ניתן הפירוש המתאים ביותר לזה המוכר לנו בלשון ימינו?

למילה צֶל – הפירוש השכיח מופיע ברב מילים ובמילון ספיר.

למילה נֶפֶשׁ – הפירוש השכיח מופיע במילון ספיר.

משימה שנייה:

מילים חוזרות (עמ' 52)

פעילות יחידנית

חזרו ועיינו בטקסט מספר תהילים.

1. בטקסט חוזרות ונשנות מילים הגזורות מאותו שורש.

א. מהו שורש המילה? שמ"ר

ב. מה הסיבה לחזרה המרובה על המילה? הסיבה לחזרה המרובה היא הדגשתה כדי שהקוראים יפנימו אותה ויבינו שהיא מילת מפתח בטקסט.

ג. מהו לדעתכם המסר שרצה מחבר הטקסט למסור לקוראים באמצעות החזרה הרבה על המילה? המסר שמחבר הטקסט רצה למסור לקוראים הוא שאלוהים שומר עליהם

2. א. ציינו את המילים המופיעות בטקסט בתוספת של מילת שלילה "אל" או "לא".

א. אל יִתֵּן; ב. אֵל יְנוּם; ג. לא יָנוּם; ד. לא יִישָׁן; ה. לא יִכָּכֶה;

ב. מדוע לדעתכם מחבר הטקסט השתמש בדרך זו של הוספת מילות השלילה ולא נעזר במילים מנוגדות (למשל – במקום "לא ינום" לכתוב – "יהיה ער")?

משימה שלישית:

ניבים ופתגמים (עמ' 52)

פעילות יחידנית

1. לפניכם טבלה. בטור הימני – רשימה של ניבים, ובטור השמאלי – משמעויות.

מתחו קו בין הניב לבין משמעותו.

הערה: סדר המשמעויות אינו תואם לסדר הניבים.

משמעות	ניב
א. דבר שהוזנח ואיש אינו רוצה בו	1. אֶלְיָהּ וְקוֹץ בָּהּ
ב. הגיעו להסכם; התפשרו.	2. אָבֵן שָׂאִין לָהּ הוֹפְכִין
ג. בעל זיכרון מצוין	3. בָּאוּ לְעֶמֶק הַשָּׁוְהַ
ד. משל לדבר טוב שיש בו פגם	4. בּוֹר סוּד שְׂאִינָנוּ מְאֹבֵד טָפָה

2. א. בחרו שני ניבים מבין הארבעה שבטבלה.
- ב. חפשו את המשמעות של כל מילה בכל ניב במילון אבן-שושן והעתיקו את הפירושים למחברת.
- ג. חפשו את הערך המתאים לניבים (כביטוי שלם) הללו במילונים אחרים.
 - האם הניבים נמצאו בכל המילונים? פרטו באיזה מילון מצאתם ובאיזה – לא.
 - העתיקו את פירושי הניבים שמצאתם וציינו מאיזה מילון נלקח ההסבר.
 - באיזה ערך מצאתם כל אחד מהניבים?
- ד. חברו ארבעה משפטים ושבצו בכל אחד מהם אחד מארבעת הניבים המופיעים בטבלה שלעיל.

מילים לועזיות (עמ' 53)

קראו את הטקסט שלפניכם וענו על השאלות המופיעות אחריו.

מקומו של בן-יהודה בתחיית הלשון

כשבא בן-יהודה לארץ, בראשית שנת תרמ"ב, הוא ירד מן הספינה ביפו, ואחר כך נסע בעגלה מיפו לירושלים. במהלך הנסיעה דיבר אתו העגלון שהיה תלמיד בית ספר החקלאי "מקווה ישראל" בלשון העברית.

בארץ ישראל הייתה במידת מה מסורת חיה מדורי דורות לדיבור העברי. פה נפגשו שבטי ישראל מארצות גולה רחוקות ודיברו ביניהם עברית. כאן שוחחו ופלפלו בדברי תורה – בעברית. היו יהודים חרדים ויראים שהקפידו לדבר בשבת בלשון הקודש. בארץ ישראל נשמעו דרשות בעברית, ואף חוברו קינות על מת בלשון העברית. בארץ ישראל היה הדיבור העברי קשור, כבר בדורות קדומים, במיזוג שבטי ישראל לעם אחד.

מה היה אפוא חידושו ומהו מקומו של אליעזר בן-יהודה בתחיית הלשון העברית? חידושו היה קודם כל בזה, שהוא דרש כי ידברו עברית בכל שדרות העם: אנשים ונשים וטף. בן-יהודה דרש כי ידברו עברית בקביעות ובכל המקומות: בבית, בשוק, בבית הספר, באספות ובישיבות – בקיצור, בכל מקום שמזדמנים אנשים או ציבור, עליהם לדבר אך ורק בלשון העברית. וגם זאת: הוא ראה בדיבור העברי תכלית מדינית ממדרגה ראשונה. הוא ראה בתחיית הדיבור העברי עניין מדיני גדול, שעל ידו תגיע האומה לחירותה המדינית בארצה.

זאת ועוד אחרת. בן-יהודה היה מן המחדשים הגדולים של הלשון העברית החיה והמדוברת. הוא חידש מילים עבריות, הרבה, שנבלעו ברקמת הדיבור החי, כגון טרי, ורוד, סגול, רא-י-נוע – אבי המילה "קולנוע" בימינו – רכב, נגרייה, מכונית, עצמאות, גמיש, אדיש, ועוד ועוד. בייחוד תבע להחליף צירופים של שתי מילים לדבר אחד, לחידושים של מילה אחת. הדרך של מילה אחת לעניין אחד – טובה ורצויה ללשון דיבור חי. במקום הצירוף "בתי עיניים" חידש בן-יהודה את המילה האחת "משקפיים"; במקום צמד המילים "בתי ידיים"

נתחדש "כפפות"; במקום הצירוף "מורה שעות" הרי לכם שעון; ובמקום הנכבד בעל שלוש המלים "עמידה ברשות עצמה" נתחדש בבית מדרשו של בן-יהודה "עצמאות". במקום הניב בעל ארבע המילים "מקהלת נוגנים בכלי שיר" הרי "תזמורת"; במקום "מכתב עתי" היום "עיתון", ובמקום צירוף כפול שלושה "מכתב עתים לירחים" הנהיג בן-יהודה "ירחון"; במקום "ספר מילים" הרי לכם מלה אחת – "מילון".

בסיכום ניתן לומר: בן-יהודה היה הראשון שהגה את הרעיון להשליט את הלשון העברית בכל התחומים, לשם תכלית מדינית, והוא גם נרתם בעצמו לחדש מלים עבריות נחוצות ולעבודה ענקית של יצירת מילון עברי שלם לכל תקופת הלשון, שנסתיים בימינו אלה, בימי חנוכה תשי"ט.

זיידמן, א' (ניסן-אייר, תשי"ט). לשוננו לעם, ירושלים: האקדמיה ללשון עברית

משימות (עמ' 54)

פעילות בזוגות

בטקסט יש דוגמאות לחידושי מילים (= תחדישים) של בן-יהודה. מטרתם של תחדישים אלו הייתה להמיר צירופים בני שתי מילים במילה אחת "טובה ורצויה ללשון דיבור חי".

1. חפשו בטקסט צירופים בני שתי מילים או יותר, העתיקו אותם למחברותיכם וכתבו בצד כל אחד מהם את המילה המשמשת אותנו היום (לדוגמה: מורה שעות = שעון).

2. חפשו במילונים צירופים אחרים בני שתי מילים או יותר ומיינו אותם לשתי קבוצות: צירופים שאין להם תחליף בן מילה אחת (לדוגמה: בית ספר, גן ילדים) ולצירופים שיש להם תחליף (לדוגמה: עיתון מקומי = מקומון, דלת פלדה = פלדלת).

3. איזה צירוף החליפה המילה עיתון ומדוע? (פסקה 3)
המילה "עיתון" החליפה את הצירוף "מכתב עתי" (ש"ע וש"ת), כי מילה אחת לעניין אחד עדיפה. המילה "מכתב" תפוסה למשמעות אחרת, ואין כל סיבה לנקוט בצירוף במקום מילה אחת. המילה "עיתון" אמנם נגזרה מהמילה "עת" בתוספת צורן גזירה ון אבל צורתה הדומה למילים שנוצרו מהמשקל קטול (דוגמת גבור) הקלה על קליטתה.

4. א. מה משמעות הביטוי "נבלעו ברקמת הדיבור החי"?
ב. כתבו שלוש דוגמאות למילים שחידש בן-יהודה "שנבלעו ברקמת הדיבור החי".
גלידה, שעון, עיתון, אדיב, אדיש, אהדה, אופניים, אמנות, ארד (המתכת), גבס, גמיש, דייל, דפדף (הפועל), הגירה, הפתעה, הצהרה, ועדה, ורוד, זהות, זמזום, חביתה, חיידק, חממה, יזמה, פתבה, לטף, מגש, מדרכה, מטרייה, מכללה, מילון, ממחטה, מנוי, מסבאה, מעטפה, מען, מעצמה, מקלחת, מקלע, משאבה, משטרה, משרד, נזלת, נקניק, עירייה, פצצה, קדמה, רפה, ריהוט, רכבת, תאורה, תזמורת, תכשיר, תסבוכת, תצפית, תרגיל.
כל אלו הן מילים שחידש בן-יהודה, ויש עוד...

5. קראו את ההומורסקה (הפיליטון) המחורזת עברית של יום-יום וענו על השאלות המופיעות אחריה:

עברית של יום-יום אריה בן-משה

אליעזר בן יהודה
ימים ולילות
עמל, קדח,
ליצור רצה,
עברית מדוברת.
היום – אילו זכה
היה "נהנה"
מעברית מדְּבָרֶת.

קם אדם בבוקר
מעל מזרון פֶּרְדִּיזו.
לובש ג'ינס,
שותה קווינס,
מתגלח עם אֶפְטֶר,
אוכל טוֹסֵט.
שותה גֵס,
מעשן טיים,
ונוסע בפֶּרִיזְיוֹנֶעט.
בעיר חוטף בקיוסק
חומוס עם פלאפל.
בצהרים בקוויק-בֶּר
אוכל סטייק,
מציץ ב"פוסט",
ושותה און-דֶה-רוֹק.
אחר הצהרים –
משחק בֶּאוֹלִיגֶג.
המכונית תקועה בגֶּרָאז',
והוא חוזר בֶּסְפִּיֶשִׁיל.
בדרך פוסח על ההיפּוֹר,
וקונה רק בסופֶּר.
ובבואו לְיִלְהָ קורא:

הלו! רוזי!
איפה הדאָרְלִינְגִים שלנו?
הלו! קידס!
מה הבאתי לכם? נחשו?
אנחנו יודעים!
במבה, ביסלי
ויוגלי...
נכון, מיי צ'ילְדֵס,
אֶכלו מהר, כי עוד מעט
ובטלוויזיה
יש תכנית לכל המשפחה.
כן, אנחנו יודעים:
זה בטח אֶרְצִי בֶּנְקֶר...
ובערב – לֶפֶאב
או לֶפִּיאָנו-בֶּר,
ואחר – מהר לֶפֶאקְטִי.
מפצחים פִּיסְטוֹקֶעס,
זוללים צִיפֶס,
שותים סְקוּשׁ,
מקשיבים לפופ ולרוק
בטרנזיסטור
או בְּהִי-פִידְלִיטִי,
תוך כדי רֶמִי
או קאנְאָסְטָה,
ומסיימים בריקוד דיסקו
לצלילי הֶסְטֶרָאו
דה-לוקס...
נכון, צדק מי שאמר –
עברית, נחמדה
שפה!

פעילות קבוצתית (עמ' 56)

1. זהו את המילים הלועזיות המופיעות בשיר הומוריסטי זה וכתבו אותן בטור במחברת.

2. מיינו את המילים הלועזיות לשתי קבוצות:
 - א. מילים שיש להן חלופות עברית. ליד כל מילה לועזית כתבו בטור זה את חלופתה בעברית. היעזרו במילונים לשם מילוי משימה זו;
 - ב. מילים שאין להן תרגום בעברית. נסו למצוא חלופה בעברית למילים שכתבתם בטור זה.

מילים שאין להן תרגום (חלופה) בעברית:

ג'ינס, קווינס, קיוסק, פלאפל, חומוס (החלופה העברית, חֲמֻצָה, אינה בשימוש) קוויק בר, וילה, הלו, טלוויזיה, פאב, פיאנו בר, פופ, רוק, טרנזיסטור, הי-פידליטי, רֶמִי, קנסטה, דיסקו, סטראו, דה-לוקס, במבה, יוגלי, סקווש

מילים שהם שמות מותגים וגם אם יש להן משמע בעברית, לשם המותג אין (החלופה העברית לתוכן המילה רשומה בסוגריים): פרדייז (גן עדן), טיים (זמן), פוסט (דואר)

מילים שיש להן תרגום בעברית:

פֶּרְדִּיז (גן-עדן), אפטר ((שייב) בושם שמתזים לאחר הגילוח), טוסט (קלי), נס ((קפה) נמס), פריינְוֶעט (מכונית פרטית), סטייק (אומצה), גראז' (מוסך) ספיישל (מונית בהקשר בטקסט; בהקשר אחר – מיוחד), סופר (מרכול), דארלינגים (יקרים). יש לשים לב לסיומת הריבוי בעברית למילה לועזית), קידס (ילדים), מיי צ'איילדס (ילדיי. שימו לב לשגיאה באנגלית), פרטי (מסיבה), פיסטוקס (פיצוחים), צ'יפס (טוגנים).

3. בדקו בעזרת מילונים מה מקור המילה הלועזית וכתבו אותה. מאיזו לשון נשאלו יותר מילים המופיעות בשיר זה? האם השאילה מלשון זו שכיחה בימינו? מדוע?

4. מדוע לדעתכם שיבץ מחבר הפיליטון בשיר מילים לועזיות רבות כל כך? השימוש המוגזם במילים לועזיות נועד למתוח ביקורת על דוברי העברית בימינו ולהראות עד כמה איננו שומרים על כבודה של העברית.

5. איזה מסר רוצה המחבר להעביר אלינו באמצעות הפיליטון שחיבר? המסר הוא שאם לא נשמור על השפה, הרי שבתוך זמן לא רב תלך העברית ותיעלם. המסר הוא סְטִירָה וביקורת על השימוש הנפוץ מדי במילים לועזיות, גם כאשר יש חלופות בעברית. השימוש במילים לועזיות, רובן באנגלית, מעיד על הרצון החזק להידמות בעיקר לאמריקנים, לא רק בשפתם, אלא גם בתרבותם. הביקורת בפיליטון צינית ואירונית מאוד, ולכן מספר המילים בלועזית מוגזם.

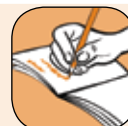
פרק ח' סמוניקה

החיים החברתיים האנושיים מושתתים על מערכות רבות של סימנים והלשון היא אחת ממערכות אלה. מאחר שהלשון בעיקרה היא אמצעי להעביר מסרים מאיש לרעהו נודעת חשיבות רבה למשמעויות המילים. התחום הבלשני העוסק במשמעויות הסימנים הלשוניים וביחסים ביניהם נקרא סמוניקה. בפרק זה נעסוק בכמה נושאים הקשורים בתחום זה.

1. הכללה ופירוט (עמ' 57)

משימה ראשונה:

הבחנה בין הכללות לבין פרטים (עמ' 57)

פעילות יחידנית

לפניכם שלושה צמדי משפטים.

כתבו מה הקשר בין שני המשפטים שבכל צמד, על פי הדוגמה של הצמד הראשון.

1. א. כליל הסדר יושבים אבא, אימא, סבא, סבתא, ערן, יעל ואילן סביב השולחן וקוראים בהגדה.

ב. כליל הסדר יושבים כל בני משפחת לב סביב השולחן וקוראים בהגדה.
הקשר: במשפט הראשון יש פירוט של כל בני המשפחה; במשפט השני יש הכללה – משפחת לב.

2. א. לקראת תחילת שנת הלימודים קנו לרונית כלי כתיבה.
ב. לקראת תחילת שנת הלימודים קנו לרונית שני עטים, שלושה עפרונות, מחק וצבעים.

הקשר: במשפט הראשון יש הכללה – כלי כתיבה; במשפט השני מופיע פירוט של כלי הכתיבה.

3. א. תלמידי חטיבת הביניים של בית הספר המקיף באילת טיילו לבאר שבע.
ב. תלמידי כיתות ז', ח' ו-ט' של בית הספר המקיף באילת טיילו לבאר שבע.
הקשר: במשפט הראשון יש הכללה – חטיבת ביניים; במשפט השני יש פירוט של כיתות החטיבה.

4. א. הלימודים בגני הילדים, בבתי הספר היסודיים ובבתי הספר התיכוניים בישראל מתחילים באחד בספטמבר.
- ב. הלימודים במערכת החינוך בישראל מתחילים באחד בספטמבר.
- הקשר: במשפט הראשון מופיע פירוט של הסוגים השונים של מוסדות החינוך בישראל; במשפט השני יש הכללה – מערכת החינוך.
5. השלימו את המשפטים במקומות המסומנים.
- א. בחופשת הקיץ ראיתי שלושה סרטים: _____, _____ ו_____.
- ב. בטיול ביקרנו ב_____ : נגבה, יד מרדכי וזיקים.
- ג. בשבוע הבא יש לנו בחינות בשלושה _____ : אנגלית, היסטוריה ומתמטיקה.
- ד. האורן, הברוש והאלה הם _____ נפוצים בישראל.
- ה. שלושת בעלי החיים הללו דומים לדגים, אך הם יונקים: _____, _____ ו_____.
- ו. נמר, אריה וברדלס הם _____.
- ז. בעונת האביב אפשר לראות בארץ את _____ פרגים, תורמוסים ואירוסים.

משימה שנייה:

התאמת הכללות לפרטים (עמ' 58)

פעילות יחידנית

לפניכם טבלה הכוללת רשימות של פרטים. התאימו את מילת ההכללה לכל קבוצה של פרטים.

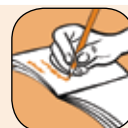
סרטיו במחברת טבלה כמו זו המוצגת לפניכם וכתבו את מילות ההכללה המתאימות, על פי הדוגמה לקבוצת הפרטים הראשונה.

אם ברצונכם להוסיף פריט לאחת מהקבוצות, עשו זאת וספרו על כך לחבריכם בכיתה.

הכללה	פרטים
מחלות	1. שפעת, חזרת, אדמת, חזרת, צפדת
כלי תחבורה	2. אופנוע, מטוס, אנייה, מכונית, אופניים
בעלי חיים	3. אריה, פיל, זברה, נמר, קוף
יישובים	4. קיבוץ, מושב, עיירה, עיר, מושבה
מילות סיבה	5. כי, מפני, משום ש-, מאחר ש-
עונות השנה	6. קיץ, חורף, אביב, סתיו

משימה שלישית:

מפרטים להכללות (עמ' 59)

פעילות יחידנית

בטבלה שלהלן מופיעות חמש הכללות. סרטטו טבלה דומה במחברתכם וכתבו לכל אחת מההכללות ארבעה מושגי פרטים לפחות, על פי הדוגמה שלהלן:

הכללות	פרטים
1. אמצעי תקשורת	רדיו, עיתון, טלוויזיה, אינטרנט, טלפון
2. חגי ישראל	ראש השנה, סוכות, חנוכה, פורים
3. מקורות מים	באר, מעיין, ים, אגם, נחל, נהר
4. הרים בישראל	כרמל, יהודה, ארבל, גליל, שומרון, הנגב
5. צורות משטר	דמוקרטיה, דיקטטורה, רפובליקה

במילונים סמנטיים (תזאורוס, אגרון למילים נרדפות, אוצר מילים) מאורגנות המילים על פי קרבה במשמעויותיהן. לקבוצת מילים שיש קרבה במשמעויותיהן קוראים "שדה סמנטי". הכותרת של שדה סמנטי היא הכללה של הפרטים הכלולים בו.

2. מילים נרדפות ומילים פוליסקמיות (רבות־משמעות)

(עמ' 59)

כל מילה מייצגת משהו בעולם. יכול היה להיות נוח מאוד לדוברי לשון מסוימת אילו לכל דבר בעולם, למשל לעצם, היה סימן אחד ויחיד, ואילו כל שם עצם, למשל, היה מייצג אך ורק עצם אחד. אבל צאו וחשבו כמה ענייה הייתה לשוננו אילו תנאים אלו היו מתקיימים. בפועל להרבה עצמים וגם לפעלים, ולתארים יש יותר ממילה (= סימן) אחת, ומאידך גיסא להרבה מילים יש יותר ממשמעות אחת. בפרק זה נדון בתופעה זו.

א. מילים נרדפות (סינונימים) (עמ' 60)

מילים נרדפות הן קבוצת מילים שיש להם אותה משמעות או משמעות דומה מאוד. להוציא צמדים מעטים (כגון "שפה" – "לשון", "פה" – "כאן") יש הבדלים בין מילים נרדפות. לפעמים ההבדלים נעוצים במשמעות, למשל: לכל אחת מצמד המילים "פנים" ו"פרצוף" אותה משמעות, אך בלשוננו, בעיקר בלשון הדיבור יש הבדל משמעות רב בין שתי המילים, כגון "יש לו פנים יפות", ו"איזה פרצוף יפה יש לו!". לפעמים ההבדלים נעוצים במשלב, כגון למילים "ירח", "לבנה" ו"סהר" יש אותה משמעות, אך השימוש בכל אחת מהן מעיד על משלב אחר. למשל: "הלילה הירח מלא" הוא משפט בלשון הדיבור. "קידוש לבנה" הוא צירוף קבוע המציין את שמה של תפילה הנאמרת בראש חודש (ומכאן גם "אותיות של קידוש לבנה" כלומר, אותיות גדולות, ברורות ובולטות) או בלשון השירה ("בְּהַתְּפִלָּה הָעוֹלָם עָלֵי פְּגִימַת הַלְבָנָה" בשירו של ביאליק, "ואם ישאל המלאך"). "סהר" היא מילה במשלב גבוה, והיום משתמשים בה אך ורק בלשון שירה. לעתים יש נרדפים שמשמעם זהה, אך השימוש בצירופים קבועים הוא רק עם אחד מן הנרדפים. למשל "חודש" ו"יָרֵחַ": המילה "חודש" היא מילה שכיחה בלשון הדיבור היומיומי אך היא משמשת גם בצירופים קבועים כגון "ראש חודש" ובסלנג "לא גמרתי את החודש", ו"ירח" מצויה בשימוש במשלב גבוה יותר ושכיחה בצירופים קבועים כגון "ירח דבש" או "ירחי כלה". גם בין המילים הנרדפות "כסף", "ממון", "דמים" יש הבדלי שימוש: "כסף" היא המילה המשמשת אותנו בדיבור היומיומי "אמא, תני לי כסף לארטיק", או "אין לי מספיק כסף", המילה "ממון" מציינת כסף רב ובכתיבה היא שייכת למשלב העיתונות, והמילה "דמים" משמשת אותנו היום בצירופים קבועים, כלומר בצירופים שאינם משתנים, למשל: "דמי חנוכה", "דמי קדימה", "דמי מפתח", "דמי שכירות". מחברי טקסטים נוקטים לפעמים מילים נרדפות אם לשם דיוק במשמעות (למשל: "הבית שלי הוא בכניין הזה"), אם לשם נקיטת המשלב הרצוי להם, ואם לשם גיוון.

מילים שמשמעותן קרובה והמביעות תכנים דומים מצטרפות יחד לשדה סמנטי. אפשר לארגן את המילים בלשון על פי השדות הסמנטיים. למשל, המילים הללו: מדרוך, רב, מחנך, מלמד, מקנה דעת, מנחה, מסביר, מסייע, מומחה, יועץ (ועוד) שייכות לשדה הסמנטי "מורה". אפשר

לראות שדה סמנטי זה כחלק מהשדה הסמנטי הכולל יותר שכותרתו היא "למידה והוראה". מילון הערוך לאו דווקא לפי סדר האלף-בית של המילים בלשון כלשהי, אלא לפי קבוצות של שמות נרדפים, כלומר לפי שדות סמנטיים נקרא "אוצר מילים" "אגרון" או בלעז "תזאורוס". למשל: "מילה במילה" של איתן אבניאון הוצאת איתאב 2000.

משימה ראשונה:

מילים נרדפות (עמ' 61)

פעילות יחידנית

1. בכל שורה כתובה רשימה של מילים נרדפות.

א. כתבו מה מייחד את משמעותה של כל אחת מן המילים. לשם מילוי משימה זו היעזרו במילונים.

ב. בחרו שלוש שורות ושבצו כל מילה שבהן במשפט מתאים.

- (1) חופש – חירות – דרור
- (2) החביא – הטמין – הצפין
- (3) ילד – נער – עלם – בחור – חתיך
- (4) חבר – רֵעַ – ידיד – עמית – מִכָּר – מוֹדֵעַ
- (5) חג – יום טוב – מועד – רגל
- (6) לדבר – להגיד – לומר – לפטפט – לבטא – לנאום – לשוחח – להגות – להכריז – ללחוש – לדבב
- (7) לשיר – לזמר – לסלסל בקול – לרַנֵּן – לַפֶּזֵם – לפזמן

2. הוסיפו לפי מיטב ידיעתכם לכל אחת מן המילים שלהלן מילים נרדפות ככל שתוכלו. תוכלו להיעזר בתזאורוס ("אוצר מילים").

א. אוכל	ו. מסיבה
ב. שמחה	ז. אהבה
ג. קטן	ח. נפלא
ד. כאב	ט. נעים
ה. מלחמה	י. סֶפֶר

3. קראו את השיר שלפניכם ומלאו את המשימות שלאחריו.

מלים אֲחִיּוֹת דתיה בן דור

יש בְּעֵבְרִית מלים אֲחִיּוֹת,
שְׁאוּמְרוֹת אוֹתוֹ הַדָּבָר.
וְלִמְרוֹת שֶׁהֵן אוּמְרוֹת אוֹתוֹ הַדָּבָר,
אֵף אַחַת מֵהֵן לֹא מִיִּתְּרָה,
כִּי הֵן אוּמְרוֹת אוֹתוֹ הַדָּבָר
קֶצֶת אַחֲרָה.
וְלָכֵן,

אֶפְשָׁר לְהַגִּיד – נֹאמֵר וְאֶפְשָׁר לֹאמֵר – נִגִּיד.
אֶפְשָׁר לְהַגִּיד – חָבֵר וְאֶפְשָׁר לֹאמֵר – יָדִיד.
אֶפְשָׁר לְהַגִּיד – אֵילָן וְאֶפְשָׁר לֹאמֵר – עֵץ.
אֶפְשָׁר לְהַגִּיד – לִיָּצֵן וְאֶפְשָׁר לֹאמֵר – לֵץ.
אֶפְשָׁר לְהַגִּיד – גֶּשֶׁם וְאֶפְשָׁר לֹאמֵר – מָטָר.
אֶפְשָׁר לְהַגִּיד – מְקוֹם וְאֶפְשָׁר לֹאמֵר – אֶתֶר.

אֶפְשָׁר לְהַגִּיד – חֲמָה וְאֶפְשָׁר לֹאמֵר – שְׁמֵשׁ.
אֶפְשָׁר לְהַגִּיד – אֶתְמוּל בְּעֶרְב וְאֶפְשָׁר לֹאמֵר – אֶמֶשׁ.
אֶפְשָׁר לְהַגִּיד – נָא וְאֶפְשָׁר לֹאמֵר – בְּבִקְשָׁה.
אֶפְשָׁר לְהַגִּיד – שְׁקֵט וְאֶפְשָׁר לֹאמֵר – שֵׁ.

כִּי הֵן אוּמְרוֹת אוֹתוֹ הַדָּבָר
קֶצֶת אַחֲרָה.

מתוך "כֶּכָּה זֶה בְּעֵבְרִית", עם עובד, 1990

א. האם לדעתכם המשוררת צודקת בדבריה כי אף אחת מן "המילים האחיות לא מיותרת"? נמקו את תשובתכם והדגימו אותה בעזרת מילים אחיות שבשיר.

ב. התבוננו בשורה אֶפְשָׁר לְהַגִּיד – שְׁקֵט וְאֶפְשָׁר לֹאמֵר – שֵׁ. במה היא שונה משאר השורות בשיר?

ג. כתבו עוד ארבע שורות לפי הדגם של השורות בשיר "מילים אחיות".

ד. לפניכם שורות של מילים נרדפות. כתבו לאיזה שדה סמנטי שייכות המילים בכל אחת מהשורות.

ה. חייל, שוטר, רמטכ"ל, מפקד, סמל, קצין, קב"ן. **כוחות הביטחון**

- ו. סכין, מזלג, כפית, צלחת, ספל, כוס. **כלי אוכל**
- ז. נורית, כלנית, רקפת, ורד, שושן, חרצית. **פרחים**
- ח. נמר, אריה, לביאה, ברדלס, חתול. **חיות טרף**
- ט. אריה, כלב, צבי, היפופוטם, אייל, קרנף, פיל, לווייתן. **בעלי חיים יונקים**
- י. אתחול, אחזור, מרשתת (=אינטרנט), תוכנה, לומדה, קלט, פלט, עיבוד נתונים, בדרת מחדל, עכבר, דואר אלקטרוני, מצגת. **מחשב**
- יא. חוצן, חייזר, חללית, רובוט, ערפילית. **ספרות מדע בדיוני**
- יב. שם העצם "בית" שייך לשדה הסמנטי של מבנים למגורים.
- יג. כתבו רשימה של שמות עצם השייכים לשדה סמנטי זה מתקופות שונות, מאזורים שונים בעולם וכיו"ב.
- יד. כתבו ליד כל שם עצם מה מייחד אותו משאר שמות העצם בשדה זה, לאיזו תקופה הוא שייך, לאיזה אזור בעולם ולאיזה אורח חיים הוא מיועד. תארו את צורתו ואת תפקידו. מי גר בכל אחד מהמבנים הללו? הוסיפו איורים.
- בית, וילה, בית משותף, בניין, שיכון, קוטג', צריף, אוהל, איגלו, קן, דירת פאר, בקתה, וכיו"ב.
- משימה זו מתאימה במיוחד לעבודה בקבוצות או בזוגות.

ב. מילים רבות־משמעות (הומונימים ופוליסמיה) (עמ' 63)

בסעיף הקודם עסקנו במילים שונות שיש להן אותה משמעות או משמעות קרובה מאוד. בסעיף זה נעסוק במילים שלכל אחת מהן יש משמעויות שונות. יש שני סוגים של מילים כאלה:

(1) הומונימים

מילים שאין קשר בין המשמעויות השונות שלהן, והן רק נשמעות ולעתים גם נכתבות באופן זהה הן הומונימים. למשל: חול (על שפת הים) וחל (ההפך מקודש) וגם לחלל (לנגן בחליל וגם לבזוז, לטמא, להפוך את הקדוש לחל); שום (ירק-תבלין ומשהו, מאומה כמו בצירוף "שום דבר" או בצירוף מיליות יחס: מְשֹׁם, לְשֹׁם ועוד). לעתים קרובות המילים ההומונימיות נהגות באופן זהה, אך נכתבות בדרך אחרת, כגון שָׁב וּשְׁוָא, קול – כל, סְטִירָה (= מכה על הלחי) סתירה (= ניגוד), פֶּתֶר (חידה) – פֶּטֶר (מאחריות, שחרר). גיל (=מספר שנות חיים ושמחה). חי"ת (שמה של האות השמינית בא"ב העברי) וחטא (= מעשה הנוגד את החוק או את המוסר), אבי – אביא; משקר – משכר.

בעברית המדוברת בישראל נוצרו לא מעט מילים הומונימיות בשל ההגייה של מקצת דוברי העברית שאינם מבחינים בין העיצורים הגרוניים א-ע-ה, ואף לא בין העיצורים

ח' וכ' לא דגושה. למשל: המילים את – עת – עט נהגות באופן זהה למרות ההבדלים הברורים ביניהן, וכך גם אז – עז, קורה – קורא, ועוד רבות. יש מקרים שבהם צירוף מילים נשמע באופן זהה לצירוף מילים אחר, כגון "אני רוצה אח" נשמע כמו הצירוף "אני רוצח". מספרים על משורר שאמר לבחורה: "אני אתן לך פֶּרֶח" ואת תתני לי פֶּה רֶךְ". תופעה זו עלולה לגרור אי-הבנה, אך היא גם מקור לשעשוע והרבה מערכונים הומוריסטיים מושתתים על תופעה זו.

משימה שנייה:

על הומונימים (מילים רבות-משמעות) (עמ' 64)

פעילות בזוגות

1. קראו את השיר ומלאו את המשימות שלאחריו:

בול עודד בורלא

נִזְכַּרְתִּי הַיּוֹם בְּמַלְאָה הַזֹּאת: בול.
מַלְאָה מְצַחִיקָה – לַפְעָמִים עֵץ – הוא בול.
וַיֵּשׁ מִיֵּן צִפּוֹר שְׁקוֹרָאִים לָהּ בּוֹלְבּוֹל.
מִרְחָשׁוֹן, הַחֹדֶשׁ – נִקְרָא יָרַח בּוֹל.
הַיּוֹם, נִדְמָה לִּי, יָרַד כָּאֵן מִבּוֹל...
וּמִכְתָּב שְׁקִבְלָתִי הִגִּיעַ בְּלִי בּוֹל
וַיֵּשׁ עוֹד מַלְאָה: עֶרְבּוֹב – זֶה עֶרְבּוֹל.
וּמִרְבַּ הַבּוֹלִים – כָּכָר נִהְיָה לִּי בְּלָבּוֹל.

מתוך: "נמילי ושירים ועוד", מזרחי, 1972

א. מה הן המילים בעלות כמה משמעויות בשיר? העתיקו אותן למחברת וכתבו מה הן המשמעויות של כל אחת מהן.

ב. בשיר חסרה משמעות אחת של המילה "בול". מהי? נסו לשער מדוע המילה במשמעות זו לא נכללה בשיר. דונו על כך בקבוצה.

המילה "בול" במשמעות "פגיעה מדויקת" או "באופן מדויק" נשאלה מן האנגלית (על פי מילון הסלנג המקיף של רוביק רוזנטל bull's eye, עין השור, הוא כינוי למרכז לוח הקליעה למטרה) והיא משמשת רק בסלנג. ייתכן כי בורלא רצה לכלול בשיר רק מילים תקינות בעברית. אפשר לקבל גם תשובה אחרת, כגון "כי לא התחשק לו" או "כי הוא לא הצליח למצוא עוד חרוז למילה", אך רצוי לכוון את התלמידים לחשוב גם על אפשרויות אחרות. כדאי לנצל משימה זו לדיון במליאה בשאלה מה מוסיפים הנרדפים ללשון.

2. בבית הספר לימדה המורה על ב"ז הרצל וכינתה אותו, כמקובל, "חוזה המדינה". אחד התלמידים חזר לביתו ואמר לאמו: "היום למדנו על הרצל שהלך לחתום כשקנה דירה". הסבירו מה גרם לטעותו של הילד.

3. קראו את השיר שלפניכם ומלאו את המשימות שאחריו:

כְּבָשִׁים וּטְלָאִים אפרים סידון

אֶשֶׁת הָאֶפֶר הַשְּׂאִירָה פָּתַק לְבַעֲלָהּ:
 "כְּשֶׁתֵּחֹזֵר הַבֵּיתָה תִּשְׁטַף אֶת הַפְּלִים.
 אַחֵר כֶּךָ, אִם תּוּכַל, כְּבָסִים תִּתְּלֶה,
 וְעַל הַמְּכַנְסִים – תִּתְּפֹר טְלָאִים".

הָאֶפֶר, שֶׁהָיָה לְצַעֲרָנוּ קֶצֶת מְבֻלָּל,
 עָשָׂה הַכֹּל כְּדִי שְׂאִשְׁתּוֹ לֹא תִתְרַגֵּז.
 שְׁטַף פְּלִים, וּמִיד יָרַד לְדִיר –
 וְתִלָּה לֹא רַק כְּבָשִׁים,
 אֲלָא גַם עִז.
 וְאַחֵר כֶּךָ חֹזֵר,
 הִתְיָשַׁב עַל הַפֶּסֶא,
 וְתִתְּפֹר לְמְכַנְסִים –
 שְׁנֵי טְלָאִים, גְּדִי נִשָּׂה.

מתוך: "שירים רעים לילדים טובים", כתר, 1991

א. על מה מבסס אפרים סידון את ההומור בשיר?
 ב. המילים "כבשים" ו"טלאים" הן בלשון רבים. האם גם צורת היחיד הן מילים הומונימיות? איך נוצרה ההגייה הזוהה בין המילים?

4. קראו את השיר שלפניכם ומלאו את המשימות שאחריו:

שִׁיר חַנְנִיָּה רִיכְמָן

בְּכָל מִקְרָה, פְּטוּב כָּרַע,
 יָאָה עֲצַת בִּינָה קָרָה,
 הָאִישׁ זָכַר אֲשֶׁר קָרָה,
 מֵאָז – בְּדֶרֶךְ לֹא קָרָה.

בְּיוֹם שֶׁל חֹרֶף, יוֹם קָרָה,
 אָדָם הִלֵּךְ לוֹ וְקָרָה,
 פֶּתָאֵם נִכְשַׁל, נָפַל, כָּרַע –
 לְבוֹר שְׁמִישָׁהוּ כָּרָה.

אוֹלָם שׁוֹם פָּגַע לֹא קָרָה,
 רַק אֶת בְּגָדוֹ הוּא קֶצֶת קָרַע.

מתוך: "עברית עליזה – צימודים וצימוקים", שרברק, 1975

- א. העתיקו למחברתכם את כל המילים ההומונימיות שבשיר הזה. ליד כל מילה כתבו את משמעה.
- ב. חברו משפטים ושבצו בכל משפט לפחות שתיים מבין מילים ההומונימיות שבשיר זה.

5. חברו טקסט וכללו בו ככל שתוכלו מן המילים שוות-הצליל האלה:
משימה זו מתאימה מאוד לעבודה בזוגות.

הערה: ברשימה שלהלן יש מילים המסתיימות בעיצור "ע". צריך להיות מודעים לעובדה שיש כאלה שאינם הוגים ע' כעיצור גרוני. כל מורה יראה עצמו רשאי להחליט אם כל הרשימה תוצג בפני תלמידיו או ללא מילים המסתיימות ב"ע".

- קָלַע = פועל בעבר, ירה למטרה
קָלַע = מיטיב לקלוע
קָלָה = הלהיט באש (כגון פרוסות לחם, פיצוחים)
קָלָה = 1. שמשקלה מועט, ההפך מכבדה
2. שאינה קשה
קָלָא = אסר, עצר, הכניס לבית הסוהר
קָלָה = סוף, כיליון (כמו במבע "כלה ונחרצה")
קָלָה = (פועל בעבר) בָּטַל, פָּסַק
קָלָה = אישה ביום חתונתה

- חברו טקסט וכללו בו ככל שתוכלו מן המילים שוות-הצליל האלה:
- קָלַע = פועל בעבר, ירה למטרה
קָלַע = מיטיב לקלוע
קָלָה = הלהיט באש (כגון פרוסות לחם, פיצוחים)
קָלָה = 1. שמשקלה מועט, ההפך מכבדה
2. שאינה קשה
קָלָא = אסר, עצר, הכניס לבית הסוהר
קָלָה = סוף, כיליון (כמו במבע "כלה ונחרצה")
קָלָה = (פועל בעבר) בָּטַל, פָּסַק
קָלָה = אישה ביום חתונתה

6. נסו למצוא מילים הומונימיות רבות ככל שתוכלו, וכתבו טקסט שיכלול אותן ויצביע על הקושי להבין את הטקסט בשל המילים הללו.
- ככל שאר המשימות, גם השלמת משימה זו נתונה לשיקולו של המורה, לרמת הלימודים בכיתה ולמידה ההבנה של התלמידים את הנושא הנלמד.

(2) פוליסמיה

לעתים למילה יש יותר ממשמעות אחת, אך בין המשמעויות המגוונות ניכר קשר כלשהו. לתופעה זו קוראים פוליסמיה. למשל: למילה "שורש" יש יותר ממשמעות אחת: (א) חלק הצמח היונק את המזון וסופג את המים וכך מאפשר לצמח חיים; (ב) החלק שממנו יוצא איבר בגוף, כגון שיניים, שערות. (ג) מקור (של הרגשה, של דעה או של תורה פילוסופית, למשל); (ד) בלשון: שלושה (לפעמים ארבעה) עיצורים שמהם גזרות המילים; (ה) במתמטיקה: גודל שאם נעלה אותו בחזקה כלשהי, נקבל מספר נתון. למשל: השורש המרובע של 9 הוא 3. על פי משמעויותיה המגוונות המילה "שורש" מצטרפת למילים אחרות ויוצרת עמן צירופים מקובלים, כגון "שורש נשמתו", "להכות שורש" אם במשמע הביולוגי ואם בהשאלה, במשמע מופשט, כגון "העולים הכו שורש במולדתם החדשה-ישנה". יש לזכור כי מילים רבות משמעויות יכולות להשתייך לשדות סמנטיים אחרים. למשל: המילה "מגרפה" שייכת לשדה הסמנטי של כלי עבודה בגינה, אך המילה המקראית "מגרפה" שייכת לשדה הסמנטי של כלי נגינה. הפוליסמיה (= ריבוי המשמעויות) היא אחת הסיבות לאי־הבנה של טקסטים, ומודעות אליה יכולה לעזור מאוד להבין את הטקסט לאשורו.

למורים: אנו מבקשים להדגיש שההבחנה בין הומונים לפוליסמיה בעייתית ואינה חד-משמעית. לצורכי ההוראה ההבחנה העיקרית היא בריבוי המשמעויות, כי תופעה זו היא המקשה לפעמים על הבנת הטקסט.

משימה שלישית:

על פוליסמיה (מילים רבות-משמעויות) (עמ' 67)

פעילות יחידנית

1. חפשו במילונים עשר מילים שיש להן יותר ממשמעות אחת ושכצו את המילים במשפטים. כל משפט במשמעות אחרת.

2. קראו את השיר שלפניכם ומלאו את המשימה שאחריו:

שֶׁבֶר עֶנָן אפרים סידון

וְחוּץ מִזֶּה, אֵיךְ זֶה נְדוּג בְּשָׂמִים.
כְּלוּמֵר, מָה הַכָּלִים,
כְּשֵׁי שֶׁבֶר עֶנָן הוֹלְכִים עַל קִבִּים
אוּ יוֹשְׁבִים בְּכֶסֶא גִלְגָּלִים?

בְּחִיפָה, כֶּף אֶמְרוּ, הִיָּה שֶׁבֶר עֶנָן.
וְיַעַל שְׂאֵלָה בְּעֶנְיָן,
אִם שָׁמוּ לוֹ גָּבֶס מִיָּד
וְהִזְמִינוּ רוּפָא בְּזִמָּן.

- א. מהי המילה הפוליסמית שעליה שבגללה יעל הבינה שלא כשורה את הנאמר בפתיחת השיר?
- ב. בדקו במילון מה הן המשמעויות הנוספות של המילה "שָׁכַר".
3. אמא כעסה על בנה הקטן שהניח עוגה על הרצפה. "אבל, אמא", אמר נעלב, "בסיפור שקראו לנו בגן כתוב שאמא מכבדת את הרצפה, אז גם אני רוצה".
א. על מה מבוססת טעותו של הילד?
ב. איזו עוד משמעות יש למילה "לְכַבֵּד"?
- שלוש המשמעויות של המילה "לְכַבֵּד": (1) להציע לאורח דברי מאכל (בדרך כלל ממתקים או משקה ועוגה), (2) לנקות (את הרצפה) ו- (3) לתת כבוד, להתייחס לזולת כאל אדם מכובד.
4. לפניכם רשימת מילים רבות-משמעות. כתבו ליד כל מילה מה הן משמעויותיה וכתבו מילה נרדפת או הסבר לכל אחת מן המשמעויות:
שיעור (יחידת לימוד; מידה), רוח (תנועת אוויר, נשמה), רגל (חג, איבר ההליכה), עָרַב (נעים; אחראי), פרי (חלק בצמחים המכיל אל הזרעים; רוח, שכר), רעש (רעידת אדמה; שאון, ההפך משקט).

3. הפכים וניגודים (עמ' 68)

- בלשון יש הרבה זוגות מילים שמשמעותה של האחת הפוכה מזו של האחרת. למשל: רע-טוב, גבוה-נמוך שחור-לבן, גדול-קטן. אבל לאמיתו של דבר כמעט כל זוגות המילים הללו אינם מייצגים הפכים של ממש. כמעט תמיד כששואלים אם עצם כלשהו גדול או קטן יש לשאול "ביחס למה?". כלב גדול מנמלה, אך קטן מפרה או מפיל. חידק גדול מוירוס, אך קטן מיצור רב-תאי.
- יש להתייחס לשלושה סוגי הפכים: 1. היפוך מוחלט 2. ניגוד ברצף 3. הפכים.
1. ההיפוך המוחלט מתקיים בין זוגות מילים כשמשמעה של מילה אחת מן השתיים הוא היפוכה של משמעה האחרת. למשל: מת-חי, זכר-נקבה. כל אחת משתי המילים בזוג זהה למילה האחרת בצירוף המילה "לא". כלומר, מי שחי הוא לא מת, זכר אינו נקבה ולהפך.
 - שימו לב שההפך של אדום אינו "כחול" או כל צבע אחר, אלא "לא אדום".
 2. הניגודיות יחסית ומצויה ברצף. אפשר ליצור רצף בין שני קטבים כגון בין שחור ללבן. כל הנקודות על פני הרצף הזה תהיינה אפורות, אך מידת הלבון או השחור תהיה שונה. ככל שנהיה קרובים יותר לקוטב השחור האפור יהיה כהה יותר, וככל שנתקרב לקוטב הלבן, האפור יהיה בהיר יותר. הניגודיות היא בין הקטבים.

ניגודיות כזו קיימת בין המילים בזוגות קטן – גדול, גבוה – נמוך, יפה – מכוער, טוב – רע, חכם – טיפש, ישר – עגול, ועוד רבים. שימו לב שלא תמיד הניגודיות שלמה. למשל, לא כל מה שאינו יפה הוא מכוער, על כן יש בניגודיות כדי להטעות.

3. ההפכים הם זוגות מילים שבהם מילה אחת היא ה"צד השני של המטבע" של רעותה. למשל: מכר – קנה, קלקל – תיקן, לפני – אחרי, הדליק – כיבה, כתב – מחק.

משימה רביעית:

על הפכים וניגודים (עמ' 69)

פעילות בזוגות

1. לפניכם רשימה של זוגות מילים. מיינו אותם לפי סוגי ההפכים:
אמת – שקר, חם – קר, יבש – רטוב, חרוץ – שקדן, אשה – איש, משעמם – מעניין, בקי – בור, ילד – ילדה, ער – ישן, רועש – שקט, קל – קשה, עשיר – עני, ריק – מלא, מוקדם – מאוחר, אתמול – מחר, מבושל – נא, בא – יצא.
2. הביאו עוד דוגמאות לזוגות מילים שאינן מוציאות זו את זו, כלומר, לא כל מי שאינו א' הוא ב'.
לדוגמה: אב-בן (לא כל מי שאנו אב הוא בן), עשיר-עני (לא כל מי שאינו עשיר הוא עני) רועש-שקט (לא כל מי שאינו רועש הוא שקט) וכן הלאה.

4. לשון ייצוגית וריגושית (עמ' 69)

למילים יש משמעות ייצוגית, כלומר המילים מייצגות משהו בעולם, אך בעזרת הלשון בני האדם מעבירים לאחרים לא רק מידע ומחשבות, אלא גם רגשות. חוץ מהמשמעות הייצוגית החד-משמעית, יש למילים גם משמעות נלווית של רגשות. לתוספת משמעות זו קוראים קונוטציה. לקונוטציה יש חשיבות רבה באשר להעברת מסרים. למשל, המילה "מולדת" שונה במשמעה הקונוטטיבית מהמילה "ארץ" או "מדינה", כי יש לה משמעות ריגושית רבה יותר. יש מילים שיש להם משמעות ריגושית חיובית, כגון "חירות", "מאבק", "חופשה", "אהבה", ולעומתן יש מילים שמשמען הריגושי שלילי, כגון "פיגוע", "מחבל", "פשע", "רודן" "שחיתות". מילים אחרות הן נייטרליות מבחינת העומס הריגושי כגון "קילומטר", "כיסא", "עט".

יש שאנו נוקטים אותה מילה, וההקשר הוא היוצר את המשמעות הריגושית. למשל: למילה "ישראל" במשפטים "ישראל היא מדינה במזרח התיכון" ו"ישראל היא הבית שלי" יש עומס רגשי שונה.

אנו משתדלים להשתמש בלשון ייצוגית כאשר אנו מבקשים להעביר פרטי מידע, כגון במסירת הכתובת ומספרי הטלפון של הדובר, במתן הוראות, בהוכחת משפט בגאומטריה, בכתיבת מאמר מדעי ועוד. לעומת זאת, כאשר אנחנו רוצים להביע רגשות חיוביים או שליליים אנחנו נוקטים מילים בעלות עומס ריגושי. גם כאשר אנחנו מבקשים לשכנע, ולא דווקא באמצעות ההיגיון, אנו משתמשים במילים בעלות עומס ריגושי, כגון בפרסומות ובתעמולת בחירות.

המשמעות הריגושית של מילים משתנה מתקופה לתקופה ומתרבות לתרבות. למשל המילה "שואה" במקרא משמעה אסון, אבל היום ברור לכל דובר עברית כי "שואה" אינה סתם אסון אלא נלווית לו משמעות ריגושית רבה מאוד. דוגמה אחרת: בראשית ימי העליות המילה "התיישבות" הייתה בעלת קונוטציות רבות. לאחר מלחמת ששת הימים המילה "התנחלות" החליפה את המילה "התיישבות" גם בכל הקשור לעומס הריגושי שהיא נושאת. המשמעות הכוללת של המילה היא, אם כן, תלוית תרבות ותקופה. על פי נקיטת מילה זו או אחרת אפשר לדעת באיזו תקופה נכתב הטקסט ומי חיבר אותו.

מובן כי העומס הריגושי של המילה אינו מוחלט, לא מבחינת עוצמתו ולא מבחינת משמעו. לא מעט מילים נושאות משמע כזה בפי דובר אחד, ואחר בפי דובר אחר, כגון "מזרחי", "אשכנזי", "לבן" "שחור", "פרסומת", "בגרות". אבל למרות אי הוודאות ואי המוחלטות בהתייחסות לטקסטים אי אפשר להתעלם מן המשמעות הריגושית של המילים, שהרי הן חלק בלתי נפרד מן המסר של הטקסט הנקרא או הנשמע.

משימה חמישית:

על ייצוגיות וריגושיות (עמ' 70)

פעילות בזוגות

1. מה ההבדל במסר בין המבעים האלה? עמדו בעיקר על העומס הריגושי שלהם:

א. הקיר הפונה לים – הכותל המערבי

ב. בשר תרנגולת – בשר עוף

ג. משרד הסעד – משרד הרווחה

ד. קוקה-קולה הוא משקה חום – קוקה-קולה הוא טעם החיים.

ה. חנות מכולת – מעדנייה

2. בלשון החדשות שומעים לעתים את המשפט הזה: "הממשלה החליטה על גזרות כלכליות חדשות".

מהי המשמעות הקונוטטיבית של משפט זה בהשוואה למשפט "הממשלה החליטה להעלות את שיעור המיסים"?

3. קראו את השיר שלפניכם ומלאו את המשימות שלאחריו.

הסתכלות בדבורה לאה גולדברג

א.

ברבוע חלון מואר —
על שמשה, מבחוץ,
צללית של דבורה
כמעט אין לראות את הנפיה.

הפוכה,

גוף צר.

שש רגלים דקות —

בגלוי עירם,

באיום מכער

זוחלת דבורה.

איה נכתיר אותה בדברי שירה?

איה נשיר ומה?

יבוא ילד קטן ויאמר:

המלכה עירמה.

ב.

בשמש היא היתה עלה זהב נופל,
בפרח היא היתה טפה של דבש אפל.
ואגל טל בנחיל של פוכבים —
ופה היא צל.

מלה אחת של שיר בנחיל המצלצל,

בשורת רצון נמרץ בתוף שרב עצל,

תנועת האור באפר דמדומים —

ופה היא צל.

ג.

מדבשה? מי יזכר את דבשה?

הוא שם, הרחק, בפנרת,

פאן, בשמשה מוארה, גופה, ראשה —

פלך עקץ, שנאה אין-אונים עלובה וענרת.

הפחד הורג.

השמרי לנפשה.

מתוך "עם הלילה הזה", ספרית הפועלים, 1964

א. קראו באנציקלופדיה או באינטרנט הסבר מדעי על הדבורה.

ב. ערכו השוואה מבחינת העומס הריגושי בין השירים ובין הטקסט המדעי.

ג. מה הן המילים בעלות העומס הריגושי בשיר? "תרגמו" אותן למילים ייצוגיות.

משימה זו מתאימה במיוחד לעבודה בקבוצות.

פרק ט'

אמצעים רטוריים (עמ' 72)

אמצעים רטוריים הם אמצעים לשוניים-סגנוניים ומבניים המסייעים לכותב לשכנע את הקוראים באמתות המידע, בנכונות העמדה, בתקפות הטענות, בצורך או בכדאיות לפעול וכדומה. האמצעים הרטוריים אמורים לסייע לקורא להבין את המטרות הסמויות או הגלויות של הכותב (גדיש, פרילוק ורוזנר, תשס"ג).

מרבית האמצעים הרטוריים המוכרים לנו משמשים בטקסטים מגמתיים שמטרתם – שכנוע (ראו סעיף "סוגות"). לעומתם, טקסטים שמטרתם מסירת מידע, ייכתבו בלשון ייצוגית. לעתים טקסטים מידעיים ייכתבו בלשון ציורית-ריגושית, העשירה באמצעים אמנותיים (כגון דימויים, מטפורות, חזרות והאנשות, וכן שימוש מרובה בגוף ראשון ושני להבלטת המוען והנמען), כדי להבטיח העברת מידע בהירה ובטוחה יותר (גדיש, פרילוק ורוזנר, תשס"ג).

חשוב לשלב כאן את העיסוק בסוגות הטקסטים ולעמוד על האמצעים הרטוריים האופייניים לכל אחת מהסוגות. ניתן, כמובן, לעמוד על מאפייני הסוגות, באופן מזדמן, בהתאם לטקסט הנלמד (ראו "שער ללשון", סעיף 5: "סוגים וסוגות של טקסטים").

להלן טבלה הכוללת מגוון של אמצעים רטוריים ודרכים לשיבוצם בטקסט. אפשר להדפיס את הטבלה ולחלק אותה לתלמידים (גדיש, פרילוק ורוזנר, תשס"ג, עמ' 7-9).

אפשרויות אחרת – לבקש מהתלמידים לסרטט טבלה ולשבץ בה אמצעים רטוריים בכל פעם שייתקלו בהם במהלך הלמידה ב"שער ללמידה מטקסטים" (הכולל מגוון רחב של משימות הדנות באמצעים רטוריים). השיקולים באשר לדרך העבודה הם בידי המורה.

במשימות המופיעות בהמשך הפרק, יתרגלו התלמידים את השימוש באמצעים רטוריים מגוונים. אפשר, כמובן, להיעזר בטקסטים אחרים לתרגול. אנו ממליצים להפנות את תשומת לבם של התלמידים לשימוש באמצעים רטוריים בספרי לימוד כמו היסטוריה, מדעים, תנ"ך וספרות. עיסוק באמצעים רטוריים בטקסטים ממקצועות לימוד שונים, יסייע לזיהוי המאפיינים הייחודיים של האמצעים הרטוריים בטקסטים מסוגות שונות.

רשימה (חלקית) של אמצעים רטוריים:

האמצעי הרטורי	הסבר	אמצעים
1. פנייה להיגיון	הכותב מנסה לשכנע את הנמען בכלים הגיוניים.	- תבניות לוגיות (סיבתיות, הסתייגות, היקש, מסקנה וכדומה) - נתונים מספריים - הסתמכות על מקורות
2. הסבר	הכותב משתמש בדרכים שונות של הסבר – לא פעם מתוך עולמו של הנמען ועל ידי כך מקרב את הנמען לטקסט.	- הדגמה, ריבוי דוגמאות - אנלוגיה - משל - סיפור
3. אמתות מוסכמות	הכותב מנסה את רעיונותיו כאמתות מוסכמות שאין לערער עליהן, ובכך הוא עשוי לנטרל את הביקורת של הנמען.	- גוף ראשון רבים (כיום אנחנו יודעים ש...) - סתמיות (אנשים נוטים לחשוב ש...) - מוטיב "העדר" (הכול יודעים ש...) - ודאות (אין ספק ש...) - ידוע ש...
4. עירוב הנמען	בכתיבתו מתייחס הכותב לנמען "כאלו" הוא נוכח במקום ויוצר עמו דיאלוג. בדרך זו הוא מקרב אותו לעמדתו ומשיג את שיתוף הפעולה שלו.	- גוף שני (פנייה אל הקורא) - גוף ראשון רבים - שאלות אמתיות או רטוריות במקום מה שכתוב: משפטי שאלה
5. הבלטת המסר על ידי הדגשה	ההדגשות השונות מבליטות את המסר ותורמות לשכנוע הנמען. לעתים, הבלטת המסר מושגת על ידי ביטויים שיש בהם הגזמה והפרזה.	- חזרות: על צלילים – כולל חריזה – על מילים ועל מבנים תחביריים) - מילים טעונות (בעלות קונוטציה חיובית או שלילית) - משפטי ייחוד - תבניות ניגודיות - שאלות רטוריות - ביטויי ודאות (לכל הדעות, ברור ש...) - חריגה מסדר המילים המקובל - לשון ציורית - סימני פיסוק: סימן קריאה

האמצעי הרטורי	הסבר	אמצעים
6. אירוניה	האירוניה היא פער בין שתי רמות של משמעות, המפורשת והסמויה. באמצעותה הכותב יכול למתוח ביקורת, ללגלג ולתקוף.	- דו-משמעות מכוונת (למשוך את תשומת הלב), שבירת צירופים - לשון סגי נהור (גם על ידי מרכאות) - מאמר מוסגר, היגר בסוגריים - השמת דברים מופרכים בפיו של בעל הדעה המנוגדת - דו-משמעות - שילוב ביטויים מלשון הדיבור
7. המרצה לפעולה	בטקסט יש קריאה לנמען לפעול בדרך מסוימת שהכותב ממליץ עליה.	קריאה לנמען לפעול בדרך מסוימת שהכותב ממליץ עליה, באמצעות שימוש באמצעים כמו מודליות (אסור ל-; כדאי ל-; צורות ציווי); סימן קריאה
8. נחרצות	הכותב יכול להשיג תחושה של שכנוע ולדרבן לפעולה על ידי ניסוח נחרץ, תקיף וחד-משמעי.	חזרות, תבניות ניגודיות דרך השלילה, מילים מעצימות (סופרלטיבים), ביטויי ודאות, סימני פיסוק ריגושיים (שימוש מרובה בסימנים: ..., !, ?)
9. דרמטיזציה	הכותב בונה אווירה של מתח ושל הפתעה, ובכך יוצר עניין אצל הנמען, ההופך למעורב במתרחש.	זמני הפועל: שימוש רב בהווה, סימני פיסוק ריגושיים (...!, ?!), תבניות ניגודיות, חריגה מסדר המילים המקובל

להלן סוגים נוספים של אמצעים רטוריים. המורה ישקול באיזו מידה הוא יקנה לתלמידיו את האמצעים הרטוריים הנוספים הללו.

מבנה רטורי (עמ' 74)

דרך הארגון של הטקסט ומבנה הטקסט שהכותב בוחר, אמורים גם הם לשרת את רצונו לשכנע; במובן הזה אפשר לראות גם בהם אמצעים רטוריים.

מבנים מסוימים תורמים לבהירות ולקליטה יעילה של המסר, כגון מבנים מדורגים – מן הקל אל הכבד, מן המוחשי אל המופשט, מן המוקדם אל המאוחר (סדר כרונולוגי), מן הסיבה אל התוצאה, מן הקרוב אל הרחוק, מן הכלל אל הפרטים. מבנים אלו נקבעו במשך הזמן כמבנים סטנדרטיים או קנוניים, כלומר, טקסטים רבים מאורגנים בסדרים שנזכרו.

לדוגמה, סיפורים מתחילים בדרך כלל בהצגת רקע ובמצב הדברים בזמן מסוים, בהמשך מתוארת הסתבכות או תפנית במצב הדברים, ומכאן מתפתחת העלילה עד לסופה שלעתים

משמש בסיס להצגת לקח או מוסר השכל. מעשיות רבות פותחות ב"היה היה...." ומסתיימות ב"..... ומאז הם חיו באושר ובעושר."

לעתים אין הדבר כך. לדוגמה:

למעשייה **כיפה אדומה** חוברו גרסאות רבות – עממיות וגם מודרניות – אשר לא תמיד שומרות על הסדר הרגיל של הצגת הדברים כי למחבריהם יש כוונות רטוריות אחרות. אחת מהגרסאות מובאת להלן:

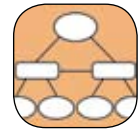
"מאז חיו כיפה אדומה ומשפחתה באושר ובעושר. אך לא כך היה בראשית הדברים. יום אחד שלחה אמא את כיפה אדומה לשוק הרחוק לקנות מעט ירקות ופרות. המשפחה הייתה ענייה ואף כסף לאוטובוס לא נותר. לכן היה עליה ללכת ברגל. 'לכי, בתי, ישר לשוק ואל תסטי מהדרך.' כיפה אדומה ראתה בדרך כניסה לגן יפה ומזמין. 'אנוח לי מעט,' חשבה כיפה אדומה. לפתע ראתה לרגליה כרטיס הגרלה. הרימה אותו, המשיכה לשוק וחזרה הביתה ובידה סל כבד. באותו ערב עלה בגורל מספר הכרטיס שבידה, וכיפה אדומה ומשפחתה זכו בפרס הגדול. כלומר, לא תמיד צריך לשמוע בקול אמא."

סיפור זה הופך את הסדר הרגיל. הסיום הועתק להתחלה בכוונה כדי להעצים את הציפייה למעשייה ולמוסר השכל מוכרים (סטנדרטיים). מחבר הסיפור שלפנינו מהתל בנו והופך את מוסר ההשכל על פניו.

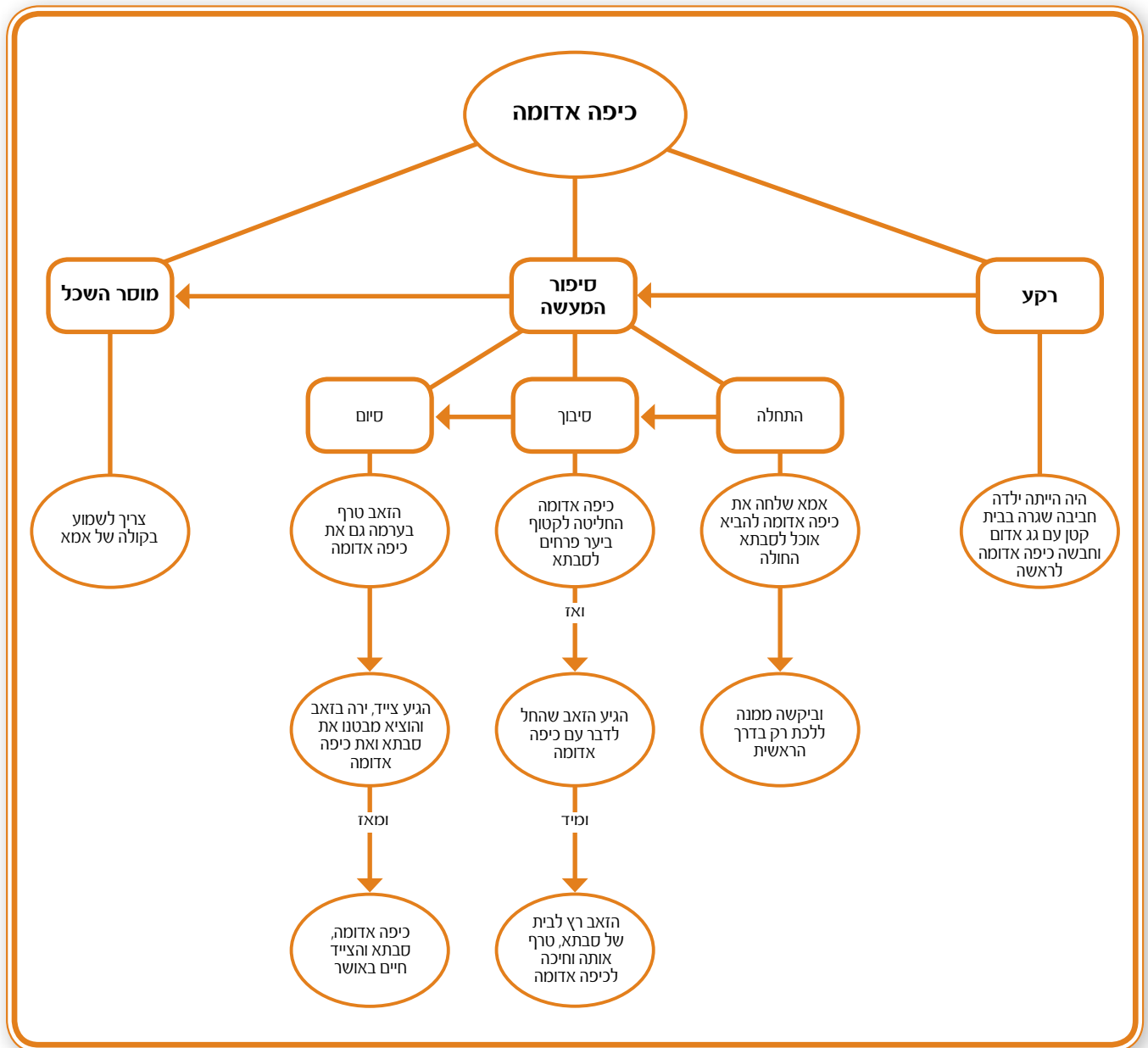
היפוך הסדר והלקח מגבירים את העניין.

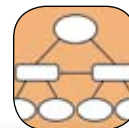
המפה המושגית של המעשייה **כיפה אדומה** ב"גרסה ההפוכה" תציג את מבנה הטקסט בסדר שיצר המחבר: סיום, רקע, עלילה, מוסר השכל. כך יתאפשר הן לעקוב אחר רצף הטקסט הן לזהות ביתר קלות את הסדר הלא רגיל ולדון בו.

למעשה, מפה מושגית של טקסט מציגה את המבנה הרטורי שלו. לפיכך ניתן להיעזר בה (במפה מוכנה) או בתהליכי הכנתה (מפה שיוצר התלמיד), כדי לעמוד על מבנה הטקסט כאמצעי רטורי.

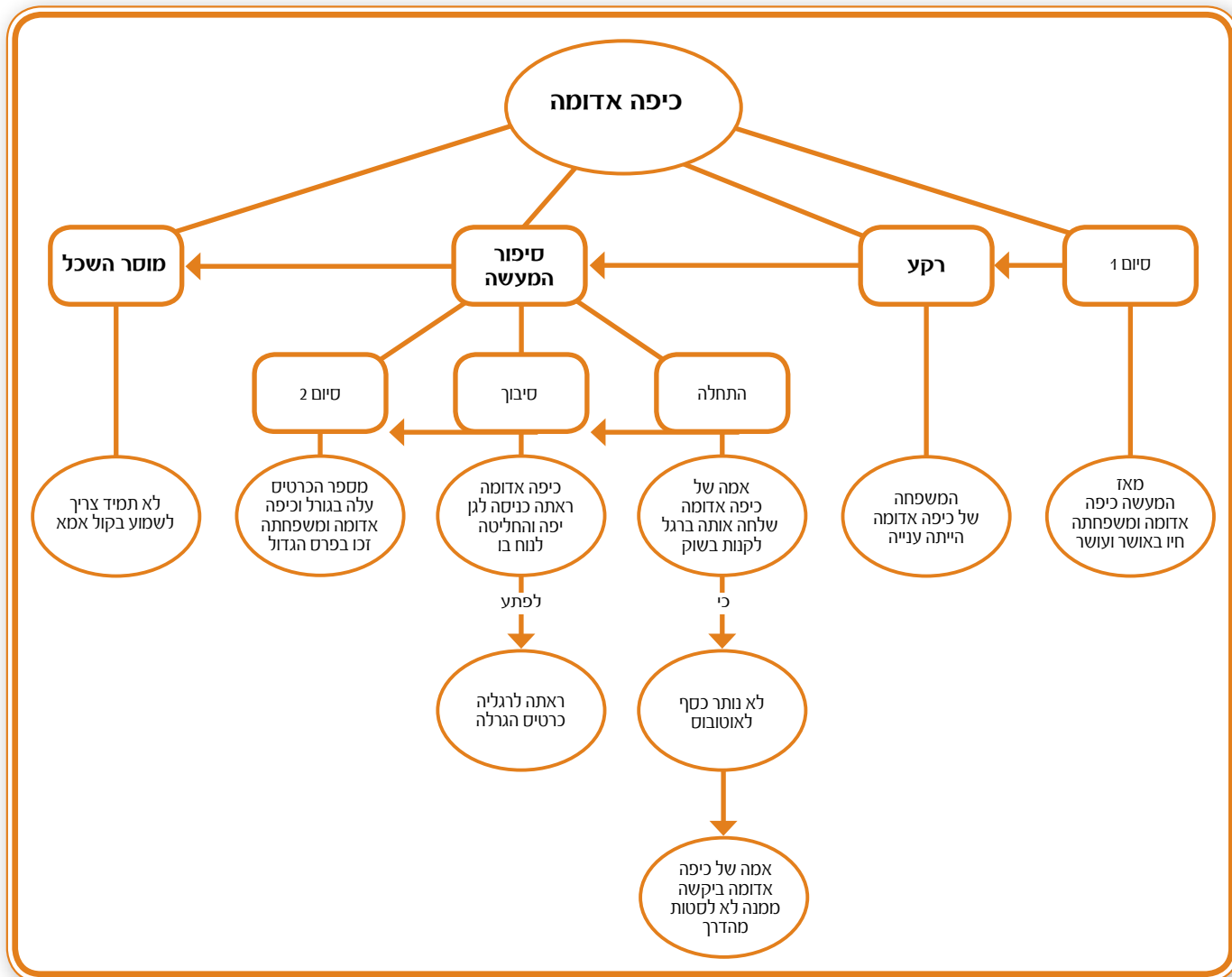

מפה מושגית לגרסה המוכרת של כיפה אדומה (עמ' 75)

מפה מושגית ל"גרסה ההפוכה" של כיפה אדומה (עמ' 76)

דוגמה אחרת: בטקסט **סיעון** מוסברות לעתים דעות שונות. מבחינה לוגית אין כל הבדל באיזה סדר יובעו הדעות הללו. מבחינה רטורית חשוב שהטקסט יסתיים בעמדת המחבר – העמדה שבהגיגה הוא רוצה לשכנע את הקורא. לעתים תהיה לו כוונה רטורית אחרת ודעתו תוצג לפני הדעה הנגדית.

יצרנו שתי גרסאות לטקסט **עולם ללא מחשבים**. קראו את שתי הגרסאות ומלאו את המשימות הבאות. לכל אחת מהגרסאות מותאמת מפה מושגית.

1. זהו את התפקיד הרטורי של כל פסקה בכל אחד מהטקסטים.
2. האם לפסקות הדומות בתוכנן – יש תפקיד רטורי דומה בשני הטקסטים? הסבירו ונמקו את התשובה.
3. עיינו במפה המושגית הנלווית לכל טקסט: באיזו מידה המפה המושגית מסייעת לחשוף את המבנה הרטורי של הטקסט, להבין את השתלשלות העניינים בטקסט ואת עמדת הכותב ולזהות את המסר שלו? הסבירו, הדגימו ונמקו את התשובה.

גרסה 1

עולם ללא מחשבים (עמ' 77)

דמיינו לכם עולם ללא מחשבים.

אם ייעלמו כל המחשבים מן העולם שלנו, תיסוג התעשייה לעולם המכונות הפשוטות ומנועי הקיטור, והתקשורת תחזור לעידן הקשר הישיר באמצעות טלפונים ומכתבים המועברים באופן פיזי ליעדיהם. הכלכלה תחזור לעידן הכסף המוצק או אף לסחר חליפין. המידע בין מקומות מרוחקים יזרום באיטיות רבה. דמיינו לכם איך ייראו תחומים נוספים שהמחשבים ייעלמו מהם. מחשבים הם חלק בלתי נפרד מחיי היומיום שלנו בכל תחום ובכל מקצוע. כמעט בכל מכונה או מכשיר חשמלי יש מחשב האחראי לתפקודיהם השונים.

חברות, גדולות כקטנות, בתי עסק, משרדים ממשלתיים, בנקים, גופים ציבוריים ותעשיות מגוונות (מתעשיית הטקסטיל ועד לתעשיית הקולנוע) מסתמכים במידה רבה על מחשבים למטרות שונות, החל משמירת מידע וטיפול בו וכלה בשליטה על רובוטים העובדים בפסי ייצור. רוב הגופים כלל לא יוכלו לתפקד בלעדי המחשבים. גם בעבור האדם הפרטי הפך השימוש במחשב לחלק בלתי נפרד משגרת החיים, עד כי מרבית תושבי המדינות המפותחות אינם יכולים לתאר את חייהם ללא המחשב והנלווים לו, כמו רשת האינטרנט. בלא המחשב לא הייתה יכולה האנושות להגיע להישגים כגון מסעות בחלל או נחיתה על הירח, ניתוחים מתוחכמים, טלפונים סלולריים ועוד.

המחשב הוא מכונה המעבדת נתונים על פי תכנית, כלומר על פי רצף פקודות נתון מראש. כאשר משבצים מחשב במכונה, היא יכולה לפעול בגמישות רבה ולהתאים עצמה למצבים רבים, על פי אפשרויות התוכנה המותקנת בה. ללא מחשבים אולי לא נחזור לתקופת האבן. אבל חיי היומיום ייעשו קשים הרבה יותר מאלה שאנו מורגלים להם כעת.

בתחילת המאה התשע-עשרה, קבוצה של פועלים אנגלים (לודיטים) מחתה נגד השינויים שגרמה המהפכה התעשייתית, שאיימו על פרנסתם המסורתית. הם הרסו נולים מכניים שהחליפו את תעשיית הטוויה שהתבססה על נולים המופעלים באופן ידני ושינתה את אורח חייהם המסורתי. שמם של הלודיטים הפך שם נרדף לאנשים שמתנגדים לכל שינוי – בעיקר לשינוי טכנולוגי.

כיום יש "לודיטים" חדשים המתריעים על ההשלכות השליליות שיש למחשוב בתעשייה ובחיי היומיום, כגון הגידול בשליטה שיש לממשלות וחברות תעשייתיות על חיי הפרט, תחושות של איבוד הפרטיות וכן ניכור חברתי ובין-אישי. לדוגמה, השימוש בדואר אלקטרוני (אי-מייל) ובצ'אט לצורכי תקשורת חברתית הנפוץ אצל מתבגרים, גרם לירידה במעורבות חברתית וברווחה הנפשית ולעלייה בתחושות של בדידות ודיכאון. המתבגרים יוצרים "חברויות וירטואליות" דרך הרשת במקום חברויות בחיים האמיתיים, שהן חזקות, משמעותיות ותומכות יותר. למשחקי מחשב יש השפעות שליליות על יחסים חברתיים כמו גם על יחסים במשפחה. תופעה בולטת אחרת היא העלייה בהתנהגות אלימה עוינת ותוקפנית אצל נערים המושפעים ממשחקי מחשב אלימים.

האם בשל ההשפעות השליליות הללו יש לנפץ את כל המחשבים?

אלי קוזמינסקי, על פי:

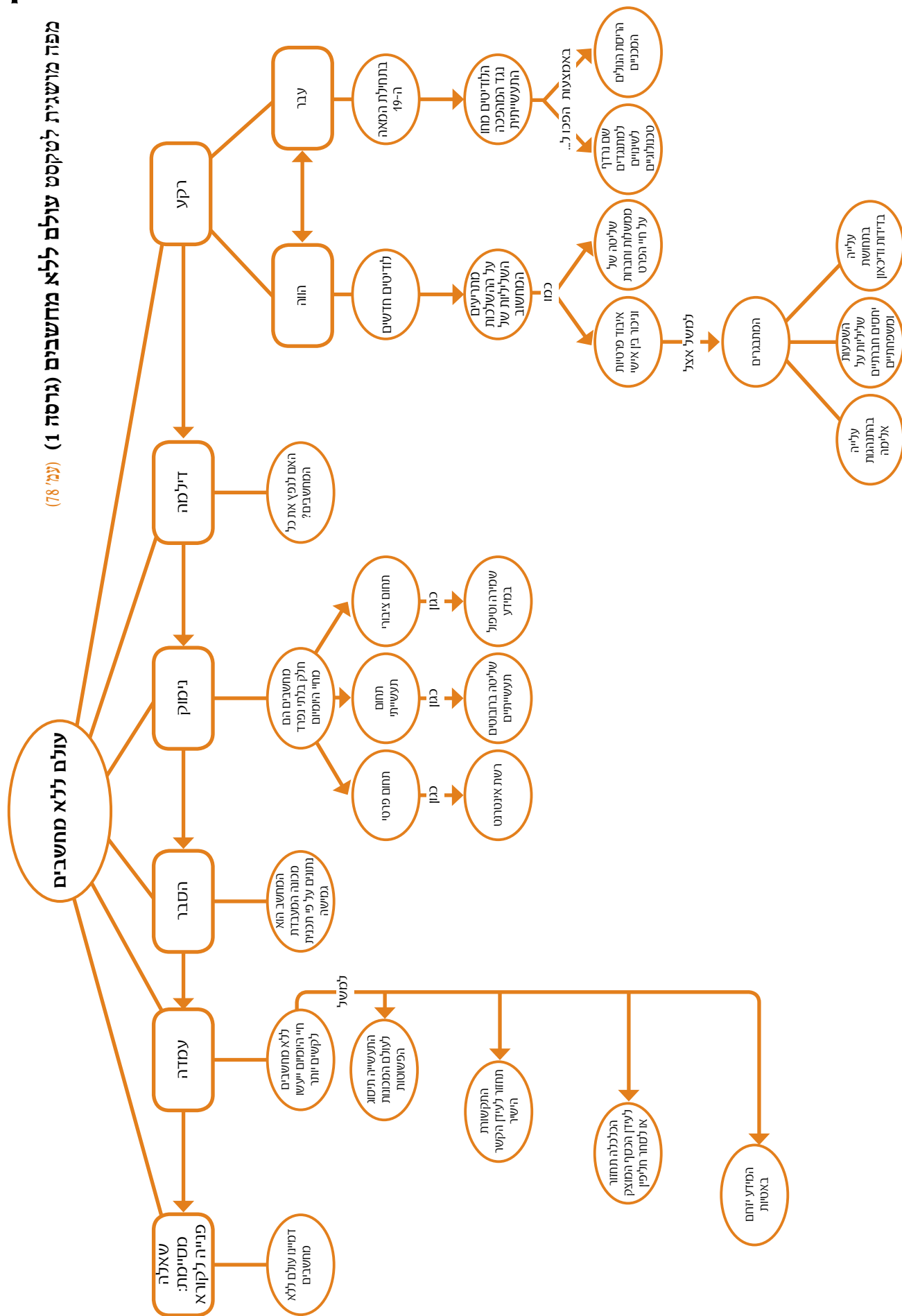
הערך "לודיטים" בוויקיפדיה <http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9C%D7%95%D7%93%D7%99%D7%98%D7%99%D7%9D%D7%9C%D7%95%D7%93%D7%99%D7%98%D7%99%D7%9D>

<http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9C%D7%95%D7%93%D7%99%D7%98%D7%99%D7%9D%D7%9C%D7%95%D7%93%D7%99%D7%98%D7%99%D7%9D>

הערך "מחשב" בוויקיפדיה <http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%97%D7%A9%D7%91%D7%9E%D7%97%D7%A9%D7%91>

<http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%97%D7%A9%D7%91%D7%9E%D7%97%D7%A9%D7%91>

מפה מושיגית למקסט עולם ללא מחשבים (גרסה 1) (עמ' 78)

גרסה 2

עולם ללא מחשבים (עמ' 79)

בתחילת המאה התשע-עשרה מחתה קבוצה של פועלים אנגלים (הלודיטים) נגד השינויים שגרמה המהפכה התעשייתית, שינויים שאיימו על פרנסתם המסורתית. הם הרסו נולים מכניים שהחליפו את תעשיית הטווייה שהתבססה על נולים ידניים ושינתה את אורח חייהם המסורתי. שמם של הלודיטים הפך שם נרדף לאנשים שמתנגדים לכל שינוי – בעיקר לשינוי טכנולוגי.

כיום יש "לודיטים" חדשים המתריעים על ההשלכות השליליות שיש לשימוש במחשוב בתעשייה ובחיי היומיום, כגון הגידול בשליטה שיש לממשלות וחברות תעשייתיות על חי הפרט, תחושות של איבוד הפרטיות וכן ניכור חברתי ובין-אישי. לדוגמה, השימוש בדואר אלקטרוני (אי-מייל) ובצי'אט לצורכי תקשורת חברתית הנפוץ אצל מתבגרים גרם לירידה במעורבות חברתית וברווחה הנפשית ולעלייה בתחושות של בדידות ודיכאון. המתבגרים יוצרים "חברויות וירטואליות" דרך הרשת במקום חברויות בחיים האמיתיים, שהן חזקות, משמעותיות ותומכות יותר. למשחקי מחשב יש השפעות שליליות על יחסים חברתיים כמו גם על יחסים במשפחה. תופעה בולטת אחרת היא העלייה בהתנהגות אלימה עוינת ותוקפנית אצל נערים המושפעים ממשחקי מחשב אלימים.

האם בשל השפעות השליליות הללו יש לנפץ את כל המחשבים?

מחשבים הם חלק בלתי נפרד מחיי היומיום שלנו, והשימוש בהם נעשה כמעט בכל תחום ובכל מקצוע. כמעט כל מכונה או מכשיר חשמלי הנמצאים בשימוש כיום מכילים מחשב שאחראי לתפקודיהם השונים.

חברות, גדולות כקטנות, בתי עסק, משרדים ממשלתיים, בנקים, גופים ציבוריים ותעשיות שונות (מתעשיית הטקסטיל ועד לתעשיית הקולנוע) מסתמכים במידה רבה על מחשבים למטרות שונות, החל משמירת מידע וטיפול בו וכלה בשליטה על רובוטים העובדים בפסי ייצור. רוב הגופים כלל לא יוכלו לתפקד ללא המחשבים. גם בעבור האדם הפרטי הפך השימוש במחשב חלק בלתי נפרד משגרת החיים, עד כי מרבית תושבי המדינות המפותחות אינם יכולים לתאר את חייהם ללא המחשב והנלווים לו, כמו רשת המרשתת (אינטרנט).

המחשב הוא מכונה המעבדת נתונים על פי תכנית, כלומר על פי רצף פקודות נתון מראש. כאשר משבצים מחשב במכונה, היא יכולה לפעול בגמישות רבה ולהתאים עצמה למצבים רבים, על פי אפשרויות התוכנה המותקנת בה. ללא מחשבים אולי לא נחזור לתקופת האבן. אבל חיי היום יום ייעשו קשים הרבה יותר מאלה שאנו מורגלים להם כעת.

אם ייעלמו כל המחשבים מן העולם שלנו, התעשייה תיסוג לעולם המכונות הפשוטות ומנועי הקיטור, התקשורת תחזור לעידן הקשר הישיר באמצעות טלפונים ומכתבים המועברים באופן פיזי ליעדיהם. הכלכלה תחזור לעידן הכסף המוצק או אף לסחר חליפין. המידע בין מקומות מרוחקים יזרום באטיות רבה. כך דמיינו לכם איך ייראו תחומים נוספים שהמחשבים ייעלמו מהם.

דמיינו לכם עולם ללא מחשבים.

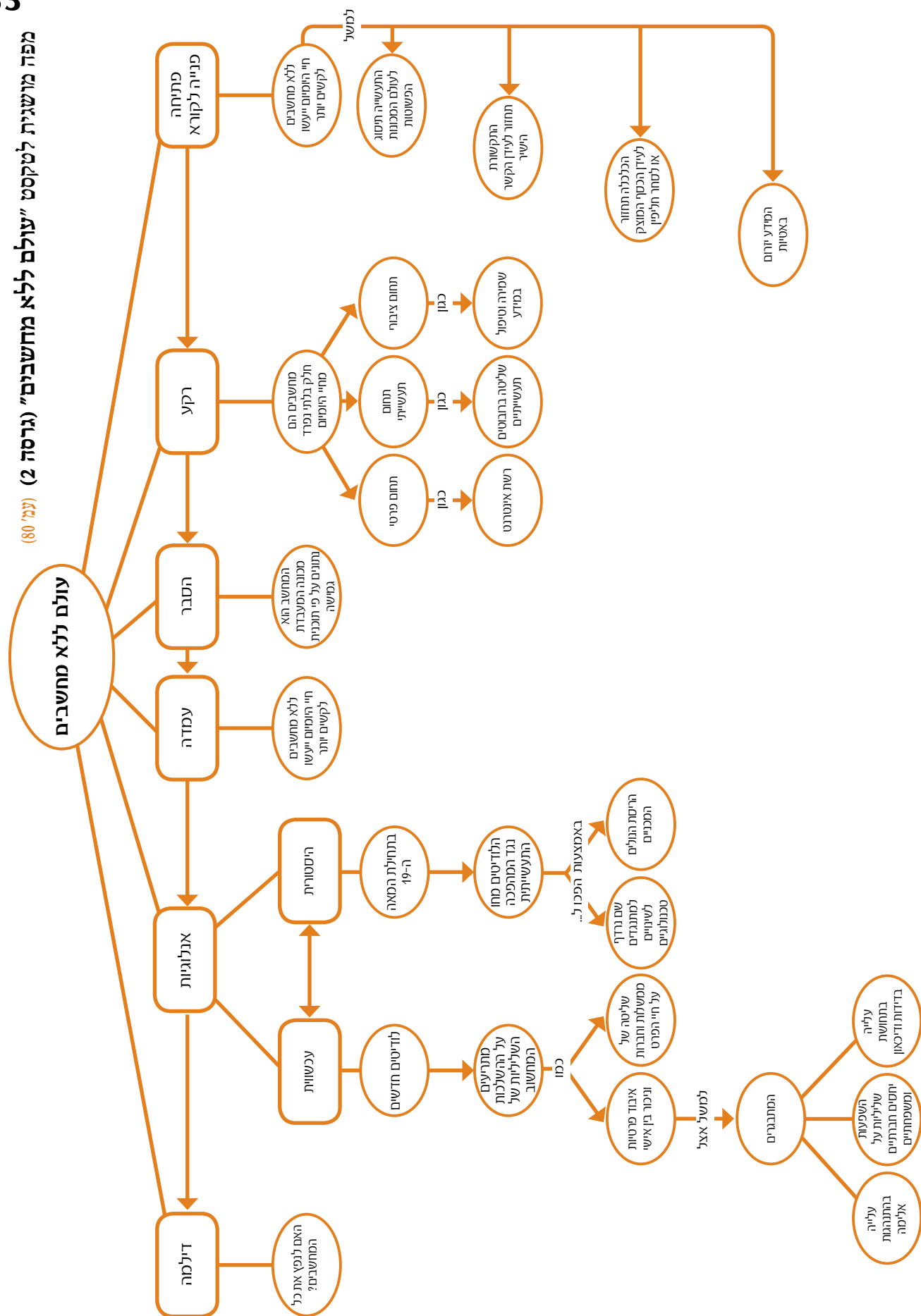
אלי קוזמינסקי, על פי:

הערך "לודיטים" בוויקיפדיה <http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9C%D7%95%D7%93%D7%99%D7%98%D7%99%D7%9D%D7%9C%D7%95%D7%93%D7%99%D7%98%D7%99%D7%9D>

<http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9C%D7%95%D7%93%D7%99%D7%98%D7%99%D7%9D%D7%9C%D7%95%D7%93%D7%99%D7%98%D7%99%D7%9D>

הערך "מחשב" בוויקיפדיה <http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%97%D7%A9%D7%91%D7%9E%D7%97%D7%A9%D7%91>

<http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%97%D7%A9%D7%91%D7%9E%D7%97%D7%A9%D7%91>

אפשר לבקש מהתלמידים להביא דוגמאות לטקסטים המתאימים למבנים שהוצגו לעיל ולהציג אותם באמצעות מפות מושגיות. בהמשך יוכלו לכתוב את הטקסטים בגרסאות שונות שתשקפנה כוונות רטוריות שונות ולמפות אותם. המפות המושגיות תוכלנה לשמש בסיס לדיון בהבדלים בין מבנה סטנדרטי לבין מבנה רטורי של טקסט.

משימה ראשונה:

זיהוי אמצעים רטוריים בטקסטים מסוגות שונות (עמ' 81)

פעילות בזוגות

במשימה זו מוצגים לפניכם שני טקסטים. הטקסט הראשון דן בהתחממות העולמית של כדור הארץ, והטקסט השני – בג'אנק פוד ובילדים.

1. קראו כל טקסט ומלאו את המטלה המופיעה בסופו.

טקסט 1: התחממות עולמית (עמ' 81)

"התחממות עולמית" או התחממות גלובלית באנגלית: (global warming) היא מונח המשמש לתיאור העלייה בטמפרטורה הממוצעת של אטמוספירת כדור הארץ ושל האוקיינוסים שעל פניו, שנצפתה במהלך מאה השנים האחרונות. הפנל הבין-ממשלתי לשינוי האקלים של האו"ם (IPCC), שעוסק בריכוז נתוני ההתחממות העולמית, סבור שהטמפרטורה העולמית הממוצעת עלתה ב-0.74 מעלות צלזיוס (עם רווח בר-סמך של ± 0.18 בין 1906 ל-2005). קיימת התאמה בין עליית הטמפרטורה לעלייה בכמות של הפחמן הדו-חמצני ושל גזי חממה נוספים באטמוספירה, שגורמת להגברת אפקט החממה. ה-IPCC סבור כי קיימת סבירות גבוהה מאוד שפעילות אנושית היא המקור העיקרי לגידול בכמות של גזי החממה, בעיקר כתוצאה משחרור גזים אלו לאוויר בעת שריפת דלקי מאובנים לצורך הפקת אנרגיה וכתוצאה מפעילות חקלאית.

שתי תצפיות מרכזיות קושרות את הגידול בכמות גזי החממה לפעילות האדם. התצפית הראשונה היא ההבדל בריכוז הגזים בין אזורים גאוגרפיים שונים. קיימת התאמה בין אזורים מאוכלסים ובין ריכוז גזי חממה גבוה. התצפית השנייה היא נוכחות של איזוטופים שאין להם מקור טבעי.

עליית הטמפרטורה היא היבט אחד של תחום רחב יותר העוסק בשינוי האקלים. ה-IPCC ואל גור הם חתני פרס נובל לשלום לשנת 2007. הם זכו בפרס בזכות תרומתם להגברת המודעות העולמית לשינוי האקלים.

אוחזר ביום 16.1.2008 <http://he.wikipedia.org/wiki>

2. זהו בטקסט לפחות שלושה אמצעים רטוריים. הדגימו כל אחד מהאמצעים שאיתרתם.

דוגמאות לאמצעים רטוריים בטקסט:

1. פנייה להיגיון של הקורא באמצעות הבאת נתונים מספריים: "הפנל הבין ממשלתי לשינוי האקלים..... שהטמפרטורה העולמית הממוצעת עלתה ב- 0.74 מעלות צלזיוס...".

2. הסבר: "התחממות עולמית היא מונח המשמש לתיאור העלייה שנצפתה במהלך מאה השנים האחרונות בטמפרטורה הממוצעת של אטמוספירת כדור הארץ ושל האוקיינוסים שעל פניו".
3. מתן אופי מדעי לכתבה באמצעות שימוש במושגים מדעיים – חלקם בלועזית וחלקם בעברית – שאינם מוכרים למי שאינו בקי בתחום: הפנל..., אפקט..., בר-סמך... וכדומה.

טקסט 2: ג'אנק פוד וילדים – האלטרנטיבה הבריאה (עמ' 82)

פיליס גלזר יוצאת למלחמה בג'אנק פוד ומביאה מתכונים לאוכל מהיר בריא יותר: מיני פיצות, צ'יפס ואפילו טורטייה ממולאת בעוף בנוסח מקסיקני. לפני שבוע בדיוק צלצלו אליי מתכנית טלוויזיה וביקשו שאשתתף בדיון על ג'אנק פוד. הפנייה באה בעקבות הצעה בכנסת להגבלת פרסום ג'אנק פוד בטלוויזיה בשעות הצפייה של ילדים. הייתה שם גם ילדה שנמצאת בטיפול נגד השמנה, שסיפרה שהפרסומות מגרות אותה ומדרבנות אותה לקנות מה שהוצע שם, כדי להיות "אין" כמו כל הילדים. היה פרסומאי אחד (של חברת ג'אנק פוד, כמובן) שניסה להתגונן (כמובן, הוא מרוויח מפרסומות). "מה את חושבת?" שאל התחקירן לקראת השידור. התחלתי לחשוב על הנושא ופתאום ראיתי תמונה הרבה יותר גדולה ומצמררת. ג'אנק פוד הוא רק סממן של בעיה עמוקה ומזיקה יותר והיא ההשתלטות האיטית אך הבטוחה של חברות מגה-גלובליות, כמו תעשיית המזון, על מקורות המזון שלנו. חברות אלה משקיעות טריליונים בפרסומות כדי לשכנע את כלל האנושות שאוכל מעובד שווה-ערך לאוכל אמיתי. ג'אנק פוד הוא לא רק פאסט פוד. הוא אוכל מתועש. הילד חולם על טעם השניצל והפירה של אימא, וחוזר הביתה לשניצל מתועש קפוא, מחומם במיקרוגל, ולפירה שעשוי מאבקה. אבל אם קוראים לשניצל "מאמא עוף", מרגישה האם בתת-הכרתה פחות נקיפות מצפון כשהיא מגישה אותו לילד. פאסט פוד לא חייב להיות מזיק. קחו את התאילנדים, שמכינים שפע מיני-מנות בריאות, ואת היפנים – שהסושי שלהם מכיל אלמנטים טבעיים ומזינים. ופעם כרסמנו גם אנו פולי תורמוס ופיצחנו גרעיני חמניות ודלעת במקום ביסלי ובמבה. חוץ מהמפגע הבריאותי של מזון מתועש עתיר שומן, סוכר, מלח וכימיקלים, הפאסט-פוד והג'ינק פוד של היום קשורים גם במחיקת ערכים קולינריים מסורתיים כמו הארוחה המשפחתית ואיסוף מתכונים. במקום לשבת עם ההורים סביב השולחן, הילד לומד לחמם מזון לעצמו במיקרוגל ומתיישב ליד המחשב או הטלוויזיה. לפי ממצאים שפורסמו לאחרונה במגזין "טיים" האמריקאי, המפתח לבריאות פיזית ונפשית של ילדים הוא ארוחות משפחתיות.

על פי פיליס גלזר, אוזר ועובד ביום 16.1.2008 <http://www.ynet.co.il/articles>

1. זהו לפחות שלושה אמצעים רטוריים בטקסט.
2. מהו המבנה הרטורי של הטקסט?
3. מהי הסוגה של כל אחד משני הטקסטים שלעיל?
4. עיינו באמצעים הרטוריים שזיהיתם בכל אחד מהטקסטים ובמבנה הרטורי שלהם – באיזו מידה מידע זה עשוי לסייע לכם לעמוד על סוגת הטקסט? האם הטקסט הוא מידעי, תיאורי-אינפורמטיבי, מגמתי, או מסוג אחר? הסבירו את התשובות שלכם ונמקו אותן. רמז: היעזרו גם בסעיף 5 "סוגים וסוגות של טקסטים" ב"שער ללשון" כדי לענות על השאלה.

משימה שנייה:

עוד טקסט לתרגול (עמ' 83)

פעילות יחידנית

קראו את הטקסט המאפיונר הזה הוא אני.

זהו את האמצעים הרטוריים שבטקסט וציינו את תפקידם בטקסט.

מלבד אמצעים רטוריים, אפשר להשתמש בטקסט זה לתרגול נוסף של מילות קישור. לצורך התרגול, סומנו בתוך הטקסט מספר אמצעים רטוריים, וכן צוין תפקידם בטקסט.

המאפיונר הזה הוא אני

יש דבר יעיל מאוד ופשוט מאוד שאפשר לעשות נגד הקטל בדרכים. לא עושים אותו משום שכולנו – מחוקקים, שופטים, מחנכים ומעצבי דעת הקהל – כולנו במידה מסוימת מין מאפיה של נהגים עבריינים. פירוט

שימוש בגוף ראשון רבים, כביכול הקוראים נכללים בין המאפיונרים וגם כותב המאמר – שימוש בגוף זה גם מקרב את המחבר לקוראים.

את הידיעה על שלוש תאונות דרכים מחרידות תואר סופרלטיבי וגם בשורה הבאה: "זה איום" וגו' ביום אחד שמעתי ברדיו תוך כדי נהיגה כפי ששמעו אותה מאות אלפי מאזינים. אמרתי לנוסעים שאני שזה איום ונורא ובלתי נסבל, ושמוכרח להיות משהו שאפשר לעשות. במכונית שלי, כמו במקומות רבים אחרים בארץ, התפתח מיד הוויכוח הידוע אם עיקר העניין הוא בחינוך ובהסברה, בתשתיות לקויות או בעונשים קלים מדי לנהגים שגרמו תאונות.

ואני, תוך כדי הדיון המעניין עקפתי טור של חמש מכוניות, הצלחתי להחזיר למקומו נהג חצוף שניסה להתפרץ על חשבוני לנתיב אחר, ולקראת ירוק מהבהב מרחוק האצתי את הרכב והספקתי לעבור שתי שניות אחרי הצהוב. אחרי הרמזור, כיוון שטור המכוניות התחיל להזדחל במהירות של 90 קמ"ש, אמר מישהו שיש, כנראה, ניידת בהמשך הכביש, וחזרנו לדון בענייני התאונות המחרידות. וכל הסיפור אמת.

צריך אומץ להודות, שהתאונות לא באמת מחרידות אותנו. התמונות הנוראות בעיתונים והסטטיסטיקה האיומה ברדיו אינן משנות את הרגלי הנהיגה שלנו אפילו לרגע, מה שאין כן האור המהבהב הכחול בהמשך הכביש. האם ייתכן שאנחנו פוחדים מהמשטרה יותר משאנחנו פוחדים מהמוות? שאלה רטורית

שימוש בגוף ראשון רבים

נראה לי שבשאלה הזאת נמצא את המפתח. נגד הפחד יש לנו מין מנגנון הגנה של "לי זה לא יקרה". אין לנו מנגנון כזה נגד פחד מהניידת. דו"ח משטרתי בהחלט יקרה לי, לכן אנחנו יכולים להתעסק בכאב ובאכפתיות בשאלה מה הם (הממשלה, המשטרה ומשרד החינוך) צריכים לעשות, כדי שהנהגים הפרועים, הילדים והולכי הרגל לא ייהרגו בתאונות. אבל אנחנו איננו

מילה שיפוטית

מסוגלים באמת לתרגם את "הם" ל"אנחנו", ולכן אין מועילים לא החינוך ולא ענישת הנהגים האשמים בהרג. גם בזה וגם בזה לא מדובר בנו, אלא באנשים ההם שמעורבים בתאונות. ואם סכנת המוות אינה מרתיעה אותי, איך ירתיע אותי העונש שקיבל נהג אחרי תאונה? הרי לי לא תקרה תאונה.

שאלה רטורית

ואם התמונה האיומה בעיתון אינה משפיעה עליי, איך תשפיע הססמה החביבה של המנהל לחינוך בדרכים? שאלה רטורית

לעומת זאת ישפיע עלינו מאוד אם נקרא בעיתון על נהג שעקף עקיפה מסוכנת, ושום דבר לא קרה לו; לא הורידו אותו מהכביש לחמש שנים. זה הרי בהחלט יכול לקרות גם לנו. אם שניים-שלושה אנשים ש"גנבו" רמזור ויצאו בשלום יאבדו את הרישיון שלהם לצמיתות, עגה

ירד מספר התאונות פלאים. כאשר נדע שאם שותים לא נוהגים עשר שנים, לא יצטרכו לספר לנו סיפורים חינוכיים על ההוא שנוהג לשם וההיא שנוהגת חזרה. אבל למי יש אומץ לעשות את זה? רחמנות על הילד המסכן. רק עכשיו הוא קיבל רישיון נהיגה, והוא בסך הכול השתובב קצת ולא גרם שום נזק. אמו תבוא לבכות אצל השופט, והרי גם הילד של השופט "גונב" רמזור מפעם לפעם או שותה פחית.

גם שום פוליטיקאי לא יעז לחוקק חוק כזה, ושום שדולה לא תילחם למענו, שהרי הנהג הזה יכול להיות גם אני – נהג שלא עשה תאונה ולא גרם נזק, רק עבר איזו עבירה; אפשר לקנוס אותו, אפשר לנזוף בו, אפשר אפילו לרשום לו שתי נקודות. אבל לא להוריד אותו מהכביש, רחמנות.

פנייה ציניות

רק בואו נרשום לפנינו שהרחמנות הזאת הורגת אנשים. בדיוק עליה אמרו חז"ל שכל המרחם על האכזרים, סופו שהוא מתאכזר לרחמנים.

על פי אורי אליצור, "ידיעות אחרונות", 2.8.1995

משימה מסכמת: טקסט לתרגול מסכם (עמ' 84)

פעילות יחידנית

לפניכם הטקסט המשבר הכלכלי מכה ברובוטים. ניתן למצוא בטקסט מגוון רחב של אמצעים רטוריים (למשל: מילות קישור וקשרים, מטפורות, דיבור ישיר ודיבור עקיף, מבנה רטורי).

אפשר להיעזר בטקסט לתרגול נוסף של אמצעים רטוריים בהתאם לשיקוליו של המורה (טקסט מבחן, טקסט כשיעורי בית, תרגול באמצעים רטוריים מסויימים בטקסט ועוד).
אנו מציעים "לנצל" טקסט זה למבחן של פעילויות כתיבה, החל מסיכום הטקסט ועד לכתיבה יצירתית על עולם של רובוטים: כמה טוב שרובוטים יכולים לעשות בעבורנו את כל המטלות, ועם זאת, האם אנחנו באמת רוצים זאת? האם באמת כדאי שרובוט יכין את שיעורי הבית או ייבחן במקומנו? האם נרצה לקבל תרופות מרובוט (יש רובוטים המחלקים תרופות בבתי חולים) או להיות מנותחים על ידי

רובוט שתוכנת לבצע את הניתוח? האם נעדיף לשבת וצפות בטלוויזיה או לקרוא ספר והרובוט ינקה עבורנו את הבית ואף יגיש לנו כוס קפה?
בפקולטה להנדסת ניהול באוניברסיטת בן-גוריון בבאר-שבע משמשת רובוטית בתפקיד של פקידת קבלה – אפשר לבקש מתלמידים להביע את דעתם על כך.
אנו בטוחים שהתלמידים יעלו רעיונות נוספים. נשמח אם תשתפו אותנו.

המשבר הכלכלי מכה ברובוטים

ייתכן שהם העובדים היעילים ביותר בעולם, אבל בזמנים של משבר כלכלי עולמי, גם להם קשה למצוא עבודה. ביפן, המדינה בעלת המספר הגדול ביותר של עובדים מכניים, גרודים של רובוטים מושבתים מעבודה בעקבות המיתון הקשה במדינה זה שנות דור.
אין מדובר רק ברובוטים תעשייתיים העמלים במפעלי ייצור ברחבי המדינה, אלא גם בחיות מחמד רובוטיות ובפקידות קבלה מכניות שזכו לפופולריות רבה ביפן. אולם בגלל המיתון צנח הייצור התעשייתי היפני ב-40% משיאו, ואֶתוֹ הדרישה לרובוטים. העתיד נראה קודר אפילו יותר.

הידוק החגורה מחזיר לקרקע המציאות כמה מהפרויקטים השאפתניים ביותר ביפן. הזדקנות האוכלוסייה במדינה סיפקה בעבר תמריץ מיוחד לפיתוח רובוטים ביתיים. רבים תלו תקווה ברובוטים שיעזרו לטפל בקשישים, אבל גם המכירות של "הכפית שלי" – רובוט המצויד בזרוע מתכווננת המסייעת לקשישים ולמוגבלי תנועה באכילה – צנחו. חברת מיצובישי לא הצליחה למכור אפילו נְקִמָּארו אחד – רובוט שמידותיו כשל ילד קטן והוא מיועד לסייע בניקיון הבית.

סיבה נוספת למשבר הרובוטיקה נעוצה בהעדר אסטרטגיה לפיתוח הרובוטים ולשיווקם. אחד העובדים הבכירים בחברה המייצרת רובוטים אמר שרבים ממיזמי הרובוטיקה היפניים היו מופרכים והתמקדו ביצירת מכונות דמויות אדם שלא היה להן עתיד שיווקי. "מדענים יפניים ראו בילדותם סרטים מצוירים על רובוטים, ולכן כולם רוצים לייצר חברים הולכי על שתיים; אך האם זה מציאותי? האם הצרכנים באמת רוצים רובוטים שיעזרו להם בעבודות הבית?" שאל.

כאמור, המיתון פגע קשות גם ברובוטים התעשייתיים. "ספגנו מכה קשה", אומר נשיא החברה הגדולה ביותר ביפן לייצור רובוטים תעשייתיים. רווחי החברה קטנו מאוד והוא צופה ירידה תלולה יותר בעתיד הקרוב.

ב-2005 עבדו יותר מ-370 אלף רובוטים במפעלים ברחבי יפן. התכנית הממשלתית לשלב במפעלים עוד מיליון רובוטים לא תתממש, כנראה. המיתון החזיר את ענף הרובוטים שנים רבות אחורה.

על פי הירוקו טבוצ'י, "הארץ", 20.7.2009

מלבד פעילויות אלה יש פעילויות רבות, בעיקר ב"שער ללמידה מטקסטים", שעניינן – אמצעים רטוריים בטקסט.

פרק י'

סימני הפיסוק (עמ' 86)

סימני הפיסוק הם סימנים מוסכמים כגון נקודה, פסיק, סימן שאלה, סימן קריאה מרכאות ועוד, שנועדו להורות על הפסקות בתוך המשפט ובין המשפטים, על חיבור בין חלקי המשפט ובין משפטים. (שויה, מילון רב מילים). שימושי הנקודה והפסיק הם בעיקר תחביריים. לנוחיותכם צירפנו טבלה ובה רשימת סימני הפיסוק האחרים ותפקידיהם.

א. מרכאות

1. כדי לציין שהמילה או המשפט נאמרו בדיבור ישיר. החזאי אמר: "מחר ירדו גשמים עזים".
2. מובאה (ציטוט) ממקום אחר: בספר משלי כתוב "עצת חכמים..."
3. ציון שם, כינוי או מושג (שם של ספר, עיתון): "מעריב".
4. ציון מילה או צירוף מילים שאין להבינם כפשוטם, אלא בהוראה הפוכה, כגון "חכם גדול" המוסב על שוטה מופלג.
5. שיבוץ עגה (סלנג) בטקסט: יש לו "ראש גדול".
6. כתיבת דברים הנאמרים באירוניה: "ממש נפלא מצדך".
7. ציון מילה חדשה שהכותב המציא: "למחק" מהלוח.

ב. נקודתיים

1. לפני משפט המובא בדיבור ישיר: "המנהל אמר: 'שכבה ז' תצא לטיול שנתי בחודש הבא'".
2. לפני רשימת פירוט כשיש ביטוי מכליל: לטיול השנתי קניתי ממתקים: שוקולד, מסטיק וסוכריות.

ג. סוגריים

1. בסוגריים משתמשים כדי לציין הוספה או פירוט כהסבר: יש אפשרויות רבות (שיעור פרטי, קבוצות תמיכה) לקבלת עזרה בלימודים.

2. מאמר מוסגר, הערת אגב: תאונות הדרכים (מספרן עלה מאוד בשנה האחרונה) הן אחד הנושאים המרכזיים של משרד התחבורה.

ד. סימן שאלה

1. מציין משפט שאלה שיש להשיב עליה: מתי יוצאת הרכבת?
(הערה: שאלה רטורית היא משפט-שאלה שיש בו תשובה. משתמשים במשפט-שאלה כשאין מביעים שאלה אלא כדי להביע טענה מודגשת.

ה. סימן קריאה

1. מציין ציווי: החזר את הספר מיד!
2. מציין קריאת עידוד: נהדר! הילדים הגיעו בשלום.
3. מציין תדהמה, התפעלות: איזה יופי!

משימה:

סימני פיסוק בטקסט (עמ' 87)

פעילות יחידנית

קראו את הסיפור שלפניכם ומלאו את המשימות המופיעות בסופו.

דגים גדולים דגים קטנים

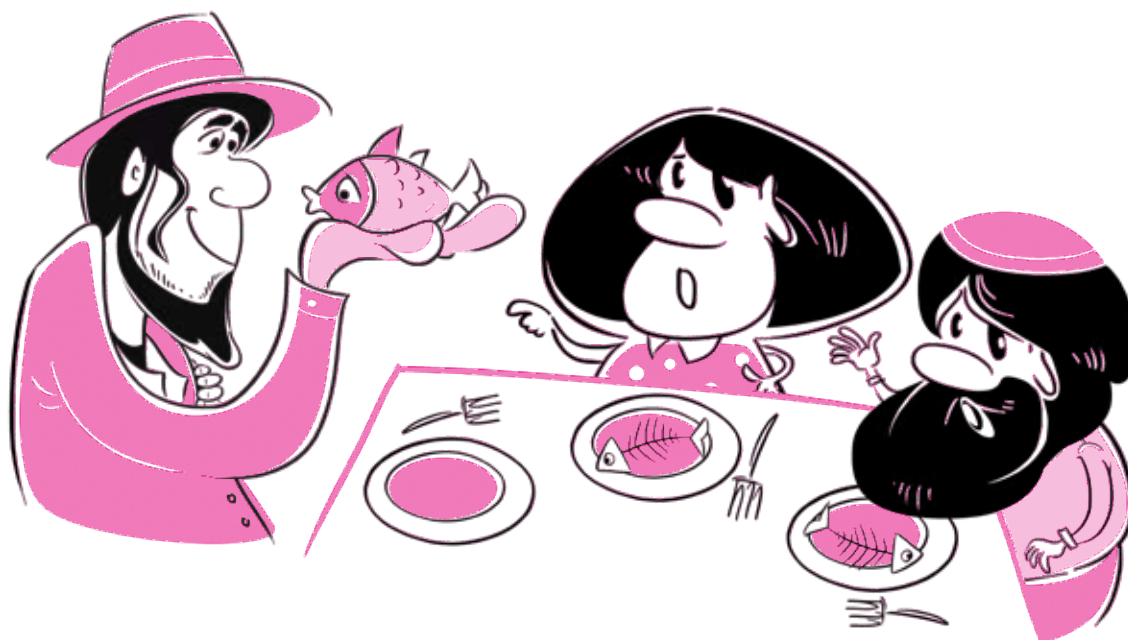
ראש קהילה אחד היה קמצן גדול. הדבר היה ידוע לכל הקבצנים שבסביבה, שהעבירו את הידיעה, וכולם נזהרו שלא להגיע אליו: מה יכול לצאת מזה? רק ביזיון.

פעם אחת נפל בחלקו של ראש הקהילה כבוד גדול: צדיק גדול ומפורסם הגיע מרחוק והודיע לו שיכבד אותו בביקור. לראש הקהילה לא הייתה ברירה הפעם. הוא היה מוכרח להזמין את האורח המכובד לארוחת צהריים. הוא התייעץ עם אשתו, שהייתה קמצנית עוד יותר ממנו, ושניהם החליטו שיכינו ארוחת דגים. וכך סיכמו ביניהם: בצהריים, כשיאכלו עם הצדיק, יגישו לשולחן רק דגים קטנים, והדגים הגדולים – את אלה ישמרו בשביל עצמם לערב, אחרי שהצדיק ילך.

כאשר הצדיק הגיע לביתם, היה צריך לעבור דרך המטבח. הוא הספיק לראות ולהריח את הדגים שעל התנור, והיה בטוח שמחכה לו "ארוחת מלכים". והנה, בִּישְׁבָם לאכול ראה בצלחת שלפניו רק דגים קטנים... פתאום התכופף הצדיק אל הצלחת ונראה מתלחש עם הדגים. בני הזוג התבוננו בו נדהמים: הנה, בביתם מתרחש נס, שבוודאי יסופר עוד מדור לדור – הצדיק הקדוש מדבר עם הדגים! והם זוכים ורואים את הפלא הזה במו עיניהם!

כעבור זמן קצר קצו ראש הקהילה לפנות לצדיק הקדוש ושאל אותו: "כבוד הצדיק, שיחיה עד מאה ועשרים, האם כבודו מכיר את שפת הדגים ויודע לדבר אתם?" "בוודאי," אמר הרב ונאנח, "אחי, זכרו לברכה, טבע בנהר. מאז אני שואל תמיד את הדגים שלפני, אם פגשו אותנו שם, במעמקי הנהר." "וימה ענו לך הדגים האלה?" "הדגים האלה אמרו לי: 'כאשר קרה האסון עדיין לא נולדנו, אבל במטבח נמצאים הדגים הגדולים – והם בוודאי יודעים את התשובה'."

סיפור עממי, מקור לא ידוע

1. העתיקו מהטקסט את המשפטים המכילים נקודתיים. כתבו בסוף כל משפט מה תפקיד הנקודתיים.
2. העתיקו מהטקסט את המשפטים המכילים מרכאות. כתבו בסוף כל משפט מה תפקיד המרכאות.
3. העתיקו מהטקסט את המשפטים המכילים סימן קריאה. כתבו בסוף כל משפט מה תפקיד סימן הקריאה.
4. העתיקו מהטקסט את המשפטים הפותחים במילת שאלה. כתבו בסוף כל משפט מה תפקיד סימן השאלה.

א. נקודתיים

1. הדבר היה ידוע לכל הקבצנים שבסביבה שהעבירו את הידיעה, וכולם נזהרו שלא להגיע אליו: מה יכול לצאת מזה? רק ביזיון.
הנקודתיים מסבירות מדוע נזהרו הקבצנים לא להגיע אליו.
2. וכך סיכמו ביניהם: בצהריים, כשיאכלו עם הצדיק, יגישו לשולחן רק דגים קטנים, והדגים הגדולים – את אלה ישמרו בשביל עצמם לערב, אחרי שהצדיק ילך.
הנקודתיים מפרטות מה הם סיכמו ביניהם.
3. כעבור זמן קצר הגיע ראש הקהילה לפנות לצדיק הקדוש ושאל אותו: "כבוד הצדיק, שיחיה עד מאה ועשרים, האם כבודו...?"
הנקודתיים מצינות פתיחה של דיבור ישיר.
4. הדגים האלה אמרו לי: "כאשר קרה האסון עדיין לא נולדנו, אבל במטבח נמצאים הדגים הגדולים..."
הנקודתיים מצינות פתיחה של דיבור ישיר.

ב. מרכאות

1. "ארוחת מלכים".
לציון אירוניה.
2. "כבוד הצדיק, שיחיה עד מאה ועשרים, האם כבודו מכיר את שפת הדגים ויודע לדבר אתם?"
דיבור ישיר של ראש הקהילה.
3. "בוודאי", אמר הרב ונאנח, "אחי, זכרו לברכה, טבע בנהר. מאז אני שואל תמיד את הדגים שלפני, אם פגשו אותו שם, במעמקי הנהר"
דיבור ישיר של הרב הצדיק.
4. "ומה ענו לך הדגים האלה?"
דיבור ישיר של ראש הקהילה.
5. "הדגים האלה אמרו לי: כאשר קרה האסון עדיין לא נולדנו, אבל במטבח נמצאים הדגים הגדולים והם בוודאי יודעים את התשובה."
דיבור ישיר של הרב

ג. סימן קריאה

1. בני הזוג התבוננו בו נדהמים: הנה, בביתם מתרחש נס, שבוודאי יסופר עוד מדור לדור – הצדיק הקדוש מדבר עם הדגים!
והם זוכים ורואים את הפלא הזה במו עיניהם!
2. 1 + 2 סימן הקריאה מציין תמיהה, תדהמה. חשוב לציין כי בדרך כלל תמיהה מצוינת כך: "...!?"

ד. סימן שאלה

1. מה יכול לצאת מזה?
סימן השאלה מציין שאלה רטורית
2. ...ושאל אותו: "כבוד הצדיק, שיחיה עד מאה ועשרים, האם כבודו מכיר את שפת הדגים ויודע לדבר אתם?"
"ומה ענו לך הדגים האלה?"
3. 2 + 3 סימן השאלה מציין שאלה שמצפים לקבל תשובה עליה.

חלק שני

כישורי למידה מטקסטים - הבנה והבעה (עמ' 90)

פתחנו את החלק הראשון של הספר בהבהרת המושג "טקסט", ויצאנו למסע ארוך על פני הרכיבים העיקריים שלו (ב"שער ללמידה מטקסטים"), שכלל גם עיסוק בנושאי לשון שונים. כעת אנו "סוגרים מעגל" וחוזרים לעיסוק בטקסט. אחת המטרות העיקריות של ספר זה היא לסייע לכם בלמידה מטקסטים ובהבנה משמעותית שלהם. כדי לסייע לכם בתהליך המורכב של הקריאה, הפגשנו אתכם עם המיפוי המושגי (שער למיפוי) ותרגלנו לאורך כל "שער ללמידה מטקסטים" את השימוש במיפוי בלמידה מטקסטים טיעוניים ומידעיים. בחלק זה של "שער ללשון" – כישורי למידה מטקסטים – ניפגש שוב עם מושגים ועם מיומנויות בסיסיות הנדרשות להבנה משמעותית של טקסט.

1. לכל איש יש שם – לכל טקסט יש כותרת (עמ' 90)

תפקידה של הכותרת בטקסט דומה לתפקיד שמו של אדם. כותרת היא הכללה של נושא הטקסט או של הרעיון המרכזי שלו או של מטרותיו.

על סוגים שונים של כותרות

יש כותרות מסוגים שונים, וכל כותרת מייצגת את מטרת הכותב:

1. כותרת עניינית מציגה את הנושא העיקרי של הטקסט, לדוגמה: "הדולפין".
2. כותרת עמדה מייצגת את עמדת הכותב (מגמתית), לדוגמה: "תנו יד לעלייה!".
3. כותרת מסקרנת מיועדת לעורר עניין אצל הקורא, לדוגמה: "הנדסת כבשים".

משימה ראשונה:

לאיזה טקסט אני מצפה? (עמ' 90)

פעילות בקבוצה

עיינו בכל אחת מהכותרות שלהלן.

ציינו את סוג הכותרת (מגמתית, עניינית וכדומה) וחשבו על נושא הטקסט בעקבות הכותרת שלו. נמקו את דבריכם.

לדוגמה: ביקור במוזאון – לדעתי זו כותרת עניינית; אני מצפה שבטקסט שיוצג בהמשך יהיו הסברים על המקום הנקרא מוזאון: פירוש השם, מה אפשר למצוא במקום כזה, את מי כדאי לעודד להגיע למקום זה, מה הם נוהלי הכניסה אליו ומה הם כללי ההתנהגות שיש לשמור עליהם במהלך הביקור.

1. ביקור במוזאון
2. ניסויים בבעלי חיים
3. דמי כיס לילדים
4. די לתאונות הדרכים
5. חיי הברווים במאה ה-21

משימה שנייה:

סוג הכותרת (עמ' 91)

פעילות קבוצתית

חפשו בעיתון יומי או בספרי הלימוד שלכם טקסטים שישמשו דוגמאות לכל אחת מהכותרות שלעיל. צלמו את הטקסט או את חלקו הראשון (אם הטקסט ארוך), והדביקו במחברת ההבעה שלכם. ציינו את סוג הכותרת.

2. מה הם המושגים החשובים שכדאי לי להכיר

כדי להבין טקסט? (עמ' 91)

ריכזנו את ההגדרות ואת ההסברים של המרכיבים השונים של הטקסט. חשוב להכיר את המשמעויות שלהם כדי להיעזר בהם במהלך הלמידה מטקסט. תוכלו להיעזר בטבלה זו במהלך שיעורי העברית וכן בעת קריאת טקסטים במקצועות אחרים.

מרכיב	הסבר
1. טקסט	טקסט יכול לכלול פסקה אחת הממוקדת ברעיון מרכזי אחד או במספר פסקאות, שכל אחת מהן עוסקת בהיבט מסוים של הרעיון, והן מקושרות זו לזו באמצעים לשוניים רטוריים שונים.
2. נושא הטקסט	עונה על השאלות על מי/על מה מדובר בטקסט, ולכן הוא בא כמילה אחת או כצירוף מילים. לעתים הכותרת עשויה לשמש רמז לנושא הטקסט.
3. רעיון מרכזי רעיון-על של הטקסט;	משפט המייצג את הרעיון המרכזי של כל הטקסט. לעתים משפט הרעיון המרכזי הוא אחד ממשפטי המפתח של הטקסט וגם הכותרת שלו. יש טקסטים שהרעיון המרכזי שלהם מופיע בשלמותו כמשפט שאפשר להעתיקו מהטקסט, ובאחרים – הקורא נדרש לאתר את חלקי המשפט במקומות שונים בטקסט ולנסח את המשפט במילים שלו.
4. משפט תומך	משפט הרעיון המרכזי של פסקה (משפט מפתח) התומך בהיבט מסוים של הרעיון המרכזי בטקסט.
5. תפקיד הפסקה	קבוצת משפטים בעלי רעיון משותף הבא לידי ביטוי במשפט אחד – משפט המפתח. משפט המפתח בא בדרך כלל בתחילת הפסקה או בסופה. שאר המשפטים תומכים במשפט המפתח. יש פסקאות מסוגים שונים, כפי שתראו בטקסט הטלוויזיה הישראלית. לפסקאות השונות – תפקידים שונים. בכל פסקה צריכים להישמר מספר כללים. כללים אלה מתאימים גם למאפיינים של טקסט: שלמות: פיתוח מלא ומקיף של הרעיון המרכזי של הפסקה; רציפות: קשר הגיוני ורציף בין כל משפטי הפסקה; אחידות: כל משפטי הפסקה מכוונים לרעיון המרכזי שלה, ובאותה עת נמנעים מחזרות ומעודפות שאינן תורמות לרעיון המרכזי, אלא עלולות להסיח את דעתו של הקורא.
6. תפקיד הפסקה במבנה הרטורי של הטקסט	לכל פסקה בטקסט השלם יש תפקיד מבני: פסקת הדגמה, פסקת תוצאה, פסקת פתרון ועוד. זיהוי התפקיד של הפסקה הוא אחת מהפעילויות הראשונות בתהליך הקריאה של הטקסט.
7. המבנה הרטורי של הטקסט	הסדר בו מוצגים חלקי הטקסט: סדר הפסקאות בטקסט יכול להעיד על הכוונה או על העמדה של הכותב כלפי נושא הטקסט, המתבטאת למשל בהצגת דוגמה בפתיחת טקסט טיעוני לפני הצגת הטענה, בשונה מהצגה בסדר הרגיל (הצגת טיעון ודוגמה לו).

משימה מסכמת: המיומנויות השותפות ללמידה מטקסט (עמ' 93)

ציינו בשוליים הימניים של הטקסט הקמת הטלוויזיה הישראלית את תפקידה הרטורי-מבני של כל פסקה. הדגשנו בטקסט את המשפטים החשובים-תומכים של הטקסט ואת משפט הרעיון המרכזי של הטקסט כולו.

הקמת הטלוויזיה הישראלית כותרת עניינית

ההחלטה לכונן טלוויזיה בישראל נפלה בתום מלחמת ששת הימים לאחר ויכוחים ממושכים. באותה תקופה היו כ-30 אלף מקלטי טלוויזיה ברשותם של תושבי ישראל, אף על פי שלא היו קיימות במדינה תחנות טלוויזיה. רוב המקלטים היו בבעלותם של תושבים ערביים או של יהודים יוצאי ארצות ערב.

פסקת רקע

אלה שימשו מטרה לתעמולה ערבית ששודרה בתחנות הטלוויזיה בירדן, במצרים ובלבנון. עצמתה של התעמולה גברה בכל עת שחלה עלייה במתח באזור.

פסקת הבעיה

כדי לקדם את פני התעמולה הערבית מחד גיסא, וכדי לייצר מכשיר תעמולתי יעיל להפצת "דבר ישראל" בין הערבים מאידך גיסא, החליטה הממשלה, בחודש יולי 1967, להקים "כוח משימה" לכינונה של טלוויזיה בישראל. בראש הצוות עמד פרופסור אליהו כ"ץ, הסוציולוג רב המוניטין.

פסקת פתרון

קשיים רבים עמדו בפני "כוח המשימה" בדרך להקמתה של הטלוויזיה בישראל: (1) תקציב מוגבל, שהקשה על רכישת ציוד חדיש וכפה על מקימי הטלוויזיה אלתורים במישור הטכני והתוכני; (2) חיכוכים בין הגופים והמוסדות שהיו מעורבים בהקמתה של הטלוויזיה, חיכוכים שנבעו מן הרצון לרכוש "עמדת כוח" במדיום החדש. האמונה בכוחה המיסטי של הטלוויזיה כמכשיר השפעה על ההמונים גרמה לחילוקי דעות בין "הגופים האינטרסנטיים" לגבי המועדים לשידור ולגבי טיבן של התכניות השונות. חילוקי דעות גרמו לחשדנות הדדית, ששורשיה במחלוקות שבתקופת היישוב ועצמתה קיימת גם כיום; (3) היעדר מומחים ובעלי מיומנויות להפעלתה של הטלוויזיה מהקמתה ועד היום, גרמו לריבוי של תכניות מלל בעלות אופי רדיופוני.

פסקת קשיים ותוצאות

בן-אליעזר, י' (1980). מי מפקד מהטלוויזיה? תל אביב: עם עובד.

3. במת הטקסט (עמ' 94)

הנושא האחרון בחלק זה עוסק בהיכרות הראשונית של הקורא עם הטקסט. פגישה ראשונה עם טקסט כמוה כפגישה ראשונה עם אדם זר: תחילה אנחנו מעיפים מבט, מבחינים בצורתו החיצונית ומנסים לקלוט פרטים יוצאי דופן או בולטים. לאחר מכן אנו מנסים לברר פרטים ראשוניים עליו: שם פרטי ושם משפחה, מקום מגורים, עיסוק, גיל, מצב משפחתי ועוד. בוודאי תשאלו: כיצד כל זה מתקשר לקריאה בטקסט? ובכן, לכל טקסט יש צורה חיצונית, ובה פרטים בולטים יותר או כאלה הבולטים פחות. לאחר התרשמות מצורתו החיצונית, עלינו לבחון את "תעודת הזהות" של הטקסט כדי לדלות ממנה פרטים המקלים עלינו להבין את מסגרת הטקסט.

פרטי הטקסט החשובים לנו ביותר הם: (עמ' 94)

1. הכותרת.
 2. **במת הטקסט:** מי כתב אותו? מתי נכתב או פורסם? באיזו מסגרת פורסם (עיתון יומי, כתב עת מדעי, אנציקלופדיה, אינטרנט וכדומה)? יש המכנים את במת הטקסט כ"תעודת הזהות" של הטקסט.
 3. **הצורה החיצונית:** איורים, סרטונים, תמונות, ארגון הפסקאות על הדף, משפט הפתיחה ומשפט הסיום, מילות קישור בולטות, מילים חוזרות וכדומה.
- כשם שלמרבית מהפעולות שבחינו אנו נערכים מראש כדי להימנע מבעיות בלתי צפויות, כך ההכנה לקראת הקריאה חשובה ביותר ואין לדלג עליה. כשתהיו מיומנים בכך, פעילות זו "תגזול" מכם זמן קצר ביותר.

משימה ראשונה:

זיהוי נושא הטקסט והרעיון המרכזי שלו (עמ' 95)

פעילות יחידנית

1. קראו את שני הטקסטים וענו על השאלות שבסופם.

טקסט א': היחידה לקליטת עלייה (עמ' 95)

ב-150 עולים מצאו תעסוקה ב-34 פרויקטים שמפתחת התעשייה הקיבוצית. חלק מהעולים הם טכנאים וחלקם עוסקים במחקר מדעי. קבוצה נוספת שנקלטה בפרויקטים אלה היא קבוצה של ישראלים "חוזרים". היחידה לקליטת עולים חדשים וישראלים "חוזרים" פועלת בכמה כיוונים להתאמתם של העולים לעבודה במחקר ובפיתוח בתעשייה הקיבוצית.

עיבדו וערכו: ט' לוינוביץ, ומ' אלישיב (1987). לקרוא היטב: שיפור תהליכי הקריאה. חוברת למורה (עמ' 97). חולון: משרד החינוך, האגף לחינוך טכנולוגי והמרכז לחינוך טכנולוגי חולון

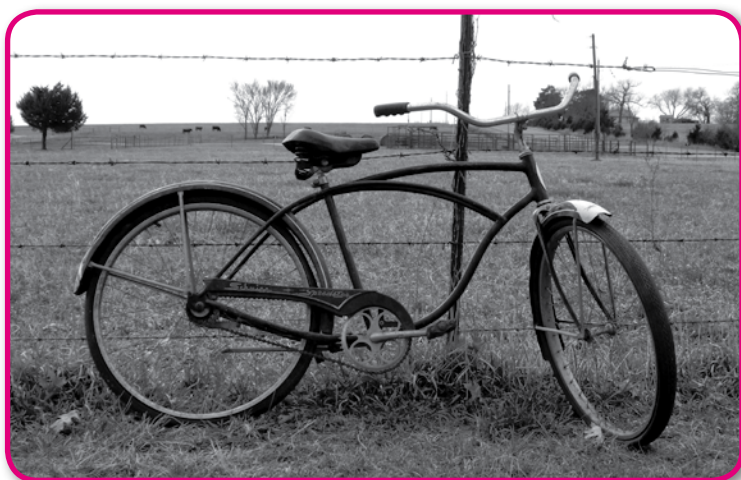
שאלות:

1. א. מהו נושא הטקסט?
הנושא הוא היחידה לקליטת עלייה.
- ב. כיצד זיהיתם את הנושא?
זיהינו את הנושא באמצעות הכותרת.
2. א. מהו המשפט המביע את הרעיון המרכזי של הטקסט?
היחידה לקליטת עולים חדשים וישראלים "חוזרים" פועלת להתאמתם לעבודה במחקר ובפיתוח.
- ב. כיצד איתרתם או זיהיתם את משפט הרעיון המרכזי?
זהו המשפט המסיים של הטקסט, הכולל את כל הפרטים המופיעים במשפטם הקודמים.
3. א. סמנו בטקסט את משפטי המפתח.
חלק מהעולים טכנאים... חלקם עוסקים במחקר מדעי... קבוצה נוספת הם ישראלים "חוזרים"...
- ב. מהי במת הטקסט שמצאתם? באיזה אופן השפיעה במת הטקסט על בחירת הטקסט או על הקריאה בו?
- ג. מהו המידע החדש שמצאתם על קליטת עלייה שנוסף לכם על המידע הנמצא בטקסט?

טקסט ב: האופניים (עמ' 96)

אופניים הם כלי רכב עממי מאוד ובינלאומי מאוד. במדינות אחדות, כגון הולנד ודנמרק, הפכו האופניים לכלי רכב לאומי, ואפילו שליטי המדינות רוכבים עליהם. גם בישראל מבליים רבים את ילדותם על גבי אופניים: מתחילים בתלת-אופן, עוברים לאופני נוער, ולבסוף – השאיפה הגדולה – אופני ספורט בעלי הילוכים. האופניים זקוקים לטיפול מועט מאוד, והם, בדרך כלל, כלי רכב נוח שאין עמו בעיות רבות. בכל זאת מומלץ לבדוק אותם אחת לשבוע, לשמן את השרשרת ואת כבלי הבלמים ולנקות היטב את כל החלקים.

עיבדו וערכו: ט' לוינוביץ, ומ' אלישיב (1987). לקרוא היטב: שיפור תהליכי הקריאה. חוברת למורה (עמ' 97). חולון: משרד החינוך, האגף לחינוך טכנולוגי והמרכז לחינוך טכנולוגי חולון

שאלות:

1. א. מהו נושא הטקסט?
האופניים.
- ב. כיצד זיהיתם את הנושא?
זיהינו את הנושא על פי כותרת הטקסט.
2. א. מהו משפט הרעיון המרכזי של הטקסט?
אופניים הם כלי רכב עממי מאוד ובינלאומי מאוד.
- ב. כיצד איתרתם או זיהיתם את משפט הרעיון המרכזי?
זה המשפט הראשון של הטקסט; שאר המשפטים מפרטים את מה שכתוב במשפט הראשון.
3. סמנו בטקסט את משפטי המפתח שלו.
אופניים הם כלי רכב עממי מאוד ובינלאומי מאוד.
האופניים זקוקים לטיפול מועט מאוד, והם בדרך כלל כלי רכב נוח שאין עמו בעיות רבות.
4. מצאו טקסט נוסף העוסק באופניים.
- א. מהי במת הטקסט שמצאתם? באיזה אופן השפיעה במת הטקסט על בחירת הטקסט או על הקריאה בו? נמקו את תשובתכם.
- ב. מהו המידע החדש על אופניים שנוסף לכם על המידע הנמצא בטקסט א'?

משימה שנייה:

טרם קריאה – הכנה לקריאה (עמ' 97)

פעילות יחידנית

1. רפרפו על פני הטקסט החדש:

עצמים בלתי מזוהים

1. אם נצא מהנחה שכדור הארץ אינו תופעה ייחודית ביקום, מתקבלת ההנחה שהחיים והתפתחות האינטליגנציה התרחשו ומתרחשים גם בכוכבים אחרים. מחקרים שונים מעלים כי מדובר בכמה עשרות מיליונים של כוכבי לכת בגלקסיה שלנו בלבד שהתפתחו עליהם חיים. בחלק מהם, יש להניח, התפתחו ציוויליזציות מתקדמות משלנו, ובכלל זה טכנולוגיה המאפשרת מסע בחלל. אלא שציוויליזציות כאלה אמורות להיות מפורות במרחקים שקשה לעמוד על טיבם. המרחק הממוצע יהיה כמה שנות אור, והמרחק הזה הוא שעושה את כל עניין העב"מים לבלתי סביר.
2. אם יהיה אי פעם קשר עם אותם יצורים מהחלל, אפשר להניח שהוא יהיה בתחום האיתות ולא בתחום המגע הפיזי. ההאזנה ל"קולות מן החלל" הגיונית הרבה יותר מההמתנה לחללית נוצצת. בתחום זה מתבצעים כמה פרויקטים, שחלקם נמשך כבר עשרות שנים בהשקעה של מאות מיליוני דולרים, ושכל מטרתם לנסות ולקלוט גלים שטיבם יעיד על מקור שידור מלאכותי.
3. העובדה שגם לאחר עשרים שנות האזנה כזו לא אותר עדיין שום שידור מן החלל החיצון, אינה מפריכה או מאשרת דבר – ייתכן שאנו מאזינים לתדר הלא נכון או מאזינים באמצעים לא מתאימים – אבל היא צריכה להחדיר לראשם של חסידי הצלחות המעופפות את האבסורד שבטענתם על עשרות מקרים של "נחיתות", "טיסות נמוכות", "התגלויות" ואף "חטיפות", שביצעו היצורים מן החלל החיצון באותה תקופה.
4. מי שטוען כי מדובר במפגשים מן הסוג השלישי, צריך לדעת שעליו להביא הוכחה בלתי ניתנת לערעור. זו יכולה להיות פיסת מתכת שמקורה אינו בכדור הארץ או חפץ שברור כי לא יוצר כאן. גם תמונה חדה וברורה עשויה אולי להתקבל (בתנאי שלא תהיה זו שוב תמונתה של "צלחת" מגלגלי מכונית שהועפה באוויר).
5. עד אז כדאי שנבהיר, שלמרות הצורך הנפשי של חלק מאיתנו להיות אתר תיירות המועדף על אנשי מזל שור או דלי, רבים הסיכויים שגם אם יש שם מישור – הוא לא יבוא לבקר.

איליה ליבוביץ, מדע לנוער, 1982

2. מהו סוג הכותרת ומהי מטרתה?

סוג הכותרת הוא מידעי; מטרתה של הכותרת – להציג מידע בנושא עצמים בלתי מזוהים.

3. מהי במת הטקסט? האם יש לכם ידע כלשהו על המחבר ועל מקום הדפסת הטקסט?

במת הטקסט היא הירחון "מדע לנוער" משנת 1982. הירחון יוצא לאור בישראל בשיתוף עם מכון ויצמן למדע, והתפרסמו בו כתבות מידע על חידושים בעולם המדע. המחבר הוא איליה ליבוביץ, חוקר אסטרונומיה, בנו של הפילוסוף היהודי-ישראלי ישעיהו ליבוביץ ז"ל.

משימה שלישית:

צלילה לעומק הטקסט (עמ' 98)

פעילות בזוגות

חזרו וקראו בעיון את הטקסט עצמים בלתי מזוהים וענו על השאלות:

1. מהו תפקיד המבני של כל פסקה? ציינו את מספר הפסקה ונמקו את תשובתכם.

פסקה 1 – פתיחה: מתואר הרקע לקיומם של חיים על כוכבים אחרים.

פסקה 2 – הסבר: צורת התקשורת עם העצמים בחלל (איתות).

פסקה 3 – נימוק: הצדקה לאיתות.

פסקה 4 – עמדה אישית: המחבר טוען כי חובת ההוכחה חלה על מי שטוען שאין עצמים בחלל.

פסקה 5 – סיום, מסקנה: אין סיכוי לביקורים של יצורים מהחלל.

2. מהו המשפט המביע את הרעיון המרכזי של הטקסט?

בחלק מהכוכבים בחלל התפתחו ציוויליזציות מתקדמות המאפשרות מסע בחלל, אלא שבגלל המרחק העצום, – מרחק שנות אור – של הכוכבים מכדור הארץ, כל עניין העב"מים הופך להיות בלתי סביר.

את משפט הרעיון המרכזי יש לנסח על סמך כל הפרטים החשובים המפוזרים בטקסט. לעתים הרעיון המרכזי נבנה באמצעות היקש ואי אפשר לסמן אותו בשלמותו בטקסט.

3. ערכו רשימה של המשפטים התומכים במשפט המביעים את הרעיון המרכזי (משפטי המפתח של הטקסט).

- החיים והתפתחות האינטליגנציה התרחשו ומתרחשים גם בכוכבים אחרים.
- מחקרים שונים מעלים כי מדובר בכמה עשרות מיליונים של כוכבי לכת בגלקסיה שלנו בלבד, שהתפתחו עליהם חיים.
- בחלק מהם התפתחו ציוויליזציות מתקדמות משלנו, ובכלל זה טכנולוגיה המאפשרת מסע בחלל.
- ציוויליזציות כאלה אמורות להיות מפוזרות במרחקים שקשה לעמוד על טיבם.
- המרחק הממוצע יהיה כמה שנות אור, והוא שעושה את כל עניין העב"מים לבלתי סביר.

4. סיכום טקסט (עמ' 98)

סיכום הוא אחד מסוגי העיבוד של טקסט [סוגי עיבוד נוספים: תקציר, תעקיף (פרפרזה) ותרגום]. על הסיכום להיות קצר, תמציתי ולכלול את עיקרי הדברים שבטקסט. הכנת הסיכום היא פעילות הדורשת חשיבה מצד אחד ויכולת ניסוח מצד אחר. התלמיד צריך להבחין בין המידע העיקרי בטקסט לבין המשני. סיכום התוכן של הטקסט יתבטא גם בשינוי המבנה והצורה החיצוניים (הפורמט) של טקסט המקור (ביטול או שינוי כותרות, איחוד פסקאות ועוד).

במהלך הלמידה אפשר לסכם באחת משתי הדרכים: סיכום של הטקסט השלם או סיכום בורר, המתמצת היבטים מסוימים של הטקסט על פי המיקוד הנדרש (לדוגמה: תשובה על שאלה). [על פי תכנית הלימודים – עברית לביה"ס העל יסודי הממלכתי והממלכתי דתי (תשס"ג), עמ' 56–57].

אנו מניחים שתלמידים בחטיבת הביניים התנסו בפעילות הסיכום במהלך לימודיהם הקודמים. מטרתנו בפרק זה להבהיר את מאפייני הסיכום ואת מטרותיו, וכן להקנות ללומדים סדר פעולות מובנה לכתיבת סיכום באמצעות תרגול. הלומדים יתנסו במספר רב של מטלות סיכום במהלך הלמידה ביחידות השונות של הספר, במיוחד יתנסו בשימוש במפה מושגית.

מהו סיכום של טקסט? (עמ' 98)

המושג "סיכום" אינו חדש לכם: עמדתם בוודאי על הצורך לסכם טקסט לפני מבחן או במהלך הכנת עבודות וכן כמטלת הבנה של טקסט שקראתם או למדתם. המושג "סיכום" מופיע לעתים תכופות גם באמצעי התקשורת השונים, למשל במהדורת חדשות: "להלן סיכום החדשות", ובוודאי תוכלו להביא דוגמאות נוספות לשימוש במושג "סיכום" בחיי היומיום.

המאפיינים של סיכום טקסט (על פי פרילוק וחרוב, תשס"א)

1. הסיכום כולל את הרעיונות העיקריים של הטקסט ומשמיט מידע עודף או משני (חזרות, הסברים, דוגמאות ועוד).
2. טקסט הסיכום לכיד*.
3. טקסט הסיכום מייצג את המבנה הפנימי של טקסט המקור.
4. לטקסט הסיכום מבנה חיצוני שונה מטקסט המקור: בחלוקה לפסקאות, במבנה התחבירי של המשפטים ובהיבטים דקדוקיים נוספים (המרת צורה נטויה בצורה פרודה, החלפת פועל בשם פעולה וכדומה).
5. לשון הסיכום נייטרלית, דיווחית-אובייקטיבית, ואינה בגוף ראשון.
6. ניסוח הסיכום ברור, קצר, ממצה ומתאים לידע העולם של הקוראים שאליהם מכוון הטקסט.
7. אין בסיכום ציטוטים ואין הבעת דעה אישית.

* לכידות (קוהרנטיות) היא המצב שבו כל משפטי הטקסט קשורים לנושא-על אחד. על כל המשפטים לעסוק בנושא נדון משותף. במילים אחרות, כדי שטקסט יהיה תקין, הכרחי שכל המשפטים שבו יהיו מלוכדים. הבנה והבעה: לכידות וקישוריות. מטה: המרכז לטכנולוגיה חינוכית, צוות לשון. אוחר ביום 3 באוגוסט 2008 <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=13718>

הפעילויות לכתיבת סיכום (עמ' 99)

בשלב הראשון תוכלו לכתוב את הרעיונות העיקריים בשפת הטקסט (כפי שהמשפטים מופיעים בו). בהמשך תתבקשו לכתוב את הסיכום בלשונכם. כל מה שלמדתם עד כה על "במת הטקסט", על ההבחנה בין נושא הטקסט לבין הרעיון המרכזי שלו, על מבנה הטקסט וסוגו וכן על תפקידן ועל איתורן של מילות הקישור, יסייע לכם בכתיבת סיכום.

להלן סדר הפעולות לכתיבת סיכום לטקסט שלם:

כתיבת הסיכום כוללת שלושה רכיבים:

א. קריאת הטקסט

ב. כתיבת הסיכום

ג. משוב עצמי על הסיכום

אף על פי שהרכיבים מוצגים כשלבים, הרי הם פעילויות שחוזרות על עצמן מספר פעמים במהלכו של הסיכום. לדוגמה: קריאת פסקה אחת, סיכום הפסקה ומשוב על הסיכום. לאחר מכן, מתבצע מעבר לפסקה הבאה תוך חזרה על הפעולות הללו, וכך עד תום קריאת כל הטקסט. לבסוף, תוכלו לגבש את הסיכום של הטקסט על בסיס הסיכומים הקצרים שיצרתם.

א. קריאת הטקסט

1. איתור המידע הקשור ל"במת הטקסט" (משמש בד"כ לפתיחת הסיכום);
2. קריאה מרפרפת של הטקסט לשם קביעת נושאו ולצורך קבלת מידע ראשוני עליו;
3. קריאה מעמיקה של הטקסט: זיהוי הרעיון המרכזי של כל פסקה (או של מספר פסקאות העוסקות בנושא משותף) ואיתורו, סימונו בטקסט או כתיבתו במחברת; הערה: מומלץ לכתוב את הרעיונות העיקריים כרשימה ולנסחן בלשון הכותב ולא בלשון הספר.
- אם רעיון מרכזי אינו מופיע בטקסט באופן גלוי, הקורא יזהה אותו וינסחו בלשונו, אגב הסתמכות על מילים חשובות (מילות מפתח) הנמצאות בפסקאות; לעתים יש כותרות משנה בטקסט שעשויות לשמש כמשפטי הסיכום, ולעתים – מומלץ לחבר לכל פסקה כותרת המייצגת את הרעיון המרכזי שלה;
4. סימון מילות הקישור (הגלויות) בין הפסקאות;
5. זיהוי התפקיד המבני של כל פסקה (רקע, דוגמה, הוכחה, נימוק, השערה וכדומה); אפשר לכתוב את מושגי התפקיד של הפסקאות ליד כל פסקה, או במחברת (כרשימה);
6. עיון ברעיונות העיקריים של כל פסקה, זיהוי מילים החוזרות פעמים רבות בטקסט וקביעת משפט-העל (הרעיון המרכזי) של הטקסט;
- הערה: לעתים רעיון-העל של הטקסט הוא גם אחד מהרעיונות העיקריים של פסקה מסוימת, ולעתים הלומדים נדרשים לנסח אותו בלשונם.

ב. כתיבת הסיכום

לסיכום 3 חלקים:

1. פתיחה המציגה את נושא הטקסט וכן את במת הטקסט (כותרת, מקום הפרסום, מועד הפרסום וזהותו של כותב הטקסט);
מומלץ להתחיל את הסיכום בפעלים המצביעים על פעולותיו של מחבר הטקסט: "בטקסט שלפנינו הכותב סוקר, מתאר, טוען ש..." וכדומה;
2. גוף הסיכום הכולל את כל המשפטים התומכים ברעיון המרכזי (משפטי הרעיון המרכזי של כל פסקה), וקישורם בעזרת מילות קישור מתאימות (כאלה הנמצאות בטקסט או כאלה הנמצאות במאגר האישי של הלומדים);
3. סיום הסיכום.

ג. משוב עצמי (רפלקציה) על הסיכום:

1. האם כל הרעיונות החשובים של הטקסט כלולים בסיכום?
2. האם מילות הקישור מתאימות למשמעות הלוגית של הקשר ולמבנה של טקסט המקור?
3. האם לא שובץ בסיכום מידע עודף או שולי?
4. האם סדר המשפטים בסיכום הוא הגיוני? האם הוא משקף את המסר של טקסט המקור?
5. האם כל המשפטים אכן כתובים בלשון התלמיד?
6. האם לא שובצה בסיכום בטעות דעתו האישית של המסכם?

דרך נוספת לכתיבת סיכום (רפאלי וגדיש, 2003) – שימוש בשאלות מנחות להפקת המידע העיקרי בכל פסקה.

יש לשאול לגבי כל פסקה:

1. מהו נושא הפסקה (על מי או על מה מדובר בפסקה)?
הנושא מנוסח לרוב במילה אחת או בצירוף מילים. לעתים הנושא מופיע בפסקה בגלוי ולעתים הלומד חייב לנסח אותו בכוחות עצמו.
 2. מהו המידע החשוב ביותר הנאמר בפסקה על הנושא? (מהו הרעיון המרכזי?)
המידע העיקרי ינוסח במשפט אחד או יותר, תלוי בהיקף הפסקה. יש להקפיד על כתיבה תמציתית.
- נושא הטקסט השלם ייגזר מתוך התשובה לשאלה הראשונה שנשאלה ("מהו נושא הפסקה?"). איסוף התשובות לשאלה השנייה יהווה בסיס לכתיבת הסיכום לטקסט השלם.

להלן הדגמה של כתיבת סיכום לטקסט לפי השלבים המוצעים לעיל:

כותרת ראשית

מי שקורא יותר – חי יותר (עמ' 101)

המחבר

עפרי אילני, 18.7.08

כותרת משנה

חוקרים מצאו שקריאה יומיומית משפרת את הבריאות

פסקה 1

מה אפשר לעשות כדי לחיות יותר שנים? כדי לשפר את הבריאות ולהאריך את תוחלת החיים ממליצים מומחים על פעילות גופנית ועל תזונה נכונה. ואולם מחקר חדש שנערך בבית החולים הדסה הר הצופים בירושלים מוסיף פעילות לא צפויה להרגלים שעשויים להאריך את החיים: קריאה.

פסקה 2

"מצאנו שאנשים שקוראים בכל יום, חיים יותר טוב ומתים פחות", אומר ד"ר ג'רמי ג'ייקובס בעקבות המחקר שנערך זה 18 שנה בראשות פרופסור יוחנן שטסמן. החוקרים עוקבים אחרי כאלף קשישים בירושלים, שנבדקו ורואיינו מדי כמה שנים. המשתתפים חולקו לשתי קבוצות: קבוצה שקוראת בכל יום, וקבוצה שאינה קוראת בכל יום, או שאינה קוראת כלל.

פסקה 3

התברר שהקשישים הנוהגים לקרוא בכל יום, חיים יותר. מסיבה לא מוסברת, השפעה משמעותית של הקריאה על תוחלת החיים נרשמה רק אצל גברים, ולא אצל נשים. מה ההסבר להשפעה הבריאותית החיובית של הקריאה? לדברי ג'ייקובס, "ככל שאדם משתמש במוח יותר, כך משתפרת זרימת הדם במוח. נראה שבקריאה יש משהו חיוני ופעיל. אדם שמפעיל את המוח, ממשיך להיות פעיל בעולם. ייתכן שהקריאה משפיעה גם על ההערכה העצמית – אנשים שקוראים, מרגישים שהם יותר חיוניים". לעומת זאת, לדברי ג'ייקובס, לא כל פעילות היא בריאה. הצפייה בטלוויזיה, למשל, אינה תורמת לאריכות ימים. "מי שקורא, עושה פעולה אקטיבית, לעומת הצופה בטלוויזיה שהוא פסיבי. לכן, קריאה שומרת יותר על הבריאות". במסגרת מחקריהם על קבוצת הקשישים, מצאו החוקרים, שאף פעם לא מאוחר מדי להתחיל בפעילות גופנית. "הוכחנו שפעילות פיזית משפרת את הבריאות גם כשמתחילים בה בגיל זקנה", הוא אומר. "אפילו אם מישו מתחיל בפעילות בגיל 85, יש לזה השפעה טובה מאוד".

שלב I — ליקוט מידע ראשוני על הטקסט (עמ' 102)

א. במת הטקסט:

מחבר — עפרי אילני;

מקום הפרסום — כתב העת לילדים עיניים.

כותרת ראשית: מי שקורא יותר — חי יותר

כותרת משנה: חוקרים מצאו שקריאה יומיומית משפרת את הבריאות

מה למדתי עד כה?

הכתבה מעודכנת ומספקת מידע לילדים. כלומר, השפה לא מורכבת מדיי והנושא מותאם לעולמם של הילדים. במוקד הכתבה — הצגת מחקר המביא בשורה חדשה האומרת, שקריאה מרובה משפרת את הבריאות. אני מבינה שזה נושא הטקסט. כלומר, כותרת המשנה בכתבה שלפנינו מציגה את נושא הטקסט.

שלב II — זיהוי הנושא והרעיון המרכזי של כל פסקה (עמ' 102)

הטקסט מכיל שלוש פסקאות.

מהו הנושא של פסקה 1? קריאה מאריכה חיים.

מהו הרעיון המרכזי של הפסקה? חוקרים בהדסה ירושלים מצאו שחוץ מפעילות גופנית ומתזונה נכונה גם קריאה יומיומית מאריכה את החיים.

מהו הנושא של פסקה 2? תיאור המחקר

מהו הרעיון המרכזי של הפסקה? ממצאי החוקרים מעלים כי אנשים שקוראים בכל יום, חיים יותר טוב ומתים פחות.

מהו הנושא של פסקה 3? ההסבר ליתרונות הבריאותיים של הקריאה.

מהו הרעיון המרכזי של הפסקה? בקריאה יש משהו חיוני ופעיל, מאחר שמי שמפעיל את המוח ממשיך להיות פעיל בעולם. יש לכך השפעה גם על ההערכה העצמית — אנשים שקוראים, מרגישים שהם יותר חיוניים.

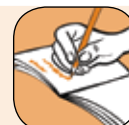
תהליך הסיכום:

אוספים את כל נושאי הפסקאות, מחברים אותם לכותרת המשנה ויוצרים את הפתיחה לסיכום. מחברים את משפטי הרעיון המרכזי של כל פסקה למשפט הפתיחה, ומקפידים על קישוריות ועל רצף הגיוני בין המשפטים של טקסט הסיכום. מסיימים במשפט מכליל/ממליץ.

[פתיחת הסיכום] בכתבה שלפנינו מציגה המחברת ממצאי מחקר שנערך בביה"ח הדסה בירושלים. במחקר נמצא קשר בין קריאה יומיומית לבין תוחלת החיים, [משפטי הרעיונות העיקריים של הפסקות] השפעתה הברוכה של הקריאה על אנשים מבוגרים מוסברת לא רק בפעילות מוגברת של המוח אלא גם בהעלאת ההערכה העצמית שלהם, הגורמת להם להרגיש חיוניים. [משפט מסכם] המחברת מסיימת בהמלצתם של החוקרים להתחיל לקרוא אפילו בגיל מבוגר.

במהלך הלמידה בספר תתנסו בתרגילים רבים ומגוונים של כתיבת סיכום לטקסט, בעיקר בשימוש במפה מושגית כאמצעי תומך כתיבה.

משימת תרגול (עמ' 103)

פעילות יחידנית

1. עיינו בכל אחד משלושת הטקסטים שלפניכם.
2. כתבו סיכום לכל טקסט. היעזרו בהנחיות לכתיבת סיכום המוצגות לעיל.
3. בצעו את פעילויות המשוב העצמי על כתיבת הסיכום (ראו הנחיות לעיל).
4. ציינו את הקשיים שעמדו בפניכם במהלך הכנת הסיכום, ותארו כיצד התגברתם עליהם.

אפשר לקיים את הפעילות בדרכים שונות:

1. פעילות יחידנית ובקבוצות: תלמידים המסוגלים בשלב זה לכתוב סיכום בכוחות עצמם, יכתבו אותו, ולאחר מכן יתרכזו בקבוצה (2-3 תלמידים). כל אחד, בתורו, יקרא את הסיכום שכתב, והקבוצה תדון באיכות הסיכום (מבחינת התוכן, הלשון והמבנה) ותנתח את הסיכומים לפי ההנחיות של "משוב עצמי על הסיכום".
2. פעילות בזוגות: כל אחד מהתלמידים כותב בעצמו את הסיכום. בסיום הכתיבה יחליפו התלמידים ביניהם את הסיכומים שכתבו, ויתנו משוב זה לזה.
3. פעילות מורה-תלמידים: פעילות זו מתאימה להוראת תלמידים המתקשים לסכם בכוחות עצמם וזקוקים לעזרה אינטנסיבית. מומלץ לסכם יחד איתם טקסט אחד, שלב אחר שלב, ולדון בתהליך הסיכום ובתוצר הסופי שלו. לאחר מכן, יש לבקש מהם לסכם בעצמם את שני הטקסטים הנותנים. בתום הכתיבה, יבדוק המורה את הסיכומים יחד איתם.

טקסט א'

חוש הטעם (עמ' 104)

חוש הטעם הוא היכולת לחוש הבדלים בטעמים של חומרים שונים ולזהות את אופיים, והוא אחת מהדרכים שבעל החיים תופב בהן את סביבתו הקרובה והמידית. חוש הטעם מאפשר לבעל החיים להימנע מאכילת מזונות שאינם טובים למאכל, מקולקלים וכו'.

חוש הטעם נוצר בפה בשילוב עם חוש הריח. על הלשון נמצאים קולטני טעם, המכונים גם "פקועיות טעם". הקולטנים מסודרים בשורה והם נראים כבליטות. כל אחד מהם מסוגל לזהות אחד מארבעת טעמי היסוד המוכרים לנו – חמוץ, מר, מלוח או מתוק. יחד, הם מרכיבים את ה"תמונה" הכוללת, המהווה את טעמו של מזון מסוים. (לאמיתו של דבר, התמונה מורכבת יותר, שכן חוש הריח משתתף אף הוא ביצירתה של תחושת הטעם במוח). מכל מקום, לפי גישה זו, באזורים שונים של הלשון ממוקמים קולטנים ייעודיים לקליטת כל אחד מהטעמים השונים.

מתוך: ויקיפדיה <http://www.wikipedia.org> פברואר, 2007

טקסט ב'

איך מכינים שוקולד? (עמ' 104)

את השוקולד מפיקים מפולי קקאו הגדלים על עצי הקקאו, שגובהם מגיע לעתים ליותר מ-12 מטרים. עצי הקקאו, הגדלים בעיקר ביערות הגשם שבמרכז דרום אמריקה ובאפריקה, הם עצים "מפונקים" ביותר. הם רגישים ליובש ולרוחות חזקות וזקוקים לחרק מיוחד – הגדל רק ביערות הגשם – על מנת שִׁפְּרָה אותם. תרמיל של פרי קקאו אחד יכול להכיל מאות רבות של פולים קטנים. לאחר הקטיף מייבשים את הפולים בשמש, בטמפרטורה גבוהה של 50 מעלות צלזיוס. במהלך פרק הזמן הזה מתרחשים בפרי הקקאו שינויים כימיים שונים. לאחר מכן, מועברים הפולים למפעל, שם קולים ומפצחים אותם במכונה מיוחדת. בשלב זה אפשר לסחוט מהזרעים נוזל חום סמיך, שהוא למעשה חמאת הקקאו.

לאחר שכותשים שוב את עיסת החמאה, מקבלים אבקה המועברת למכונה ענקית המסתובבת במשך שעות. לתוך אותה עיסה מוסיפים גם חומרי טעם שונים, כמו חלב, וניל, שקדים, אגוזים, קרמל ועוד. בתום התהליך הופכת האבקה לנוזל סמיך, שממנו מכינים את טבלאות השוקולד ואת שאר דברי המתיקה העשויים משוקולד.

כיום יש מפעלים רבים ברחבי העולם המייצרים שוקולד, אך סוד הכנת השוקולד הוא הסוד השמור ביותר במפעל, ומעט מאוד אנשים יודעים מה הם המרכיבים המדויקים שלו. זאת, כדי שחברות אחרות לא יוכלו להעתיק את המוצר.

ענת בלזברג, גלילאו צעיר, מאי, 2008

טקסט ג'

פטרזיליה: מולטי-ויטמין מן הטבע (עמ' 105)

תודו שלא ידעתם: הפטרזיליה שאתם אוכלים היא פצצת בריאות אמתית – בסלט, במטבל, במרק או בתבשיל – הפטרזיליה מוצאת דרכה כמעט לכל המטבחים, ואתם אוהבים אותה בזכות טעמה וגם בשל מחירה הזול. עם זאת, אולי רק מעטים יודעים עד כמה היא בריאה.

הפטרזיליה, שקיימת כבר יותר מ-2000 שנה, שימשה תרופה הרבה לפני ששימשה תוסף למזון. היוונים הקדמונים ייחסו לה סגולות בתחום הבריאות והספורט (מחזקת ספורטאים). הרומאים אף ייחסו לפטרזיליה השפעת קסם על התפכחות משכרות. עם הזמן גילו במטבחים הים-תיכוניים את תרומתה של הפטרזיליה להעשרת טעמים של המאכלים. משם, לאורך ההיסטוריה, שימשה הפטרזיליה מזון, תבלין ותרופה, ושרדה בהצלחה עד למטבח המודרני. ואגב, לפטרזיליה שימושים נוספים גם מחוץ למטבח – בשמנים הנמצאים בזרעי הירק משתמשים לייצור ריח הניחוח שבבשמים, בסבונים ובקרמים.

מה יש בפטרזיליה?

- אלו היתרונות הבריאותיים של שלל הוויטמינים והמינרלים הנמצאים בפטרזיליה:
1. ויטמין A (בטא קרוטן): תורם לשיפור ראיית לילה ולבריאות העור;
 2. קומפלס ויטמין B: תורם לתפקוד תקין של מערכת העצבים ונוטל חלק חשוב בייצור כדוריות הדם, בחילוף חומרים ובשחרור אנרגיה;
 3. ויטמין C: מתחזק את המערכת החיסונית;
 4. ויטמין E: מגן על התאים מפני התבלות הבאה עם הגיל;
 5. ויטמין K: מווסת את סמיכות הדם ואחראי לניקוי של חלבון הכבד ולסינתזה שלו;
 6. ברזל: מאפשר את הובלת החמצן לכל הגוף;
 7. מנגן: עוזר לספיגת ויטמין C ומייצר את הורמוני המין;
 8. אשלגן: חיוני לגדילה, לבניית שרירים ולתפקוד מערכת העצבים;
 9. אבץ: מחזק את המערכת החיסונית ומונע אקנה;
 10. סידן: מחזק את העצמות, את השיניים ואת השיער;
 11. סיבים וכלורופיל: מטהרים, מונעים זיהום בקטריאלי ומגבירים את תגובת המערכת החיסונית.

כדי ליהנות מכל היתרונות – רק פטרזיליה טרייה

פטרזיליה איכותית היא פטרזיליה טרייה, שעליה ירוקים וללא סימני יובש ודהיית צבע. יש לשטוף את הפטרזיליה, לייבשה, ולקצוץ אותה סמוך לזמן האכילה על מנת למנוע "בריחת ויטמינים". אם משלבים את הפטרזיליה בבישול, יש להוסיפה רק לקראת סופו כדי לשמר את מרבית הטעם והאיכות התזונתית.

תחנת רענון (עמ' 106)

- כל טקסט מייצג נושא אחד.
- הרעיון המרכזי של הטקסט מציג את המידע החשוב ביותר על הנושא.
- לכל טקסט יש משפט המהווה את הרעיון המרכזי; וכמה משפטים תומכים הנמצאים בפסקאות השונות של הטקסט.
- לכל פסקה בטקסט יש תפקיד מבני המסייע להבנה משמעותית של הטקסט.

מהו סיכום בורר של טקסט? (עמ' 106)

בחלקים הראשונים של הספר נפגשתם עם כתיבה של סיכום כולל לטקסט המכיל את כל הרעיונות העיקריים שלו (ראו סיכומים לטקסטים תזמורת ואלכוהוליזם בישראל). במהלך משימה זו תכירו סוג נוסף של סיכום – סיכום בורר. סיכום בורר הוא סיכום המתמקד בנושא אחד או בהיבט אחד (או יותר) מתוך טקסט גדול. תוכנו של הסיכום מתמקד בנקודות מסוימות שהמסכם נדרש להתייחס אליהן בהתאם למטלה/ לנושא.

מטרת המשימות הבאות היא להקנות לתלמידים את מיומנות הכתיבה של סיכום בורר בעקבות הבנת הטקסט והמפה המושגית שלו. כדי לסייע לתלמידים בכתיבת סיכום בורר אנו מציעים לפעול בשלבים הבאים.

שלבי הכתיבה של סיכום בורר (עמ' 106)

שלב ראשון: הבנת הטקסט

הבנת הטקסט בעזרת תשובות על שאלות המבוססות על הבנת הטקסט:

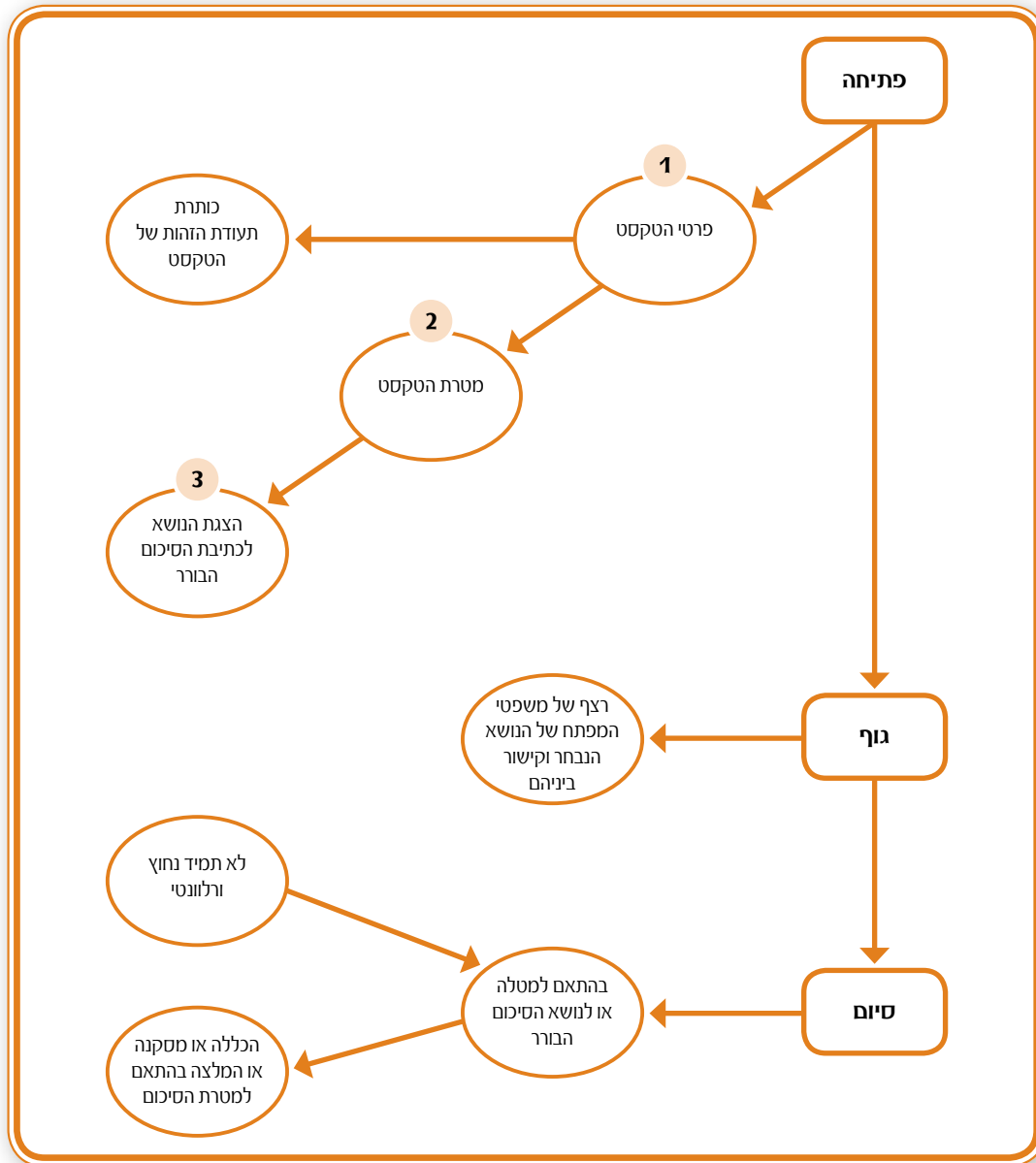
1. מה נושא הטקסט?
2. מה נאמר בטקסט על הנושא?
3. מה מטרת / כוונת כותב הטקסט? (ליידע, להסביר תופעה / מקרה, לתאר תופעה/מקרה, לבקר תופעה/ מקרה, וכו').
4. מהי הסיבה לכתיבת הטקסט? מה גרם לכותב לכתוב את הטקסט?
5. מה עושה כותב הטקסט כדי להבהיר את כוונותיו / מטרותיו לנמענים (מביא דוגמאות, מציג נתונים, משווה בין נתונים, מתאר תופעה)?

שלב שני: התארגנות לכתיבת הסיכום

1. קראו שוב את המטלה הנדרשת (או את הנושא / ההיבט שבחרתם להתמקד בו).
2. אתרו בטקסט את הפסקאות או את המשפטים (כולל דוגמאות, נתונים חשובים, בעיות ופתרונות שעליהם דן הכותב) המתייחסים לרכיבי המטלה וסמנו אותם.

שלב שלישי: כתיבת הסיכום הבורר

מבנה הסיכום הבורר (עמ' 107)

א. הפתיחה / הפתיח

הפתיחה כוללת לפחות שני משפטים: במת הטקסט ומטרת הטקסט.

1. במת הטקסט: כותב, מקום הפרסום ותאריך הפרסום.

2. מטרת הטקסט: למשל, סיבה ותוצאה, בעיה ופתרון.

למשל: נושא המאמר "שפורסם ב _____ על ידי _____ בתאריך _____

הוא _____.

על המשפט השני להרחיב את נושא הטקסט שהוזכר במשפט הקודם.

למשל: "כוונותיו של המחבר במאמר הן..... (להשוות, לשכנע, להסביר, לתאר,

להציג דעה, וכדומה).

ב. גוף הסיכום

התייחסות מפורטת לפריטי המטלה / הנושא

1. גוף הסיכום יכול משפט פתיחה מכליל על פי המוצע להלן: כותב הטקסט מתייחס לנושאים הבאים.... ; כותב הטקסט מתייחס לתכונות ה..... .
2. לאחר משפט הפתיחה העתיקו את המשפטים מהטקסט המתייחסים למטלת הסיכום (שלב שני);
3. הרחיבו כל משפט לפסקה תוך התבססות על תוכן הטקסט: הוסיפו פרטים חשובים מתוך הטקסט. על הפרטים להתייחס לרעיון המרכזי של הפסקה.
4. במקרה שמחבר הטקסט מעלה דוגמאות, יש לציין את מספרן ואת הנושא המשותף לכולן מבלי לפרט אותן. למשל: כותב הטקסט מציג דוגמאות העוסקות בנושא..... .
5. עליכם לבסס כל רעיון או בעיה באמצעות דוגמאות מהטקסט.
6. הימנעו מחזרה על דוגמאות, על משפטים ועל ביטויים. העשירו את הסיכום בביטויים רבים ככל האפשר.
7. השתמשו במילות קישור מגוונות: בנוסף לכך...; כמו כן...; לפיכך... וכדומה.
8. הקפידו לסיים כל משפט בנקודה.
9. אין להשתמש בציטוטים!
10. עליכם לכתוב את הסיכום הבורר בגוף שלישי ולא בגוף ראשון.
11. יש לכתוב על הנושא/ההיבט/המטלה מנקודת מבטו של הקורא ולא מנקודת מבטו של כותב הטקסט.
12. אין להביע דעה אישית כלפי הנושא / ההיבט.

ג. סיום הסיכום הבורר

- בסיום יש להציג את מסקנתו של כותב הטקסט בנוגע לנושא הסיכום, את המלצתו או את הצעותיו לפתרון.
- למשל: לפיכך ניתן לראות כי הכותב תומך / מתנגד לרעיון....ומציע פתרונות לתיקון הבעיה;
- או: מסקנתו של הכותב היא ש..... לעומת.....
- או: מהטקסט ניתן להסיק ש.....

שלב רביעי: משוב עצמי על הסיכום שכתבנו

עם סיום כתיבת הסיכום הבורר חשוב לבדוק אותו על פי הקריטריונים שהנחו אותנו בכתיבתו (רפלקציה):

א. מבנה ותוכן

1. האם יש התייחסות לכל רכיבים או הפריטים של המטלה או הנושא?
2. האם משפט הפתיחה מכיל את פרטי הטקסט (שם הטקסט, שם הכותב, מקום הפרסום, תאריך הפרסום)?
3. האם הנושא המרכזי של הטקסט מנוסח באופן ברור בפסקת הפתיחה?
4. האם גוף הסיכום כולל את כל פרטי המידע הדרושים למטלה?
5. האם נעשה שימוש במילות קישור מתאימות?

ב. לשון

1. האם הסיכום כתוב במשלב לשוני "בינוני" וללא שימוש בסלנג?
2. האם הסיכום כתוב בצורה מובנת? האם הנושא / ההיבט או המטלה מוצגים באופן ברור?
3. האם יש בסיכום הקפדה על תקינות המשפט ועל התאמה במין ובמספר?
4. האם יש סימני פיסוק מתאימים בסיכום?
5. האם הכתיב תקין?
6. האם משפטי הסיכום מנוסחים בלשון המסכם ואין ציטוטים של משפטים שלמים מתוך הטקסט?

ג. דעה אישית

1. האם הוקפד לא להביע דעה אישית בסיכום?
2. האם נשמר השימוש בגוף שלישי (כלומר אין שימוש בגוף ראשון – אני, אנחנו)?

מה לא נכתוב בסיכום הבורר? (עמ' 109)

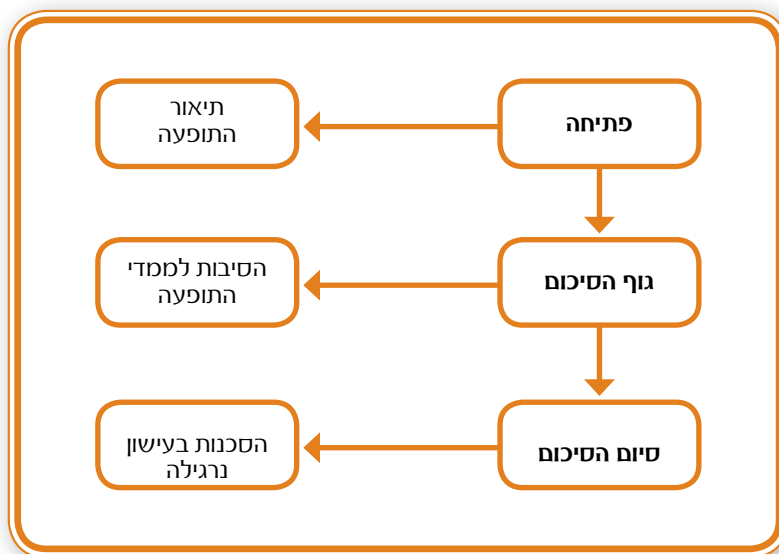
1. לא נכתוב את דעתנו האישית.
2. לא נעתיק את הכתוב בטקסט, אלא נכתוב את הדברים העיקריים בלשוננו.
3. לא נכתוב דוגמאות (אלא אם כן הדוגמה הנוכחית הכרחית).
4. לא נכתוב פסקת סיום.
5. לא נסכם את כל הרעיונות בטקסט, אלא רק את הרעיונות שנתבקשנו לסכם במטלת הסיכום.

כדי להמחיש את כל ההנחיות והמאפיינים שפורטו לעיל, נציג בפניכם סיכום בורר של הטקסט:

נרגילה: העשן התמים שמזיק יותר מסיגריות. (www.schooly.co.il)
 בצדו הימני של טקסט הסיכום נציין את חלקיו ומאפיינים נוספים שעליהם נוכל להצביע.
 כדי שהתמונה לגבי הסיכום הבורר תהיה ברורה יותר, קראו את הטקסט המלא הנמצא באינטרנט. www.ynet.co.il/articles/1,7340,L-2666899,00.html

כותב הסיכום המודגם תכנן את מבנה הסיכום שלו בעזרת תרשים שעזר לו לארגן את סדר הפרטים שיוצגו בסיכום. עקבו אחרי התרשים שיצר.

תרשים תכנון כתיבה

סיכום בורר לטקסט:

נרגילה — העשן התמים שמזיק יותר מסיגריות (עמ' 111)

המאמר "נרגילה: העשן התמים שמזיק יותר מסיגריות" — שכתבה אריאלה איילון ופורסם באתר "Ynet" בשנת 2003 — מציג את תופעת עישון הנרגילה בקרב בני נוער ואת הסכנות שבעישון זה.

פתיחה
ת.ז. של הטקסט
נושא הטקסט

הכותבת מתארת את תופעת העישון המתפשטת גם בקרב תלמידי כיתות ו'. עישון הנרגילה נעשה בחברותא, בקבוצה של 5-10 חברים, בדרך כלל בטבע או בגנים ציבוריים, ופיית הנרגילה מועברת מפה לפה. כמו כן, מדיווח שערך משרד הבריאות עולה ש-20% מהבנים ו-9% מהבנות בכיתות ו' מעשנים נרגילה לפחות פעם בשבוע.

גוף הסיכום
תיאור תופעת העישון
הצגת נתונים

לתופעה זו סיבות מגוונות: הזמינות של הטבק, מכירת הטבק לקטינים (בלי אזהרה על גבי האריזה) וקלות הראש של ההורים החושבים שמדובר בשעשוע תמים.

סיבות לתופעה

בעישון נרגילה סכנות רבות: מי שנוהג לעשן נרגילה נמצא בסיכון לחלות במחלות מדבקות כמו הרפס השפתיים, שחפת ומחלת הנשיקה, וכן גם במחלות עור באצבעות היד שאוחזות את הפייה. יתר על כן, מעישון נרגילה ייתכנו פגיעה בכושר הגופני והמיני והזדקנות מוקדמת של העור.

סיום הסיכום
סכנות

משימת כתיבה של סיכום בורר (עמ' 111)

פעילות יחידנית

אחרי המפגש עם המאפיינים של סיכום בורר ועם המבנה ושלבי הכתיבה שלו, הגיע הזמן לכתיבה עצמית.

חזרו לטקסטים: **חוש הטעם (עמ' 440)**, ו**פטרוזיליה: מולטי־ויטמין מן הטבע (עמ' 441)**. בחרו אחד מהטקסטים וכתבו לו סיכום בורר. את הנושא לכתיבת הסיכום תוכלו לבחור על פי העניין שיש לכם באחד ההיבטים או הנושאים המוצגים בטקסטים הללו.

פעילות קבוצתית

אחד מחברי הקבוצה יקרא בקול את הסיכום שלו, וכל שאר התלמידים יעריכו את הסיכום על פי רשימת המאפיינים הנמצאת בתחילת הפרק. בדקו מה נכתב לפי הכללים היכן יש חריגה מהם; האם נשמרה הנימה האובייקטיבית או שיש "קול אישי" בסיכום? האם כל הרעיונות בטקסט המתייחסים לנושא שנבחר כלולים בסיכום? וכן הלאה.

תחנת רענון (עמ' 112)

יש סוגים שונים של סיכום: כולל, בורר וממזג.
סוג הסיכום נבחר בהתאם למטרת הכותב או למטלה שהוטלה עליו.
לכל סוג של סיכום – כללי כתיבה ייחודיים.
יש כללים המשותפים לכל סוגי הסיכום.

5. סוגים וסוגות של טקסטים (עמ' 113)

"כדי לשפר את ההתמודדות של הלומדים עם טקסטים מסוגים שונים, הם נדרשים לגייס סוגי ידע שונים: ידע עולם, ידע על מבנים ועל דרכי ארגון של טקסטים, מושגים הקשורים בטקסט וידע לשוני, הבחנה בין עיקר לטפל ועוד" (מתוך: תכנית הלימודים – עברית לבית הספר העל יסודי, תשס"ג, עמ' 40). סוג ידע נוסף הוא ידע על סוגת הטקסט [...]. ההתמצאות בסוגות השונות תסייע ללומדים לפתח את הכשירות האוריינית שלהם (רוזנר, תשס"ו).

מתברר שמיון הטקסטים לסוגות אינו פשוט. רוזנר מתארת אפשרויות למיון הטקסטים על פי מדדים שונים: אורך, מטרה, סוג השיח, תחום החיים, הנושא, המוען, הנמען, טכניקות ההבעה, "במת הטקסט" ועוד. שיטת מיון אחרת מתבססת בעיקר על מבנה הטקסט: טקסט מידעי, טקסט תיאורי (כולל טקסט נרטיבי-סיפורי), טקסט טיעון (כולל טקסט שכנוע וטקסט ביקורתי) וטקסט מדריך-מפעיל. בכל אחד מסוגי הטקסט האלו נוכל למצוא טקסים מסוגות שונות: דיווח עיתונאי או ערך מאנציקלופדיה (טקסטים מידעיים), מכתב למערכת או פרסומת (טקסטים טיעוניים למטרת מגמה ושכנוע). ברואר (Brewer, 1980) מציע מיון המבוסס על שני ממדים:

1. מבנה רטורי של טקסט (Underlying structure): מבנה תיאורי (היצג במרחב), מבנה נרטיבי (היצג בזמן) ומבנה אקספוזיטורי (היצג לוגי).
2. מטרות טקסט: (Discourse force): למידוע ולהסבר, לגרימת הנאה, לטיעון ושכנוע, ולהערכה אסתטית.

שני הממדים מציינים מבנים רטוריים שאפשר לשבח בהם את הסוגות השונות. לדוגמה: תיאור טכני שמטרתו למסור מידע (ליידע), והוא מתאר מכשיר או מקום. הטבלה להלן מפשטת את המיונים השונים לסוגי טקסטים וסוגות בהתאם לתכנית הלימודים של משרד החינוך לחטיבת הביניים.

סוגה של טקסט היא קבוצה של טקסטים שיש להם מטרות ומאפיינים לשוניים ומבניים דומים. הטבלה שלהלן מדגימה את מיון הסוגות על פי המאפיינים שלהן. לאחר הטבלה מוצגות דוגמאות מפורטות לכל אחת מהסוגות.

הערות:

1. לא שיבצנו בטבלה את הטקסט הלא-רציף (טבלאות, תרשימים, תמונות ועוד). פירוטו לסוגיו השונים לא משרת את מטרות הלמידה המוצגות בטבלה, ולכן בחרנו שלא לשבח אותו בשלב זה.
2. המיון בטבלה שלהלן אינו כולל את הממד של עולם השיח (עיוני, תקשורת בין-אישית, תקשורת המונים, סיפור ומקורותיו), אלא רק את המיון על פי המבנה הרטורי של הטקסטים, מטרות השיח ומאפייני הלשון שלהם.
3. כדי להבהיר את ייחודה של כל אחת מסוגות הטקסטים המשמשות כדוגמאות, הצגנו סוגות טיפוסיות. עם זאת מובן שבמציאות קשה למצוא טקסטים "טהורים" המייצגים מבנה רטורי אחד. מרבית הטקסטים משלבים מספר מאפיינים. בטקסט מידעי, למשל, עשוי להופיע קטע תיאורי או דו"ח. בחרנו להציג דוגמה טיפוסית כדי שהלומדים יבחינו במאפיין הדומיננטי של הטקסט.

סוגי טקסטים: מטרות, מאפייני כתיבה ודוגמאות

לסוגות טקסטים (עמ' 113)

סוג הטקסט	טקסט מידעי	טקסט טיעון		טקסט מדריך-מפעיל	טקסט ספרותי
		שכנוע	ביקורת		
מטרת הטקסט	לתאר מידע ולמסור אותו	לשכנע את הקורא לקבל את המסר שבטקסט	להשפיע על הקורא לקבל את עמדת הכותב כלפי בעיה/מצב	לתת לקורא הנחיות מדויקות לפעילות מסוימת	לגרום הנאה
מאפייני כתיבה	- לשון אובייקטיבית - לשון אינפורמטיבית - לשון חד-משמעית	- פנייה לרגש ו/או להיגיון - שפה פשוטה וקלה להבנה	- ביקורת גלויה ו/או סמויה - שימוש באמצעים רטוריים מתאימים	- כתיבה טכנית חד-משמעית - לעיתים הטקסט מוצג כרשימה - כתיבה בלשון ציווי	- לשון סובייקטיבית - אוצר מילים עשיר - שימוש באמצעים אמנותיים
דוגמאות לסוגות טקסטים	- ידיעה עיתונאית - ערך באנציקלופדיה - טקסט מדעי - דפי מידע - דו"ח	- תעמולה - פרסומת	- מאמר - משל	- הנחיות והוראות - הסברים - מתכונים	- סיפור - רומן - שיר

מה מאפיין כל סוגה? מה מיוחד בכל סוגה? (עמ' 114)

טקסט מידעי: ערך אנציקלופדי (עמ' 114)

מטרה	מבנה	מאפיינים לשוניים
טקסט שמטרתו למסור מידע על נושא מסוים (מקום, אישיות, מכשיר, אירוע ועוד).	הטקסט כולל את המידע העיקרי בלבד. כל חלק מופיע בפסקה נפרדת. הטקסט פותח בהגדרה או בהסבר מדויק של הנושא. בהמשך מופיעים הסבר ופירוט, כולל הדגמות, והסיום הוא סיכום או הצהרה בנוגע לנושא. לעתים משולבים תמונות, מפות ותרשימים של האובייקט המרכזי של הטקסט. מופיע אזכור של המקורות שהיוו בסיס לכתיבת הטקסט, וכן הפניה למקורות מידע נוספים.	הכתיבה אינה אישית (אין בולטות לכותב ולקורא המשוער). מאפיינים בולטים: - שימוש בפעלים בזמן הווה - שימוש במושגים כלליים ולא אישיים - שימוש במונחים מדעיים וטכניים

דוגמה:

שם הערך	תקשורת סלולרית
הסבר הנושא והצגתו	תקשורת סלולרית היא טכנולוגיית תקשורת המאפשרת שימוש בטלפון סלולרי – טלפון אלחוטי נייד (למעשה מדובר במכשיר רדיו דו-כיווני המסוגל לשרד ולקלוט בו-זמנית) שאפשר להפעילו באזורים נרחבים, בטכנולוגיה המתבססת על פריסה של תחנות בסיס סלולריות במרחב.
פירוט	המילה סלולרי נובעת מהמילה cell (באנגלית: תא). המשמעות היא, שבכל תא כזה יש תחום נתון של תדרים, המאפשרים לנהל מספר שיחות בעת ובעונה אחת. אם המכשיר איננו נמצא בתחום, תחול ירידה ברמת הקליטה. המשך השיחה יתאפשר כשתחנת הקליטה הקרובה לתחום התדרים תִּקָּצה תדר מבין התדרים העומדים לרשותה.
סיכום/מסקנות	התקשורת הסלולרית והטלפון הסלולרי, שהומצאו באמצע שנות השמונים של המאה העשרים, גרמו לאחת המהפכות הגדולות ביותר בתולדות התקשורת. בעקבותיהם חלו שינויים מרחיקי לכת, בעיקר במישור החברתי: התפתחה אינטראקציה רחבת היקף במגוון אפשרויות – שיחות טלפון, (SMS) וגלישה באינטרנט. התקשורת הסלולרית תרמה תרומה מכרעת להפיכת העולם כולו לכפר גלובלי.
הדגמה תמונה	
מקורות	 מאת ויקיפדיה, http://he.wikipedia.org/wiki

טקסט מידעי: דפי מידע (עמ' 115)

מטרה	מבנה	מאפיינים לשוניים
טקסט תיאורי שמטרתו לידע את הקוראים לגבי מקום/ אירוע /מכשיר.	הטקסט עשוי להיות ליניארי או להופיע כרשימה. הצורה החיצונית ברורה ונגישה לקורא. יש הפניה למקורות מידע נוספים.	הלשון עניינית, המשפטים קצרים ואין בהם ביטויי שכנוע או פרסום. הכתיבה אינפורמטיבית – אובייקטיבית, יש תיאור מדויק ובהיר של הנושא ואין הצגת עמדה.

דפי מידע בנושא בטיחות והשגחה בחופש הגדול

דף מידע להורים

גם בחופש הגדול לא לוקחים חופשה מבטיחות והשגחה במהלך החופשה מבליים הילדים שעות רבות בבית ומחוצה לו בפעילויות פנאי שונות. עלינו ההורים מוטלת המשימה לשמור עליהם.

חשוב:

- לוודא שילדים צעירים מגיל 12 שנים נמצאים בהשגחת מבוגר.
- לוודא שהילדים שוהים ומשחקים רק במקומות בטוחים.

במים:

- משגיחים על הילדים. ילד שאינו יודע לשחות חייב השגחה צמודה של מבוגר.
- הים אינו צפוי ועלול להיות מסוכן גם לשחינים מקצועיים. לכן שוחים רק בחוף מוכרז ובנוכחות מציל.

בדרך:

- ילדים עד גיל 9 חייבים ליווי של מבוגר בעת חציית כביש.
- בזמן הנסיעה, גם אם היא קצרה, הילדים חייבים להיות חגורים במושבי בטיחות המותאמים לגילם ולמשקלם.
- בעת עזיבת הרכב מוודאים שלא נשארו בו ילדים.
- על הילדים לחבוש קסדה בכל רכיבה על אופניים ועל קורקינט ובהחלקה ברולר-בליידס.

למידע נוסף על בטיחות בקיץ אפשר לפנות אל:
מוקד המומחים בטרם טל' 03-9263111 או לאתר בטרם.

טקסט מידעי: ידיעה עיתונאית (עמ' 116)

מטרה	מבנה	מאפיינים לשוניים
טקסט שמטרתו ליידע את הציבור לגבי אירועים שהתרחשו בארץ ובעולם.	בידיעה/כתבה עיתונאית: כותרת ראשית המציגה את המידע החשוב ביותר. כותרת משנה המציגה את המידע המשני. גוף הידיעה. כל אחד מהחלקים הנ"ל כתוב בגופן שונה מבחינת גודלו (מהגדול ביותר עד לקטן). יש כתבות הכוללות גם תמונות ותרשימים. בגוף הידיעה יפורטו נסיבות האירוע באמצעות תיאורי מקום וזמן, סיבה ותכלית. (כלומר, נוכל למצוא תשובות על שאלות כמו: איפה? מתי? מדוע? לשם מה?) הידיעה העיתונאית תלויה זמן ומקום בדרך כלל, לעומת כתבה העשויה לדון בנושא על-זמני ועל-מקומי.	יש ידיעות הדומות לדיווח – הלשון עניינית, אינה אישית והעודפות אינה רבה. בכתבה עיתונאית המתארת אירוע ומטרת הכותב היא להעלות דילמה/סוגיה/שאלה לדיון או לבקר אירוע או אדם, תהיה שפת הכתיבה אישית, מגמתית ומשולבת באמצעים לשוניים של שכנוע. כתבה כזאת מאופיינת בעודפות רבה, בריבוי תמונות, תרשימים וכל אמצעי לשוני אחר היכול לחזק את מגמת הכותב.

החוק הירוק שהשר להגנת הסביבה לא אוהב	כותרת ראשית
השר גדעון עזרא טוען שלמשרדו חסר כוח האדם הדרוש לאכוף את חוק אוויר נקי שאושר היום. החוק קובע עונשים של עד שנתיים מאסר וקנסות כבדים על זיהום אוויר, ויחייב כ-150 מפעלים להוציא היתרי פליטה ולשלם אגרה. מאת: שחר אילן	כותרת משנית
הכנסת אישרה אתמול בקריאה שנייה ושלישית את חוק אוויר נקי, הנחשב לאחד מחוקי איכות הסביבה החשובים ביותר שעברו בקדנציה הנוכחית. החוק קובע עונשים של עד שנתיים מאסר וקנסות של מאות אלפי שקלים על זיהום אוויר קשה או על פעולה המנוגדת לחובה למנוע זיהום כזה. החוק יחייב כ-150 מפעלים הנחשבים מזהמים גדולים בהוצאת היתר פליטה ובתשלום אגרה משמעותית בעד ההיתר. תהליך הוצאת היתר הפליטה גם יאפשר למשרד להגנת הסביבה להטיל על המזהמים מגבלות ולחייב אותם להתקין מתקנים להקטנת פליטות גזים. מזהמים קטנים יותר יחויבו בתהליך דומה, אבל במסגרת הוצאת רשיון העסק.	תשובות על השאלות: מי? השר להגנת הסביבה מה? אישור חוק נקי ועיקריו
למי שיזהם את האוויר ללא היתר או יפר את החוק, צפוי מאסר של עד שנתיים וקנס של עד מיליון שקלים בהליך מינהלי מזוור. מפעלים שלא יצייתו להוראות לצמצום הזיהום, ייסגרו. החוק גם יחייב את הממשלה להקים מערכת ארצית לניטור זיהום אוויר, לפרסם באופן שוטף את מצב זיהום האוויר, ולהכין תוכנית רב-שנתית למניעת זיהום אוויר שתכלול יעדים למניעת הזיהום.	איפה? בישיבת הכנסת
עיקרי החוק 150 מפעלים יחויבו להוציא היתר פליטה. תהליך הוצאת היתר יאפשר להטיל מגבלות על מזהמים; מזהמים קטנים יותר יחויבו בתהליך דומה במסגרת הוצאת רשיון העסק; למזהמים את האוויר ללא היתר, צפוי מאסר של עד שנתיים וקנס של עד מיליון שקלים; מפעלים שלא יצייתו להוראות לצמצום הזיהום ייסגרו; על הממשלה להקים מערכת ארצית לניטור זיהום אוויר, ולהכין תוכנית שנתית למניעת זיהום אוויר.	פירוט

טקסט מפעיל: הוראות והדרכה (עמ' 118)

מטרה	מבנה	מאפיינים לשוניים
טקסט שמטרתו ליידע ולהדריך כיצד לבצע פעולות מסוימות: בישול, שימוש במילון, נהיגה, משחק וכדומה.	הטקסט צריך לכלול תיאור ברור של המוצר הסופי או של מטרת הפעולה/המשחק. מומלץ להציג את פריטי המידע ברשימה (חומרים, כלים, ועוד). יש לערוך את הרשימה על פי סדר השלבים של הביצוע. אפשר למספר את השלבים; יש להסביר את מהות הפעילות ואת אופן ביצועה.	לשון ברורה, קצרה ועניינית שימוש בגוף שני או שלישי (ברבים או ביחיד/ה) שימוש מרובה בפעלים שימוש בזמן הווה

דוגמאות:

כותרת	הוראות למשחק "איית לי"
הצגה של מטרת המשחק, כלליו ותכולתו	מטרת המשחק: כתיבת מילים ללא שגיאות כתיב. מספר משתתפים: 1-2. גיל: 6-12. תכולת המשחק: לוח שרשומות בו כל אותיות האלף-בית חפיסת כרטיסי מילים
הוראת המשחק	הוראות לשחקן 1 שלב 1: הרשמוקול משמיע מילה קצרה והשחקן צריך לאיית אותה ללא שגיאות באמצעות האותיות הנלחצות בלוח. אם הצליח, ישמע מחיאות כפיים; אם טעה, ינסה שנית. שלב 2: זהה לשלב 1, אלא שהפעם הרשמוקול משמיע מילים ארוכות. שלב 3: הרשמוקול משמיע משפט. על השחקן לאיית אותו ללא שגיאות כתיב. שלב 4: הרשמוקול משמיע חצי פתגם. השחקן מאיית את המחצית השנייה. הוראות לשחקן 2 שלב 1: שחקן 1 לוקח כרטיס מהחפיסה וקורא את תוכנו לשחקן 2. על שחקן 2 לאיית נכון את המילים ששמע בלחיצות על האותיות שעל הלוח. מתחלפים בתפקידים. מי שמצליח לאיית נכון מילים רבות יותר – הוא המנצח.
כיצד מסתיים המשחק?	
אוחזר ביום 15.7.2008	http://www.education.gov.il/Merkaz/download/ayet.doc

כותרת	איך למנוע מהיתושים להתקרב אליי?
הקדמה כללית	ויטמין B1 מפריש ריח שהאדם אינו חש בו, אך יתושים חשים בו היטב ונרתעים ממנו. היכן תמצאו את הוויטמין הנחשק?
רקע, ביסוס מדעי	עדיין לא נבדק מדעית מדוע אנשים מסוימים נעקצים יותר מאחרים, אך כדי לצמצם את הפגיעה מהחרקים העוקצניים הללו ממליץ ד"ר אורן מזרחי לבלוע כמוסות ויטמין B1 (תיאמין), שבדרך כלל מסייעות לפתרון בעיות במערכת העצבים והעיכול. כשהוויטמין נלקח במינון גבוה, הוא מופרש דרך העור ונלווה לו ריח שבני האדם אינם חשים בו, אבל ליתושים ולחרקים אחרים הוא בלתי נסבל.
הנחיות/הוראות שימוש בתכשיר	מומלץ ליטול 1-2 כמוסות של 100 מ"ג ביום, רצוי אחרי האוכל. אם יוצאים לחיק הטבע, כדאי לקחת אפילו 3 טבליות (לילדים – חצי מהמינון). אם בכל זאת נעקצים, יש לשפשף את מקום העקיצה במעט מים עם מלח, כדי שלא יתנפח, ולמרוח ג'ל אלוורה או 2 טיפות של שמן עץ הטה מעורבב עם אלוורה או עם שמן שקדים.
מידע נוסף	מאילו מזונות ניתן להפיק ויטמין B1? ויטמין B1 נמצא בבשר בכלל, ובכבד בפרט, וכן בחלב. מקורות לוויטמין מן הצומח יכולים להיות תפוחי אדמה, אורז מלא, דגנים מלאים, קטניות מלאות למיניהן, גרעינים, שמרים, נבט החיטה ובוטנים. כל אלה עדיפים על פני ריסוס הבית בכימיקלים.
מקור	מאת: קטי קמחי, מדור "בריאות" אוחזר ב – http://www.ynet.co.il/Ext 8.7.2008

ראו דוגמאות נוספות להנחיות ולהוראות ב"שער למיפוי".

טקסט מידעי: דו"ח (עמ' 120)

מטרה	מבנה	מאפיינים לשוניים
טקסט שמטרתו ליידע לגבי מוצר, אירוע, אדם, מקום או מכשיר מסוים. לעתים דו"ח נכתב על פי בקשה מסוימת.	רצף הנתונים בטקסט חייב להיות כרונולוגי והגיוני על פי מטרת הדו"ח. בדרך כלל דו"ח נכתב כרשימה של משפטים, אך אפשר לנסחו גם כטקסט רציף. בסיום הדו"ח יש מסקנות והמלצות בדרך כלל.	לשון עניינית ואובייקטיבית; אם הדו"ח מוצג כרשימה – אין קישוריות בין הפריטים; אם הדו"ח נכתב כטקסט רציף, יש להקפיד על מילות קישור מתאימות.

דוגמה:

כותרת	דו"ח לטבע נולד: אינטרודוקציה מחבר: בני שלמון
רקע	התערבותו של האדם בטבע באה לידי ביטוי גם בהחדרת מינים זרים של בעלי חיים לסביבה הטבעית, החדרה המשבשת את האיזון הטבעי. אפשר לחלק את המינים החדרים לשתי קבוצות: מינים מבויתים של בעלי חיים, החדרים לסביבה הטבעית, ומינים זרים של חיות בר, המוחדרים לאזורים שלא נמצאו בהם באופן טבעי [אינטרודוקציה].
הסבר	ביות בעלי חיים החל לפני כ-10,000 שנה. האדם לקח מיני בר וערך בהם ברירה אינטנסיבית, לתועלתו ולצרכיו. כך בוית הכלב מהזאב וכך פותחו כל זני הכלבים המוכרים (כ-400). הכלב והזאב קרובים מאוד מבחינה גנטית: כלבה מיוחמת שתפגוש להקת זאבים, תתקבל לקבוצה, הזאבים יזדווגו עמה, והיא תמליט גורים שיהיו כלאים בין כלב לזאב. כלבים הננטשים בטבע לאחר שבעליהם אינם רוצים עוד להחזיקם, מתים ברעב או שורדים. השורדים מצטרפים ללהקות וטורפים חיות בר, למשל צבאים. כלבים כאלה, המשוטטים בשולי יישובים (מזבלות) ובתוכם, אך גם בטבע, הם בין המפיצים העיקריים של מחלת הכלבת.
פירוט	חתול הבית בוית מחתול הבר. חתולים החיים כחתולי אשפות בשולי כל היישובים בארץ, טורפים בעלי חיים קטנים (מכרסמים, זוחלים) בשטחים טבעיים, והם כנראה הגורם העיקרי להתמעטות הלטאה הירוקה בארץ. חתולי הבית שהתפראו, מזיקים לאוכלוסיית חתולי הבר: הזכרים של חתולי הבית גדולים בדרך כלל מחתולי הבר, והם גוברים עליהם בתחרות על נקבות מיוחמות. בהכלאה מועברות כל התכונות שהאדם ברר להנאתו, ושבדרך כלל אינן מועילות לשרידות בטבע (עיניים כחולות, פרווה ארוכה מאוד, צבע לבן וכו').
מקור	דו"ח "לטבע נולד" – על מצב חיות הבר בישראל, 1999. החברה להגנת הטבע, הרשות לשמירת הטבע והגנים הלאומיים, בשיתוף עם תנובה ועם המשרד לאיכות הסביבה.

טקסט מידעי: דו"ח (עמ' 121)

כותרת	דו"ח בדיקת רכב הונדה סיוויק 98 מכון גלגלים
רקע	רכב הונדה סיוויק יד שניה. הרכב נסע 105,000 ק"מ. נבדק לבקשת רוכש הרכב.
פירוט והמלצות	- מנוע, מערכת קירור, מערכת דלק, מערכת הצתה: דליפות לחץ בינוניות בצילינדרים, נזילת שמן בין המנוע לגיר, שאיבות שמן לחלל השרפה, תושבות מנוע פגומות. לטפל במערכת הקירור מיד. לנקות מערכת קירור ורדיאטור, צינורות מים פגומים. תצרוכת דלק גבוהה, CO גבוה, הזרקת דלק לקוייה, לבדוק התנעת בוקר. מערכת פליטה: דוד אחורי פגום מתפורר. - סרן קדמי ומערכת היגוי: לתקן זוויות היגוי, סטיות הגה, רעידות בגלגלים, גומיות המגן להגה פגומות, נקישות במתלה, מסבי גלגלים אחוריים רועשים, תותבים לזרועות מתלה פגומים. - קפיצים: בולמי זעזועים חלשים. - שלדת מרכב - ליקויים בעלי משמעות גבוהה: פגיעה בקורת רוחב, פגיעה בפח החזית, פגיעה בדופן הפנימית של תא המנוע. ליקויים בעלי משמעות נמוכה: מכסה המנוע פגום, הכנפיים הקדמיות עקומות, הדלתות פגומות. ליקויים בעלי משמעות שולית: ריפוד פגום, פגיעות בפגושים. - מערכת בלמים: לפרק גלגלים ולבדוק רפידות. - צמיגים: כל הצמיגים פגומים. - מערכת תאורה: מצבר מרוקן, הפנס האחורי שבור, הפנסים הראשיים פגומים, איין אור מספר. - העברת כוח: תושבת הגיר פגומה. לקבל הערכה לגבי מחיר התיקונים. לקבל הערכת שמאי לגבי ירידת ערכו של הרכב בשל פגיעות בשלדה
המלצות כלליות	אוחזר ועובד ביום 20.7.2008 מתוך http://www.carsforum.co.il/vb/showthread.php?t=213517
מקור	

טקסט טיעון (שכנוע): פרסומת (עמ' 122)

מטרה	מבנה	מאפיינים לשוניים
טקסט שמטרתו לשכנע את הקורא או הצופה בכדאיות רכישתו של מוצר, חפץ, אדם או מאכל מסוים. הפעלה של לחץ פסיכולוגי על האנשים כדי לשכנע;	הפרסומת עשויה להופיע כטקסט לא רציף או כטקסט רציף.	מלל קצר פנייה ישירה (בגוף שני) או כתיבה בגוף ראשון מגוון אמצעים לשוניים (סלנג, פנייה לנמען עצמו, רב משמעיות, חזרה על מילים וצלילים ועוד)

דוגמה:

לקראת החגים - יין ישראלי חדש
לחיים!!!

מטרה	מבנה	מאפיינים לשוניים
טקסט שמטרתו להשפיע על הקורא ולשכנע אותו לשנות את התנהגותו ואת דעתו בכיוון מסוים שהכותב מצדד בו, בטענה שאלה הם המעשים הנכונים או המועילים למטרה מסוימת.	המבנה המוצג להלן, הוא המבנה הרווח: א. הצגת הרקע ב. הטענה ג. הוכחות ודוגמאות ד. סיכום הערה: על הקורא להבחין בין דעות מוצהרות לבין דעות שאינן מוצהרות בטקסט; על הקורא לדעת ל"חליץ" את "המוצר" שהטקסט מבקש למכור לו; על הקורא למצוא את הנימוקים שהכותב מבסס עליהם את דעתו, ולבחון את מידת אמינותם של הנימוקים ועל מה הם מבוססים; על הקורא לבחון את הכתוב ולהחליט אילו עובדות ופרטים המעניינים אותו לא נמסרו בטקסט.	לשון אישית – סובייקטיבית שימוש במילות קישור בין הפסקאות או בין חלקי הטקסט

דוגמה:

כותרת	על הכוונת הלשון
עמדת הכותב הוכחות	אני בעד הכוונת הלשון. חשוב שלכל לשון תרבותית תהיה מערכת נורמות שקיימת כמערכת כרכים בתוך החברה. החברה צריכה לשון בריאה, וכל לשון בריאה – אין לה צורה אחת בלבד. יש לה לשון דיבור תקנית, לשון סלנג ולשון טכנית. יש צורות לשון רבות לספרות, צורות לשון רבות לצרכי מדע וכו'. בין צורות הלשון האלה יש סוג אחד שאנחנו קוראים לו הלשון הרשמית. זו הלשון הכתובה של העיתונות, של ספרות מדעית, של מכתבים רשמיים ושל נאומים פוליטיים במערכת השלטון. על בית הספר לפרוס את הלשון הזאת לפני התלמידים באמצעות הוראת כלליה. אם יצטרכו לכתוב קורות חיים או לשלוח מכתב תלונה למשרד ממשלתי, ידעו לעמוד במשימה פלשון מעוררת כבוד.
נימוקים	הלשון הרשמית היא לשון מיוחדת, לשון קומוניקטיבית ברמה מכובדת. יש לה מקום גם במאמרים, במאמרי רקע בעיתונות, במאמרים ראשיים ועוד.
מסקנה/עמדת כותב	הלשון הזאת נלמדת בבית הספר. אני חושב שהיא צריכה להיות לשון דיבור של המורה. כאן המקום להכוונת לשון; כדי שהלשון הזאת תפעל, צריך גם לכוונה. הכללים שלה צריכים להיות ידועים לכל אדם. עליהם להיות כתובים, וטוב שייקבעו על ידי מוסד מתאים, למשל, האקדמיה ללשון. אפילו עמים המסתייגים מהכוונה, משמרים לשון רשמית בעלת נורמות קבועות. הלשון הזאת נלמדת במוסדות החינוך ובקורסים, אך לצדה מתקיימות גם צורות הלשון האחרות.
מקור	מעובד על פי חיים רבין, עיתון 77, אוקטובר 1983, בתוך: 40 מבחנים במתכונת של בחינות בגרות, רכס, 1995, עמ' 261.

טקסט טיעון: מכתבי בקשה, תלונה והתנצלות (עמ' 124)

מטרה	מבנה	מאפיינים לשוניים
טקסט שבאמצעותו הכותב יכול: לבטא את עמדותיו או את תחושותיו לפני רשויות, גורמים ממשלתיים וחברות. למחות על מעשים או להעריך אותם. לשכנע את הגורמים המוסמכים בדבר צדקת עמדתו כפי שמובעת במכתב.	המכתב הרשמי קצר וברור והוא נכתב על פי תבנית קבועה: תאריך כתיבת המכתב; פנייה לנמען (שם וכתובת); ציון הנדון בשורה נפרדת וממוקצת בדף; גוף המכתב (קצר וברור) וסיום (על פי ההיגדים המופיעים בטור הסמוך). יש לכלול בגוף המכתב את מטרת הכתיבה ואת הרקע לבקשה, להתנצלות או לתלונה. בתחתית המכתב תופיע כתובתו של כותב המכתב, ודרכים ליצירת קשר (טלפון בבית, טלפון נייד ודוא"ל).	לשון אישית אך לקונית הכתיבה – בגוף ראשון. הפנייה – תמיד בגוף שלישי. שימוש בתוארי כבוד (אדוני, כבודו וכד'); שימוש במילים תקניות (לא בסלנג) ובמשפטים קצרים וחד-משמעיים. יש היגדים קבועים לפתיחת המכתב: ברצוני...להסב את תשומת לבכם... בהמשך לשיחתנו....הננו מאשרים את.... ועוד. היגדים לסיום: נודה לך על הטיפול... מחכה לקבלת מידע... אשמח לקבל הנחיות ל... ועוד.

דוגמה:

תאריך	20.7.08
שם הנמען	לכבוד מר אבוב
תפקיד	מנהל מחלקת הגינון עיריית אכזיב
פנייה לנמען	א.נ.
הנדון	הנדון: סילוק גזם מהמדרכה
פתיחה – רקע למכתב	בהמשך לשיחות הטלפון הרבות שקיימתי עם אנשי מחלקתך, אני פונה אליך במכתב זה ומקווה שהפעם תיפתר הבעיה.
תיאור הבעיה	ביום א' 5.7.08 גזם גנן העירייה את העצים שבשדרת לביא, מקום מגוריי. הפסולת נערמה על המדרכה (ליד בית מס' 49), ועד היום לא נאספה מהמקום.
סיום	הערימה שנוצרה משמשת מפגע תברואתי ובטיחותי לתושבי הרחוב, ובמיוחד לילדים, המשחקים בגזעי העצים שבערימה. פניתי מספר פעמים למחלקת הגינון בבקשה להגיע הנה ולאסוף את פסולת העצים. קבלתי הבטחות לטיפול, אך עד היום לא נעשה דבר בנדון.
חתימת הכותב	אני מבקש ממך לטפל בבעיה ולדאוג שעובדי מחלקתך יפנו מכאן את הפסולת.
מידע לגבי אפשרויות תקשורת עם כותב המכתב	תודה על טיפולך. בברכה, זיו אלוני זיו אלוני שדרת לביא 51 אכזיב 2694 טל' (בית): 04-983261 נייד: 05448637196 דוא"ל: aloni.z@achziv.il

טקסט טיעון: מכתב למערכת עיתון (עמ' 126)

מטרה	מבנה	מאפיינים לשוניים
מכתב למערכת עיתון הוא טקסט שמטרתו להשפיע על עמדת קהל הקוראים לגבי נושא מסוים. המכתב נכתב מתוך תחושה של אכפתיות הכותב כלפי בעיה מסוימת או כלפי מצב מסוים או כתגובה לכתבה.	המכתב למערכת הוא סוג של מכתב רשמי. מבנהו כולל רק את הצגת העמדה של הכותב, ללא משפטי פתיחה של התנצלות וללא משפטי סיום המבטאים תודה וברכה. מכתב למערכת מוגבל במספר המילים (לכל עיתון יש מגבלה משלו), והכותב חייב להתחשב בכך ולכתוב בתמציתיות ובבהירות.	לשון הכתיבה צריכה להיות תקינה, אך לא חייבת להיות פורמלית. אפשר להשתמש בסמאות, בחריזה ובכל אמצעי אמנותי אחר שמטרתם לעורר את תשומת לבם של הקוראים ושל הממונים על התחום המדובר. יש להקפיד על תיאור ברור של הבעיה או של הנושא הנדונים.

דוגמה:

שם העיתון	הצהריים
המדור	מכתבים למערכת
כתובת המערכת	אלכסנדרוני 2, תל אביב 63920
תאריך פרסום המכתב	27.7.08
כותרת המכתב	החגיגה נגמרת
גוף המכתב	הצעת החוק שהגיש ח"כ אילן דגני כוללת קנס של 5,000 שקל למפרסם שמתעקש לשלשל את מרכולתו לתיבת דואר שבעליה ביקש להימנע מכך. הכיוון נכון, אבל לטעמי אינו מספק. אני מציע להפוך את היוצרות, כך שמי שמעוניין שתיבת הדואר שלו תשמש כקופסת פרסומות יצטרך להדביק עליה מדבקה מיוחדת. צריך לסיים את חגיגת המפרסמים, המרשים לעצמם לנהוג בתיבות הדואר של האזרחים כבתוך שלהם. ויפה שעה אחת קודם.
פרטי הכותב	יצחק יעקבי, חיפה

טקסט ספרותי: שיר (עמ' 127)

מטרה	מבנה	מאפיינים לשוניים
טקסט שבאמצעותו המחבר מביע את רגשותיו, מחשבותיו ואת החוויות שעברו עליו בהקשר לנושא מסוים.	יש שירים מסוגים שונים (שירי טבע, אהבה, ביקורת, הגות ועוד), אך לרובם מבנה קבוע של שורות קצרות וחלוקה לבתים. את אורך השורות ומספר הבתים קובע המחבר בהתאם למטרות הכתיבה שלו. מרבית השירים מנוקדים, כדי לאפשר קריאה מדויקת ובעלת מקצב.	לשון השיר לרוב עמומה (אינה ברורה ואינה חד-משמעית) ורעיון בסמלים ובמטאפורות. מאחר שהשיר קצר בדרך כלל, יש חשיבות לכל אחת ממילותיו. כל קורא רשאי לפרש את השיר על פי הבנתו, המושפעת מהרקע האישי שלו ומהתקופה שהשיר נכתב או נקרא בה.

דוגמה:

עין גדי

מילים: איתן פרץ
לחן: דב אהרוני

פזמון

עין גדי, עין גדי,
מה היה פי צמחת בחמה.
עין גדי, עין גדי,
איה פלגים בך חותרים בשממה.
עין גדי, עין גדי,
בך היפי יופע בכל הוד,
והלל יהרהר ויחמד,
והלל יהרהר ויחמד.

פזמון

עין גדי, עין גדי,
מה היה פי צמחת בחמה.
עין גדי, עין גדי,
איה פלגים בך חותרים בשממה.
עין גדי, עין גדי,
בך היפי יופע בכל הוד,
והלל יהרהר ויחמד,
והלל יהרהר ויחמד.

ים המות הפחל בלאט ינוע,
וממעל עננה קטנה תשוט.
עץ האשל בדממה יזוע
וכל קו בחול יפה חרוט.
האדמה תצהיב בלהט שמש
ואבק מחניק יעוף ברום.
אף עין גדי לא תבל בכמש,
בה ישלט גון ירק וחום.

ים המות הפחל בלאט ינוע,
וכל הר בו יתנשא גאה ורם.
נחל ערוגות, זה הידוע
מהלכו יישיר אל תוף הים.
האדמה תצהיב בלהט שמש,
אף עין גדי היא ננה מדבר.
יום חדש אינו דומה לאמש
ועתיד מזהיר צופן לה המחר.

קראתם את השיר "עין גדי" העוסק בים המלח. לפניכם טקסט מידעי העוסק באותו נושא (ראו ערך אנציקלופדי, עמ' 114).

ייחודה של הימה	כותרת
ים המלח הוא אתר מיוחד וחשוב מבחינה כלכלית, רפואית ותיירותית. ריכוז המלחים הגבוה בימה והכמויות הגדולות שלהם מעורדים הפקת המינרלים אשלגן, ברום ומגנזיום. תיירות נופש ומרפא קיימת באזור שמורת עין גדי ובעין בוקק. ייחודם של מקומות אלה הוא בקרבתם למעיינות חמים ולמאגרי בוץ עשירי מינרליים. למינרלים אלה מייחסים סגולות מרפא. אטרקציה מיוחדת בים היא המשקל הסגולי המאפשר לימה לשאת עליה בנקל בעלי חיים. בקרב הימה נמצאים אתרים בעלי חשיבות תרבותית-היסטורית: מערות שבהן נתגלו המגילות הגנוזות ומצדה. הימה וסביבתה מהוות בית גידול לצמחים ולבעלי חיים ייחודיים המסוגלים לשרוד בתנאים המיוחדים של הסביבה, הכוללים מגע עם המים הצורבים. בסביבות הימה מצויות שמורות טבע ייחודיות שאפשר לראות בהן כיצד החי והצומח מסתגלים לתנאי האקלים. שמורות אלה הן שמורות עין גדי ועין פשחה. לים המלח יש אזכורים במקרא: בספר דברים (ג יז) הוא מכונה בשם ים המוות, ובספר יהושע הוא מכונה בשם ים הערבה. שם נוסף הוא: הים הקדמוני, מלשון 'קדם' (מזרח). זאת משום שהוא נמצא במזרחה של הארץ (זכריה יד ח). אוחזר ב-21 ביולי, 2008 http://he.wikipedia.org/wiki	הקדמה – רקע כללי תיאור המקום מקורות

משימת הבנה (עמ' 129)

פעילות יחידנית

1. עיינו בטקסט "ייחודה של הימה".
 - א. מהי במת הטקסט?
 - ב. מהו נושא הטקסט?
 - ג. ציינו שתיים מתכונותיו העיקריות של ים המלח המוזכרות בטקסט.
2. חזרו לעיין בשיר "עין גדי".
 - א. השוו את שני הטקסטים: מהו המידע הזהה בהם?
 - ב. איזה מידע ייחודי מוסיף השיר על המידע שבערך האנציקלופדי?
 - ג. מה מאפיין את לשון הכתיבה של כל אחד משני הטקסטים?

טקסט ספרותי: סיפור

מאפיינים לשוניים	מבנה	מטרה
לשון הסיפור מותאמת לתקופה, לכותב, לנושא הסיפור ולמטרותיו. הלשון סובייקטיבית; כל המסופר בטקסט נמסר מנקודת מבטו האישית של הכותב.	למרבית הסיפורים יש מבנה קבוע או חלקים קבועים: רקע, עלילה, דמויות, בעיה, פתרון וסיום. צריך להיות רצף כרונולוגי של הדברים (זמן ומקום). בדרך כלל, הסופר משתמש באמצעים אמנותיים בסיפור כדי להבליט אירועים, אנשים או תופעות. למשל: סיפור פואנטה (המחרוזת, גי דה-מופאסן), סיפורים הבנויים במבט לאחור או סיפורים שיש בהם מעברים בזמן ההתרחשויות. יש סיפורים בעלי "סוף סגור" שהכול ידוע וכתוב בהם, ויש סיפורים בעלי "סוף פתוח", המשאירים מקום לדמיונו של הקורא והוא מוזמן להשלים את סופו של הסיפור.	הסיפור הוא טקסט נרטיבי שמטרתו לגרום להנאה ולמסור מידע לקוראים מנקודת מבטו אישית של הכותב. נושאי הסיפורים הם אירוע, נוף, דמות וכל דבר אחר.

דוגמה:

כותרת הסיפור	הסיפור על האיש הירוק
פתיחה	היה היה פעם, בעיר ירוקה, איש אחד, איש ירוק.
זמן העלילה, המקום והדמויות	האיש הירוק גר בבית ירוק, עם דלת ירוקה וחלונות ירוקים. הייתה לו אישה ירוקה ושני ילדים ירוקים. בלילות הוא היה ישן במיטה הירוקה שלו וחולם חלומות ירוקים ירוקים.
תיאור העלילה	יום אחד קם האיש הירוק, בבוקר ירוק. נעל נעליים ירוקות, לבש חולצה ירוקה ומכנסיים ירוקים. על ראשו חבש כובע ירוק ויצא החוצה. האיש הירוק נכנס לאוטו הירוק שלו ונסע בכביש הירוק במהירות ירוקה. מצד אחד של הכביש ראה האיש ים ירוק, ומצד שני, המון פרחים ירוקים. זה היה יום יפה. והאיש הירוק שמח ושר שירים ירוקים, ועישן סיגריה ירוקה עם עשן ירוק.
בעיה	ואז ראה האיש הירוק שעל שפת הכביש עומד איש כחול.
פתרון וסיום	האיש הירוק עצר את האוטו הירוק שלו, ושאל את האיש הכחול, "היי, איש כחול, מה אתה עושה פה?", "אני" אמר האיש הכחול, "אני מסיפור אחר".
מחבר ומקום פרסום	מתוך: יהונתן גפן, הכבש השישה-עשר. תל אביב: הוצאת נושי.

משימת הבנה (עמ' 130)

פעילות יחידנית

1. מהי במת הטקסט של "הסיפור על האיש הירוק"?
2. מהו נושא הטקסט?
3. מה מייחד את לשון הטקסט?
4. באילו ממאפייני הטקסט הספרותי השתמש המחבר בכתיבת הטקסט?

טקסטים לא רציפים: תרשימים וטבלאות (עמ' 131)

מטרה	מבנה	מאפיינים לשוניים
טקסט שמטרתו להמחיש מידע, להבליט רעיון ולהוסיף מידע שאינו בטקסט המילולי באמצעות תרשים, איור, סרטוט, גרף, טבלה, מפה או תצלום.	הטקסט איננו רציף; טבלה: טקסט המארגן נתונים בטורים ובשורות, המוצגים ויוצרים תאים שנרשמים בהם הערכים השונים – נתון אחד בכל תא. תרשים: תיאור גרפי מפורט של עצם או של תנועה או של תהליך; סרטוט בקווים כלליים (מילון ספיר). הבחירה בסוג התרשים מותאמת למטרת ההצגה של המידע. למשל: תרשים זרימה (ראו "שער למיפוי"), מפה מושגית ("שער למיפוי ו"שער ללמידה מטקסטים").	שימוש מועט במילים, אך בדיוק רב.

דוגמה:

כותרת

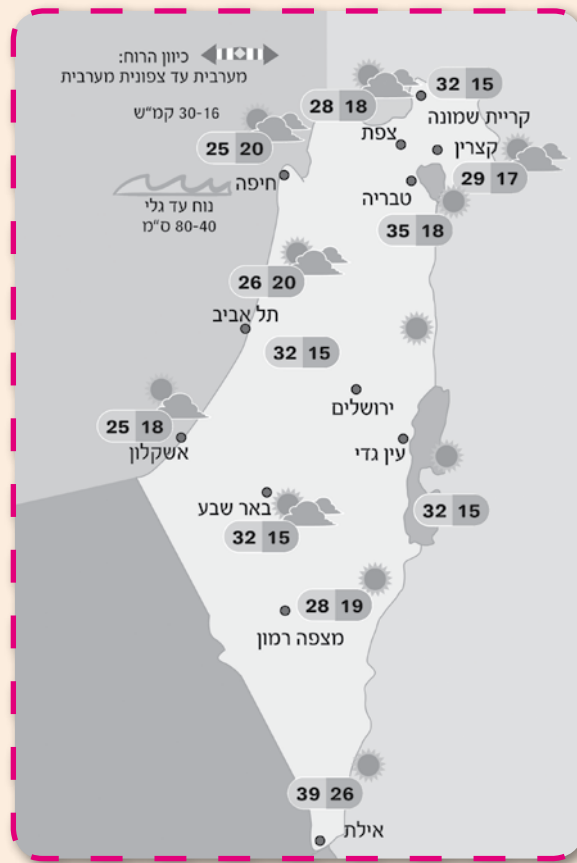
טבלה

ילדים / תבחינים	ירון	ליאל	אלון	נועם
מס' נעליים	40	37	41	36
גודל חולצה	L	S	XL	M
גובה	170	162	176	165
משקל	60 ק"ג	48 ק"ג	70 ק"ג	52 ק"ג

א. אפשר להשוות בין הילדים על פי כל אחד מהתבחינים (מהו גודל הנעל הממוצע שלהם? מהו המשקל הממוצע? וכדומה).

ב. אפשר לסכם כל טור לחוד (לסכם את נתוניו של כל ילד).

טקסט לא רציף: מפה (סכמתית) (עמ' 132)

מטלות:

1. מהו נושא הטקסט?
2. ערכו את המידע הנמצא בטקסט שלפניכם (המפה) בטקסט לא רציף אחר (בטבלה, למשל).
3. חשבו: מדוע בחר עורך העיתון להציג את התחזית בצורה זו (במפה טופוגרפית של ישראל)?
4. אילו פרטים מופיעים בטקסט המפה, מלבד אלה הקשורים לתחזית?
5. מיהם האנשים שעשויים להפיק תועלת מרבית מהמידע המוצג במפה?

להרחבת התרגול (נוסף על המשימות שלהלן):

אפשר לבקש מהתלמידים להסביר כיצד כל אחד מהטקסטים הבאים, שניתנו כדוגמה לסוג הטקסט, אכן מייצג את המאפיינים שלו.

משימה:

זיהוי סוג הטקסט (עמ' 133)

פעילות בזוגות

לפניכם מספר טקסטים המייצגים חלק מהסוגות שהוצגו לעיל.

קראו כל טקסט וענו:

1. מהי סוגת הטקסט?
 2. במה נעזרתם כדי להחליט על הסוגה?
- תארו את האמצעים בהם הסתייעתם, ונמקו את החלטתכם.

טקסט 1 (עמ' 133)

הכנת סופגניות

מפוררים 15 גרם שמרים טריים בקעריה; מוסיפים 150 מ"ל חלב ו-25 גרם סוכר ומניחים ל-10 דקות. שמרים בקערה 225 גרם קמח, מעט מלח, 45 גרם חמאה רכה, כוס וחצי סוכר ו-1 ביצה ומערבבים בכף עץ. מוסיפים את השמרים ובוחשים עד שנוצר בצק אחיד ורך מאוד. מכסים את הקערה ומניחים לתפיחה כשעה, עד להכפלת הנפח.

מעבירים את הבצק למשטח עבודה מקומח ולשים קצת. מרדדים בידיים לעלה בעובי 1 ס"מ וקורצים עיגולים בקוטר 6 ס"מ. קורצים בתוך כל עיגול גדול עיגול קטן נוסף. מוציאים את העיגולים הקטנים. מניחים את הסופגניות לתפיחה של כעשר דקות.

מחממים שמן לטיגון עמוק. מטגנים את הסופגניות, זורים סוכר ומגישים מייד (אם רוצים, אפשר לטגן גם את העיגולים הקטנים שהוצאנו מהטבעות ולהגיש גם אותם).

א. סוג הטקסט: מדריך ומפעיל.

ב. לשם החלטה בדבר סוג הטקסט נעזרתי בלשונו, שהיא לשון דיבור תיאורית, המשתמשת בלשון רבים בזמן הווה: מפוררים, מוסיפים, מניחים, מערבבים.

חיים כהן, מתוך מדור "שום, פלפל ושמן זית", שבועון "לאישה", 13 בדצמבר 2004

מבנה הטקסט: כל משפט הוא המשכו של הקודם. בולט סדר ברור של פעולות, בבחינת "כך יש לבצע" – הכול מדויק, מדוד בנפח ובמשקל (150 מ"ל חלב, 225 גרם קמח), וכן בדקות (מניחים ל-10 דקות, מניחים לתפיחה כשעה).

טקסט 2 (עמ' 134)

טלוויזיה רעה היא טלוויזיה טובה

יש הטוענים כי הטלוויזיה יורדת למכנה המשותף הנמוך של הצופים בה. לדעתם, היא מחמיצה את ייעודה בחינוך ההמונים. אכן טענה מקובלת ורווחת, אך האם היא נכונה? לא ולא. תפיסה זו שגויה מיסודה ונגועה בהתחסדות.

טלוויזיה טובה, ובמיוחד זו המתקיימת על בסיס מסחרי, אמורה למלא שני תפקידים: האחד, למצות את מרב האפשרויות הטכנולוגיות הטמונות בה להעברת מסריה, דהיינו, להיות דינמית וקצבית; לשלב תנועה, תמונה, מלל וצליל; להיות ברורה ומובנת לכול, שהרי אי-אפשר לעלעל בה שוב ושוב, אלא רק לצרוך אותה ברצף. התפקיד השני – למצות את היכולת הכלכלית שבה כטלוויזיה מסחרית, כתעשייה לכל דבר. עליה להפיק רווחים מרביים מהפרסומת.

נוסף על כך, הטלוויזיה אינה כלי חינוכי. מטבע בריאתה היא כלי בידורי, מרגש ומענג, ובתור שכזו היא רדודה, שטחית ובעלת מסרים פשוטים וקלים לקליטה. רק כך היא מצליחה לרתק אליה מיליונים ולמלא אחר ייעודה העיקרי: להסב הנאה לצופה. מי שמבקש להתעמק בתכניות וברעיונות, יכול לפנות אל אמצעי אחר, המתאים יותר מהטלוויזיה לצורך הזה, כמו הספר או הווידאוטייפ.

הטלוויזיה היא אמצעי מורכב שהפעלתו יקרה, ולכן סביר להניח שכל מי שמשקיע בטלוויזיה המסחרית אינו עושה כן לשם שמים, אלא מעוניין להרוויח. וכדי שהמפרסם ישתכנע להשקיע בטלוויזיה, עליו להיות בטוח כי המסרים שלו יגיעו לקהל רחב ככל האפשר. כדי שקהל רחב יהיה "שבויה" בצפייה, עליו ליהנות ממנה ולהתרגע בעזרת תכניות ופרסומות. ולכן, הטלוויזיה אינה יכולה להיות אמצעי תקשורת למשכילים בלבד.

המסגרת לחינוך ההמונים היא בית הספר, וכדאי מאוד להקפיד שימלא אחר ייעודו, ולא לחפש לו תחליפים. הטלוויזיה ה"טובה" איננה מחנכת. היא פשוט אינה נצפית. ומכיוון שאי-אפשר לאלץ את הצופים לצפות בטלוויזיה "גבוהה", יש להשלים עם העובדה שטלוויזיה "טובה" היא טלוויזיה "רעה", ואילו טלוויזיה "רעה" היא טלוויזיה "טובה".

יריב בן-אליעזר, ידיעות אחרונות, 7 לילות, 4 בנובמבר 1994

1. סוג הטקסט: ביקורתי – יש בו ביקורת כלפי המפחיתים בערכה של הטלוויזיה כמכשיר חינוכי.
 2. לשם החלטה בדבר סוג הטקסט נעזרתי בפרטים האלה:
- בטקסט מוצגות עובדות התומכות בעמדתו של הכותב, הטוען במפורש (בפסקת הפתיחה) כי התפיסה שהטלוויזיה מחמיצה את ייעודה בחינוך ההמונים, שגויה מיסודה ונגועה בהתחסדות.

טקסט 3 (עמ' 135)

מיזוג אוויר

בני אדם חשים בטוב כשהאוויר סביבם נקי, ויש בו צירופים אופטימליים של טמפרטורה ולחות. יצירת תנאים אלה קרויה "מיזוג אוויר", והמערכת המבצעת זאת נקראת "מזגן אוויר".

מבנהו של מזגן אוויר טיפוסי דומה מאוד לזה של מקרר חשמלי. "לב" המכשיר הוא המדחס – מתקן הדוחס גז פריאון (ואגב כך מתפתח חום) וחוזר ומנדף אותו (כך נספג חום מהסביבה). מניפה הקבועה מול החלק הקר של המערכת מעבירה לחדר אוויר קר; לעומת זאת, אם מכוונים את המזגן לפלוט לחדר את חום הדחיסה, יהיה האוויר הנכנס חם מאוויר הסביבה. מערכת מיזוג האוויר יכולה אפוא לצנן או לחמם, כרצון המשתמש בה. תוך כדי צינון האוויר, הלחות היחסית שלו עולה עד כדי כך, שטיפות מים מתעבות ונפלטות החוצה. כתוצאה מכך, האוויר הקר, החודר לחדר, "יבש" יותר משהיה. תחושת הנוחות שלנו נוצרת לא רק בהיעדר חום רב, אלא גם כאשר האוויר אינו לח מדי. לכן, השפעתו של המזגן על נוחותנו נובעת מצינון האוויר ומייבושו כאחד. נוסף על כך, מערכת המיזוג מצוידת גם במסנן המסלק מן האוויר חלקיקי אבק, אבק פרחים, פיח וכדומה. רוב המזגנים אוטומטיים לחלוטין, והם מכוונים את קצב פעולתם ואת עצמתם בהתאם לתנאי המקום.

אנציקלופדיה בריטניקה לנוער, תל אביב 1980, ערך "מיזוג אוויר"

1. סוג הטקסט: טקסט מידעי-אינפורמטיבי המוסר מידע הנוגע למבנה של מזגן אוויר ולדרך פעולתו.
2. לשם החלטה בדבר סוג הטקסט נעזרתי בפרטים אלה:
 - הכתיבה אובייקטיבית ועניינית.
 - מקור הטקסט הוא אנציקלופדיה, עובדה המחזקת את הקביעה כי זהו טקסט מידעי.

טקסט 4 (עמ' 135)

שניים אוחזים בסיגריה

אם המומחים מתווכחים, מה אמור לחשוב האזרח הקטן והמעשן?

כולם יודעים שעישון גורם נזק לבריאות. אזהרה ברוח זו אפילו כתובה על כל קופסת סיגריות. דווקא שני מדענים מכובדים אינם מסכימים ביניהם בעניין הזה, אלא שאין זאת "סתם" אי-הסכמה אקדמאית: מחר יתחיל להתברר בבית משפט השלום בתל אביב משפט דיבה בנושא.

ד"ר ג'רי וסטין, מרצה באוניברסיטת תל אביב, שהתפרסם כחוקר בריאות הציבור המקדיש את כל זמנו לגילוי מוצרים המכילים חומרים מסרטנים, כתב מכתב למערכת עיתון "הארץ". במכתבו טען שחלק מחברי הממשלה, המעשנים בישיבותיה, אינם משמשים דוגמה אישית לעם. ד"ר וסטין תבע מהשרים לנהוג אחרת, שכן עישון גורם לרבע מכלל מקרי המוות מסרטן.

נמיר ד', עיבדו וערכו: ט' לוינוביץ, ומ' אלישיב (1987). לקרוא היטב: שיפור תהליכי הקריאה. חוברת למורה (עמ' 97). חולון: משרד החינוך, האגף לחינוך טכנולוגי והמרכז לחינוך טכנולוגי חולון.

1. סוג הטקסט: טקסט מגמתי; הכותב מנסה להשפיע על ציבור הקוראים להפסיק לעשן.
 2. לשם החלטה בדבר סוג הטקסט נעזרתי בפרטים האלה:
- טענותיו של הטקסט מתבססות על דבריו של ד"ר ג'רי וסטין מאוניברסיטת תל אביב, הטוען שהעישון גורם לרבע מכלל מקרי המוות מסרטן, ולכן הוא דורש מהממשלה לשמש דוגמה לעם ולהפסיק לעשן.

טקסט 5 (עמ' 136)

סילבי

סילבי הגיעה לארץ עם שלוש מזוודות מהודות וחיוך שובה לב. היא ירדה מכבש המטוס בנעליים

בעלות עקב קטן. "אודה, אצלנו באמריקה נערות בנות שתיים עשרה כבר נועלות נעלי עקב". הסבירה, והניפה את ידיה בתנועה מלאת חן לעבר כל הדודים והדודות שהצטופפו על המרפסת. הקרובים התנפלו עליה, חיבקו אותה ונשקו לה הרבה ומכל הצדדים. "כמה את יפה!" נאנחו בפליאה, "וכמה גדולה ואיזו ילדה עצמאית. ככה, לבד... לגמרי, לבד מניו-יורק ועד תל אביב."

[...] היה צפוף בחדר. על הקירות התנוססו ססמאות וציורים ססגוניים. נערים ונערות בחולצות לבנות ישבו על ספסלי עץ ושרו שירי עם בהתלהבות גדולה ובזיופים נוראים [...]

קורן, ר' (1983). סילבי. מתוך ת' שריג (עורכת), כולם בסנדלים: סיפורי סף עשרה (עמ' 60-66). תל אביב.

1. סוג הטקסט: טקסט תיאורי-סובייקטיבי. זהו קטע מסיפור שכותרתו "סילבי".
 2. לשם החלטה בדבר סוג הטקסט נעזרתי בפרטים האלה:
- לשון ציורית ("שלוש מזוודות מהודות", "הדודים והדודות הצטופפו על המרפסת"); על פי התיאורים אפשר "לצייר" את מראה החדר שבו התאספו הנערים והנערות ואת הפגישה בשדה התעופה.
 - שימוש רב במילות תואר
 - אין ביקורת ואין ניסיון להביע עמדה שיפוטית.
 - גם במת הטקסט מסייעת: "סילבי", סיפור מתוך אסופת סיפורים בעריכת תקווה שריג.

פריז – מעיר האופנה לעיר האופניים מאת סטיוון ארלנג'ר, ניו יורק טיימס

שירות השכרת האופניים בבירת צרפת מתברר כהצלחה גדולה. בקרוב גם אצלנו.

שנה לאחר שהוצבו לראשונה ברחובות פריז, משרתים אופני ה"וליב" (ולו-ליברטה – אופני חופש) רבים מתושבי העיר. השכירות זולה בזכות הפרסומות, ובערים גדולות אחרות בעולם, גם בארה"ב, נשקלות יזמות דומות.

כ-20,600 זוגות של "אופני חופש" מפוזרים ביותר מ-1,450 מתקני חניה בשירות עצמי, כשהמרחק בין תחנה לתחנה הוא כ-300 מטרים. בשנה הראשונה נרשמו 27.5 מיליון השכרות, ובממוצע מדובר בכ-120 אלף השכרות ביום. אפשר לשכור את האופניים ליום או לשבוע, תמורת פיקדון של 150 אירו שישולם מחשבון כרטיס האשראי אם האופניים לא יוחזרו. דמי השימוש לפרקי זמן שמעל 30 דקות גבוהים למדי ועומדים על 7 אירו לשעתיים, אולם רוב הנסיעות נמשכות פחות מחצי שעה, משום שאפשר להחזיר את האופניים בכל מתקן חניה.

יוזמת האופניים נולדה אצל ראש עיריית פריז, הסוציאליסט ברטראן דלנואה, שחתם על חוזה לעשר שנות שירות עם חברת דקו, חברת פרסום ויחסי ציבור מהמובילות בצרפת. דקו השקיעה כ-142 מיליון דולר בהקמת מערך תחנות ההשכרה ולוחות המודעות, ועליה לדאוג לתחזוקת האופניים ולהחלפתם במקרים של גניבה או הרס. באשר לבטיחות, העירייה וחברת דקו טוענות כי שיעור תאונות האופניים בפאריס עלה רק ב-7%, למרות ששיעור השימוש בהם עלה מאז תחילת 2007 ב-24%. "האופניים הפכו אופנתיים, והבטיחות תגדל ככל שיהיו יותר מהם, וככל שהעירייה תקצה יותר מסלולים בעבורם", אמר פלפן.

לאור ההצלחה בפריז, ערים רבות בעולם מתכננות להקים מערכות השכרת אופניים ולהפעילן, והן יוצרות קשר עם חברת הפרסום הצרפתית האחראית למיזם בפאריס. עיריות שיקגו ומוסקבה הביעו התעניינות, עיריות ז'נווה וסידני כבר מנהלות מו"מ, וראש עיריית לונדון טרח לבקר בפריז ולבדוק את הנושא פעמיים. מונטריאול הכריזה על כוונתה להיות הראשונה בערי צפון אמריקה שתכניס לשימוש את שיטת השכרת האופניים, כבר בספטמבר השנה. התוכנית היא להפעיל עד קיץ 2009 כ-2,500 זוגות אופניים. בייג'ן מתכננת להציב כ-50 אלף זוגות אופניים להשכרה ברחבי העיר תמורת סכום פעוט, במסגרת ההכנות למשחקים האולימפיים. עד לאוגוסט 2007 הוצבו בעיר כ-5,000 זוגות אופניים.

הל אביב בעקבות פריז

הל אביב מתכוונת ללכת בדרכה של עיריית פריז ולהקים מערכת תחנות להשכרת אופניים. בשבועות הקרובים אמור להיקבע הזוכה במכרז העירייה שיקים ויפעיל את התחנות. לדברי מנהל הרשות לפיתוח כלכלי בעירייה, שרון קרן, מהרגע שבו ייבחר הזכיין, אפשר יהיה להקים את מערכת התחנות בתוך כמה חודשים. "הכוונה היא ליצור מצב שבכל כמה מאות מטרים תהיה תחנה עם אופניים להשכרה במחיר זול", אומר קרן. "מדובר על 100-150 תחנות שתשכרנה אופניים על בסיס של מינוי יומי או שנתי. עדיין לא קבענו את סכומי הכסף שייגבו בעבור ההשכרה". במהלך השנה הקרובה העירייה גם אמורה להרחיב את תשתית שבילי האופניים בעיר.

מאת: צפירי רינת "הארץ" 15.7.2008 <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArtPE.jhtml>

1. סוג הטקסט:

2. לשם החלטה בדבר סוג הטקסט נעזרתי בפרטים האלה:

טקסט 7 (עמ' 138)

קיבוץ מנרה

אדמות מנרה נרכשו ע"י קק"ל בסוף 1942. בינואר 1943 עלה למנרה גרעין מיוצאי הנוער העובד, חברות נוער ובוגרי ביה"ס המחוזי בגבעת השלושה.

מנרה נמצאת בגובה 888 מ' מעל פני הים, ברכס הרי נפתלי שבגליל העליון. אדמות מנרה היו מכוסות אבנים וטרשים וללא עצים. רוחות עזות נשבו. לא היו מים. רק בורות לאגירת מי גשמים נותרו במקום. לא הייתה דרך. אפשר היה להגיע למנרה רק מכפר גלעדי, בשביל פתלתל שעלה דרך כפר ערבי בשם הונין (היום הוא מושב מרגליות). הגבול בין מנרה ללבנון היה באותו תוואי שהוא קיים היום. ליד מנרה עברה דרך שהובילה מהכפרים שבדרום לבנון לביירות. גדר בין שתי המדינות לא הייתה. הגבול היה מסומן במפות ובשטח באמצעות גלי אבנים ממוספרים – מראש הנקרה ועד חמת גדר. בפועל – הגבול היה פתוח וחופשי. הלכנו לבקר בכפרים הלבנונים, ואפילו הרשו לנו להוביל משם מים. גם הלבנונים ביקרו אותנו בחופשיות.

קריית שמונה הייתה אז כפר ערבי – חלסה, ומנרה הייתה הישוב היחידי הראשון על רכס הרי נפתלי. עבדנו כפועלי הקק"ל – סיקלנו אבנים, נטענו יערות, וניסינו לפתח חקלאות ללא השקיה.

בתקופת מלחמת העצמאות היינו נצורים במשך מספר חודשים, לאחר ששיירות שניסו להגיע אלינו הותקפו ולא הצליחו להגיע למנרה. במאי 1948 פונו ילדי מנרה לקיבוץ כפר גלעדי, דרך השביל בין חלסה להונין.

אחרי מלחמת העצמאות נפתחו "אופקים" חדשים. ב-1953 העבירו צינור מים ממעיין שבקריית שמונה ומאז נפתרה בעיית המים. נבנו בתים ולידם מקלטים. היה צורך במקלטים, שכן לצד תקופות שקטות היו גם תקופות סוערות: הפגזות בקטיושות, בבזוקות, במרגמות בתותחים ועוד. כמו כן, הונחו מטעני חבלה ומוקשים בשדות הקיבוץ ובקיבוץ עצמו. כיום מנרה יפה, ירוקה ופורחת. יש בה מטע עצי פרי המניב פירות טעימים, במיוחד תפוחים ופירות קיץ, וכן יש כרם המניב ענבי יין. יש במנרה לול גדול המגדל פטמים, מפעל מתכת, מפעל ללוחות חשמל, חדרי אירוח וחברת הגברה שעובדת עם מיטב האמנים, וכמובן חברים שעובדים מחוץ לקיבוץ. מנרה מונה 80 חברים, וביישוב גרים כ-250 איש, הכוללים ילדים, תושבים וסטודנטים. מערכת החינוך היא אזורית ומתקיימת במסגרתה פעילות תרבותית ענפה. בתל-חי הסמוכה פועלת מכללה אקדמית מוצלחת, והגליל כולו פורח ויפהפה.

מתוך: מנרה <http://www.manara.co.il>

1. סוג הטקסט: _____
2. לשם החלטה בדבר סוג הטקסט נעזרתי בפרטים האלה: _____

6. סוגי שאלות (עמ' 140)

אחת מהמטלות הנפוצות במסגרת הלמידה בבית הספר היא מענה על שאלות. מטלה זו משמשת כלי למורה הבודק את מידת ההבנה של חומר הלימוד בקרב התלמידים, רווחת כשיעורי בית וכן כמבחן הקובע את הציון שיינתן לתלמידים בסיום השנה. לפיכך, יש לסייע לתלמידים להבין את משמעות השאלה וללמדם לפעול בשלבים כדי למצוא את התשובה המתאימה.

לכל הטקסטים שבספר מצורפות משימות סיכום הכוללות ארבע שאלות להבנת הטקסט על פי הטקסונומיה של רפאל (Raphael, 1984). אנו מודעים לכך שיש טקסונומיות (טקסונומיה = ארגון של חוקים וכללים, מיון על פי קריטריונים) שונות המגדירות את רמות החשיבה הנדרשות לכל שאלה-תשובה – הטקסונומיה של בלום, למשל – אך הבחירה שלנו ברפאל היא בשל ה"קומפקטיות" שלה ובשל התחשבותה בכל הרבדים של הטקסט.

הטקסונומיה מבוססת על שלוש רמות של שאלות: איתור פרטים, היקש ויישום. אנחנו הוספנו רמה שעניינה רמת ביקורת וטיעון:

1. שאלות של איתור פרטים בטקסט שהתשובה להן נמצאת בתוך הטקסט (right there), ואפשר גם להעתיק אותה כלשונה מהטקסט.
2. שאלות המחייבות היקש או איסוף פריטי תשובה רלוונטיים ממקומות שונים בתוך הטקסט (think and search).
3. שאלות שהתשובה עליהן מצויה בידע האישי של הלומד, ידע הרלוונטי לנושא הטקסט; שאלות יישום וחשיבה עצמית מעבר לטקסט (on my own).
4. שאלות ביקורת המחייבות קריאה ביקורתית וכתובת טיעון-דיון. תוכן התשובה נשען בחלקו על הטקסט ובחלקו על הידע האישי של הלומד.

אחת המטלות השכיחות ביותר במקצועות הלימוד השונים היא מתן תשובות על שאלות. למשימת הסיכום של כל טקסט מצורפות ארבע שאלות בדגם הבא:

שאלה ראשונה – איתור פרטים: התשובה נמצאת תמיד בתוך הטקסט, ואתם יכולים לכתוב אותה בלשונכם או בשפת הטקסט (להעתיק את המשפטים המתאימים).

שאלה שנייה – היקש: התשובה נמצאת בתוך הטקסט, אך חלקיה מפוזרים במקומות שונים. יש לאתר אותם ולקבצם למספר משפטים מקושרים.

שאלה שלישית – יישום: התשובה נמצאת בידע האישי שלכם שהקשרו מתאים לנושא הטקסט. בדרך כלל, תשובה לשאלה ברמה זו נכתבת בשפתכם, והיא מבוססת על ניסיונכם.

שאלה רביעית – ביקורת: בשאלה זו תתבקשו להביע את העמדות שלכם כלפי הנושא או כלפי הדילמה המרכזית של הטקסט, להוכיח אותן ולנסות לשכנע את האחרים בנכונותן. תוכלו להיעזר במידע הנמצא בטקסט ובידע האישי שלכם.

משימה ראשונה:

זיהוי סוגי השאלות (עמ' 140)

פעילות יחידנית

לפניכם טקסט קצר ולאחריו שמונה שאלות. אינכם חייבים לענות על השאלות, אלא לציין מהו סוג השאלה ולנמק את הסיווג שלכם. שימו לב: יש שתי שאלות מכל סוג.

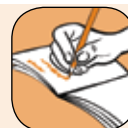
השביתה ותוצאותיה

1. כאשר דנים בשביתה ובזכות השביתה, שהן ממאפייניה של הדמוקרטיה, יש לדון בתוצאות הן מבחינת הגוף השובת הן מבחינת הציבור הרחב.
3. התוצאות ביחס לגוף השובת הן בדרך כלל חיוביות: מבחינה כלכלית משיגים השובתים,
4. ברוב המקרים, שיפור בתנאי עבודתם המתבטא גם בהעלאת המשכורת. מטבע הדברים, אין
5. הגוף השובת מסיים את שביתתו לפני שהושגו כל היעדים הכלכליים שהציב לעצמו בראשית
6. הדרך. נוסף לתוצאה הכלכלית, קיימת גם תוצאה מורלית: השובתים הזוכים לשיפור
7. תנאי עבודתם ומשכורתם, זוכים גם לשיפור הרגשתם, לחיזוק גאוותם המקצועית ולתחושת
8. סיפוק בשל העובדה שזכו להכרה ציבורית במאבקם.

מתוך: ש' האופטמן (1995). ממאמר למאמר (עמ' 105). תל אביב: יסוד

משימה שנייה:

שאלות ותשובות זיהוי סוג השאלה (עמ' 141)

פעילות יחידנית

1. עיינו במהלך השבוע בעיתונים יומיים (ב"מעריב", למשל) ומצאו כתבה המתארת שביתה במקום עבודה. הסתמכו על המידע שקיבלתם מן הטקסט "השביתה ותוצאותיה" וכתבו: האם העובדים – שעליהם מדובר בכתבת העיתון – צודקים במאבקם?

סוג השאלה: יישום.

נימוקים: בטקסט "השביתה ותוצאותיה" יש הצדקות למאבק השובתים, ואף מצוין כי המאבק הוא מסימני הדמוקרטיה. על התלמידים ליישם את המסרים מהטקסט שבספר, ועל פיהם לענות על השאלה.

2. כמה מתבטאים ההישגים הכלכליים של השובתים? צטטו את המשפט המתאים מהטקסט.

סוג השאלה: איתור פרטים.

נימוקים: התשובה נמצאת בטקסט בשורות 3-4: "התוצאות ... מבחינה כלכלית ...".

3. כיצד באים לידי ביטוי מאפייניה של הדמוקרטיה בשביתת העובדים?

סוג השאלה: היקש.
 נימוקים: בשורה 1 כתוב: "כאשר דנים בשביתה ובזכות השביתה, שהם מאפייניה של הדמוקרטיה ...", ובשורה 7 יש מידע נוסף שיש לקשרו וליצור את התשובה: "השובתים ... זוכים גם לשיפור הרגשתם, לחיזוק גאוותם המקצועית ולתחושת סיפוק בשל העובדה שזכו להכרה ציבורית במאבקם".

4. המורים בבית ספרכם החליטו להשבית את הלימודים עד אשר ישופרו התנאים בחדר המורים (הימצאות פינות ישיבה, תנור, קומקום חשמלי וכדומה). מועצת התלמידים התכנסה כדי להחליט על הצעדים שיש לנקוט: תמיכה במורים או גינויים. אתם חברים במועצת התלמידים. באיזו עמדה תנקטו בדיון? מדוע בחרתם בעמדה זו? כיצד אתם מתכוונים לשכנע אותנו לתמוך בכם?

סוג השאלה: ביקורת.
 נימוקים: מתבקשת הבעת עמדה אישית כלפי המצב ההיפותטי המתואר שתכלול גם נימוקים משכנעים. בתוך הדברים ישולבו בוודאי דברי ביקורת על אחד הצדדים במאבק.

5. מה הן תוצאות השביתה מבחינה מורלית עבור הגוף השובת?

סוג השאלה: איתור פרטים.
 נימוקים: התשובה נמצאת בטקסט בשורה 6 – "קיימת גם תוצאה מורלית: ...".

6. בחיפה הסתיימה שביתת עובדי הנמל שנמשכה כשלושה שבועות. אתם משמשים כתבי המקומון של חיפה ונשלחתם לראיין את מנהיג השובתים.
 א. תארו את הריאיון.

סוג השאלה: יישום
 נימוקים: המשימה מבוססת על המידע שבטקסט ועל ידע אישי של התלמיד. גם חיבור השאלות כפי שנדרש מהתלמיד שונה מהפעילויות "הרגילות" שלו.

ב. מהי עמדתכם האישית בנוגע לטענות שהעלה המרואיין כלפי הנהלת הנמל? הביאו הוכחות לטענות, נמקו ותנו דוגמאות מתאימות.

סוג השאלה: ביקורת/טיעון
 נימוקים: בתשובה לשאלה נדרשת הצגת עמדה אישית של התלמיד כלפי הנושא. חשוב להקפיד על הוכחות ועל נימוקים לכל תשובה.

7. מדוע סיום מוצלח של שביתה תורם לגאוה המקצועית של השובתים?

סוג השאלה: היקש
 נימוקים: התשובה מתייחסת למידע הנמצא בשורה הראשונה של הטקסט "כאשר דנים בשביתה ובזכות השביתה, שהן ממאפייניה של הדמוקרטיה, יש לדון בתוצאות הן מבחינת הגוף השובת והן מבחינת הציבור הרחב", וכן בהמשך הטקסט (שורה 3).

מורים פותחים בשבילך את השער, אך עליך להיכנס בו בעצמך.

פתגם סיני

ארבעה שערים נפתחו בפניכם במהלך הלמידה בספר: שער למיפוי, שער ללמידה מטקסטים, שער ליישום ושער ללשון. בכל שער למדתם משהו חדש וביצעתם משימות מגוונות.

זה הזמן ליישם את מה שלמדתם.

נשמח אם תשתפו את חבריכם ואותנו בהתנסויות שהתנסיתם במהלך למידה בעזרת מיפוי מושגי. את תוצרי הלמידה שלכם, בלויית הסברים לדרך למידתכם, שלחו אלינו להוצאת הספרים "יסוד" www.yesod.co.il. ברשותכם, נשמח לפרסם באתר הספר דוגמאות נבחרות של מפות שיצרתם. כך ילמדו אחרים מניסיונכם.

משל החגורה השחורה

"קודם שאעניק לך את החגורה עליך לעבור עוד מבחן אחד," אומר הסנסאיי.
"אני מוכן," משיב לו התלמיד ומצפה אולי לסיבוב נוסף ואחרון.
"עליך לענות על השאלה המהותית: מהי המשמעות האמתית של החגורה השחורה?"
"קץ המסע שלי," אומר התלמיד, "גמול לכל העבודה הקשה שהשקעתי."
הסנסאיי ממתין כדי לשמוע עוד. ניכר בו שאין הוא שבע רצון. לבסוף הסנסאיי אומר לתלמיד:
"עדיין אינך מוכן לקבל את החגורה השחורה. עליך לשוב בעוד שנה."
כעבור שנה כורע שוב התלמיד בפני הסנסאיי.
"מהי המשמעות האמתית של החגורה השחורה?" שואל הסנסאיי.
"סמל להצטיינות ולהישגיות הנעלה ביותר באמנות שלנו," אומר התלמיד.
הסנסאיי אינו אומר מאומה דקות ארוכות וממתין. ניכר שאין הוא מרוצה. לבסוף הוא אומר:
"עדיין אינך מוכן לקבל את החגורה השחורה. חזור בעוד שנה אחת."
כעבור שנה שוב כורע התלמיד בפני הסנסאיי, ושוב שואל אותו הסנסאיי: "מהי המשמעות האמתית של החגורה השחורה?"
"החגורה השחורה מייצגת את ההתחלה — תחילתו של מסע שלעולמים אינו מסתיים, מסע של משמעת, עמל וחתיירה אל רמה שהולכת ומשתבחת כל העת," אומר התלמיד.
"כן. כעת אתה מוכן לקבל את החגורה השחורה ולהתחיל בעבודתך."

מתוך: קולינס, ג'פוראס, ג' (1995). לנצח נבנו: 18 חברות מופת. תרגום: ד' לנדס. תל אביב: פקר

אנו מקווים שתיישמו את המסר של "משל החגורה השחורה" בלימודים בכלל, ובכל מה שלמדתם בספר בפרט. זכרו, אתם יוצאים עכשיו למסע האמתי.